

Időszaki kiadványok repertóriumai. Másodfokú bibliográfia

[szerk.] Borsos Attila. Budapest, 2019. 266 p.

A kötet a Magyar Elektronikus Könyvtárban a következő címen olvasható: <http://mek.oszk.hu/19100/19117/>

Miért készít valaki repertóriumokat? – tehetnénk fel a kérdést mindjárt magunknak is, mikor a repertóriumkészítés korántsem teljesen magától értetődő ösvényére lépünk. Ennek oka lehet kalandvágy, egy korszak megismerésének igénye az újságok rovatain keresztül, egy szakdolgozat készítésének kiegészítése, netán nyugdíjkiegészítés (lásd Galambos) vagy egyszerűen csak a Hírlapolvasóban eltöltött végtelen számú órák...

A „Mi a repertóriumok haszna?” kérdésre talán egyszerűbb a válasz, ahogy az *A magyar időszaki kiadványok repertóriumai II.* fűlszövegében is olvasható: „*Mai felgyorsult világunkban nincs időnk végig böngészni a lapok régebbi évfolyamait – ha van az adott lapnak repertórium, percekben belül megtudjuk, hogy az általunk keresett cikk melyik évfolyam, melyik számában érhető el. A repertórium egyszerűbbé, gyorsabbá teszi a felhasználó számára a könyvtári hírlap- és folyóirat-állomány használatát, a bennük rejlő információk megszerzését.*”

Folyóirat-repertóriumok készítése (vagyis időszaki kiadványok közleményeinek címadatairól tájékoztató összeállítás) – mint minden a hírlapfeldolgozásban – id. Szinnyei József (1830–1913) nevéhez fűződik, aki a „*Yasárnapi Újságban*” (1854–1921) már közölt mutatókat. Szinnyei, a „*Gőzhangya*”, az élet nagy kihívásait, az idő kérelmetlenül múltását próbálta a maga egyszerű eszközeivel kicsélezni, feledtetni. Schöpflin Aladár írta róla a következőket a *Nyugatban*, „*Szinnyei bácsi halálára*” című cikkében: „*Az az aprólékos adatgyűjtő munka, amely másnak száraz, lélek nélkül való, neki az egész élete volt. Repertóriumokat összeállítani, könyvekből, újságcikkekből, kézírásokból adatokat kijegyzetelni kis cédulákra, ezeket a cédulákat pedáns rendben tartani, hogy bármelyiket bármikor meg lehessen találni, – ez be is tud tölteni egy életet. Szinnyei bácsi ezt szépen találta és ezért szép volt neki az élet is.*”

1974-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) kezdeményezte a repertóriumok retrospektív bibliográfiájának összeállítását, vagyis az addig készített repertóriumok jegyzékbe vételét. Kertész Gyula (1935–2002) könyvtáros, bibliográfus, tanár erre a felhívásra a hallgatói gyűjtését is felhasználva összeállította 1977-ben 372 tételt tartalmazó repertórium gyűjteményét, megtéve ezzel az első nagy merítést egy addig ismeretlen óceánban. Közel tíz év alatt a gyűjteményt majd' megháromszorozta, 838-ra növelte, és ezzel az annotált bibliográfiával nagy lépést tett a repertóriumok feldolgozása terén. Kertész Gyula *A magyar időszaki kiadványok egyedi repertóriumai*, 1990-ben megjelent munkája volt az első jelentős vállalkozás a repertóriumok feltárása történetében, hiszen ez a másodfokú bibliográfia adta meg a lehetőségét annak, hogy a repertóriumok ismeretlen területéről is áttekintést kapjunk.

Az Ő vállalkozását folytatva jelent meg 2008-ban *A magyar időszaki kiadványok repertóriumai II.* című munkám, mely 490 további repertóriumot tartalmaz az elmúlt húsz év során keletkezett mutatók regisztrálásával, és bekerültek a Kertész által fel nem dolgozott közös repertóriumok is, mivel ezeket is nagy haszonnal tudják forgatni a kutató használók.

E kötet létrejöttében nagy szerep jutott Lakatos Évának (1931–2014) és az OSZK Hírlapcsoport munkatársainak, akik meghatározó szerepet játszottak az anyag összegyűjtésében.

Már ekkor felmerült, hogy – Kertész Gyuláné hozzájárulásával – a két kötetet egybefésülve jelentessük meg, mely végül Rohács Iván kollégánk számítógépes programja alapján került feldolgozásra. Az annotált részeket elhagytuk, csak a címléírások szerepelnek, ill., ahol tudtuk, feltüntettük a lelőhelyeket a jelzettel együtt. A fentieket és az új repertóriumokat bemutató munkám, az *1938 (plusz – mínusz egy repertórium)* 2015-ben került fel a Magyar Elektronikus Könyvtárba, mely kiegészült a Katalisten megjelent felhívásomra küldött repertóriumokkal is. A jelenlegi, 2104 tételes *Időszaki kiadványok repertóriumai* című összeállítás az eddigieket és az azóta általam még fellelt összes repertóriumot, több mint húsz év gyűjtését, és sok-sok kolléga kiegészítését tartalmazza.

A bibliográfia készítése során bepillantottam a repertóriumok szerkesztőinek alázatos, nagy türelmet és felkészültséget igénylő munkájába. Ők vállalkoztak arra, hogy egyes lapok köteteit számról-számra, oldalról-oldalra átolvassák, és az annotált címléírások végtelen sorát egy adott, célszerű rendszerbe foglalják, személy- és testületi név, földrajzi név, tárgyszó stb. mutatókkal ellátva egészítsék ki, hogy az érdeklődő használóknak ne kelljen magukat a lapokat, vagy az éves tartalomjegyzékeket végignézni. Egy-egy repertóriummal a kézben az olvasó/használó nemcsak időt nyer, hanem – és ez igen fontos állományvédelmi szempont – megkíméli a könyvtárost és a raktárost az évfolyamok végtelen sorának felesleges megmozgatásától.

A XXI. század technikai lehetőségei megszüntették a korábbi időszakok kézműves módszereit, hiszen a számítógép tévedhetetlen logikával, pontossággal, rendszerezve tárja fel az elektronikus folyóiratokban rejlő információkat, mellőzve az eddig nyomtatott formában megjelenő repertóriumok mutatóiban való keresgélést. Bibliográfiámat, bár ezer sebtől vérzik, úgy vélem, most kellett megjelentetni, mert az utolsó pillanatban vagyunk, amikor még érdemes, és kell a repertóriumokkal foglalkoznunk, hiszen a felhasználók még igénylik azokat.

Ezen bibliográfia teljes mértékben könyvtárszakmai kiadvány, amelyet hasznosan lehet használni mindazoknak, akik a hírlapok, folyóiratok és évkönyvek tartalma iránt érdeklődnek, akik a bennük fellelhető cikkek, tanulmányok, képek, irodalmi szövegek megjelenési helyét mutató repertóriumokról kívánnak információkat szerezni.

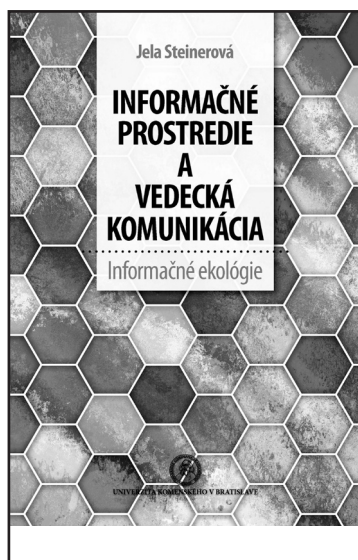
Borsos Attila

Információs környezet és tudományos kommunikáció. Információs ökológia

A kötet szerzője *Jela Steinerová*, a Bratislavai Komenský Egyetem¹ Bölcsészettudományi Kara Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének professzora. Az információs viselkedéssel, az információtudomány elméleti és módszertani kérdéseivel foglalkozik. Több kutatási projektet vezetett (VEGA², APVV³, DELOS⁴), számos monográfia és más publikáció fűződik a nevéhez, nemzetközi folyóiratok szerkesztésében vesz részt. Nemzetközi konferenciákon tart előadásokat, az ENWI⁵ kutatócsoport tagja, valamint az *Információs interakció* elnevezésű nemzetközi konferencia fő szervezője.⁶

Az ismertetésre kerülő kötet 2018-ban jelent meg. Szerkezetileg hét, számozott fejezetben tárgyalja a címben sűrített témát. Ennek a szerkesztésmódnak az az előnye, hogy a szerző minden fejezetet rövid összeggel zár, ami lehetővé teszi, hogy a lényeges tartalmat összegezze és áttekinthetővé tegye. A kötet végén a szerző általános összeggé, a felhasznált irodalom, a képek és táblázatok, a fogalomtérképek és tematikus mappák listája, valamint a rövidítések feloldása található. A szlovák és angol nyelvű rezümét a kötet utolsó számozott oldalain egy melléklet és a tárgymutató követi. A szöveges tartalmat érhetőbbé és áttekinthetőbbé teszik a vizuális megközelítésre alkalmazott képek és ábrák (23 db), a táblázatok (18 db), a minden fejezetben megtalálható fogalomtérképek (23 db) és tematikus mappák (2 db). Szerkezetében a kötet a kiegészítő apparátussal együtt szigorú pontossággal és jól áttekinthető módon tárja föl a választott témát, egyúttal precíz, áttekinthető információkat közöl magáról a műről is.

STEINEROVÁ, Jela

Informačné prostredie a vedecká komunikácia. Informačné ekológia / Jela Steinerová. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. – ill. ; 229 [1] p. ISBN 978-80-223-4445-6

A szerkesztésmód és a feltáró eszközök mellett a kötet világos, jól érthető nyelvezete is segíti a szerző mondanivalójának egyszerű megközelítését, amit a vizuális illusztráció módszerei és a terminológiai értelmezések mellett az is támogat, hogy mondanivalóját a tágabb tudományos szöveggörnyezetben is elhelyezi. Összességében a szöveg szerkezete, tartalma és formája koherensen, lényegre törő tömörséggel közvetíti a szerző üzeneteit. Hozzájárul ehhez a megfelelő mennyiségi tagolás, a fejezetek és a kiegészítések arányossága: a szerző jó érzékkel találja meg azt az információmennyiséget, amely az átláthatósághoz, az érthetőséghez feltétlenül szükséges. A számozott fejezetek szövegmennyisége általában 10–20 oldal között mozog, ez alól a legnagyobb ötödik fejezet jelent kivételt, amely mintegy 100 oldalon keresztül mutatja be a szlovák kutatók információs viselkedésével kapcsolatos empirikus kutatások eredményeit.

A bevezetőben a szerző megjelöli a kötet célközönségét, mely elsősorban az információtudománnyal és határterületeivel foglalkozó szakemberek és hallgatók körét jelenti. Tágabb körben az információ más kérdéseivel foglalkozó szakemberek és szakterületek számára is találhatóak a könyvben hasznosítható ismeretek.

A bevezetés után, az első fejezetben a tudomány információs és digitális információs környezetében történt változásokat ismerhetjük meg. Olyan fontos fogalmak tisztázására kerül itt sor, mint az információs és a tudás-infrastruktúra, a digitális és a nyílt (nyitott) tudomány. A második fejezetben olvashatunk arról, hogy a tudományos kommunikációs modellek azokkal az intelligens technológiákkal együtt fejlődnek, amelyek a digitális környezetben új interakciós lehetőségeket teremtenek. Az új digitális technológiák alkalmazásának trendje a nyílt tudomány irányába vezető utat nyitja meg.

A tudományos kommunikáció korábbi és újabb modelljeinek elemzésével a szerző rámutat arra, hogy az áttolódott a digitális környezetbe. Az újabb modellekben a technológiai interakció, a kommunikáció és a digitális tartalmak lehetőségei által megjelennek a nyílt tudomány átláthatóságának, a nagy adatok életciklusának aspektusai és feltárul az információs ökológia perspektívája. A digitális és nyílt tudomány a tudományos kommunikáció és kutatási tevékenység modelljeként a digitális technológiákat és az információs környezetet kihasználva törekszik a nyitottságra, a nyilvánossággal való kapcsolatra, a folyamatok és módszerek átláthatóságára.

A harmadik fejezet a kutatók – napjainkban a digitális környezettől elválaszthatatlan – információs viselkedésével kapcsolatos kutatások gazdag repertoárjával foglalkozik. Az új modellek feltárják a publikálás problémáit, a kvalitatív kutatások nehézségeit, a digitális környezetbe való áttolódás még lehetséges tartalékait. A szerző ilyen irányú saját kutatásainak eredményeit a kutatók információs viselkedésével foglalkozó nemzetközi kutatások eredményei is megerősítik.

A szlovák kutatók információs viselkedésének kutatása kvalitatív módszerekkel, új keretben, a szerző korábbi kutatásaira alapozva folyt. Ennek megfelelően ennek a munkának az elméleti keretét a kutatók információs viselkedését befolyásoló tényezők modelljének struktúrája adja meg, melynek fő területei a következők: a *kutatási folyamat*, az *információs folyamat*, az *információs infrastruktúra* és a *hatástényezők vizsgálata*.

A kutatók kiválasztása négy átfogó szakterületen [humán tudományok, társadalomtudományok, természet- és orvostudományok, műszaki tudományok (informatika)] történt. A kutatásban 19 tudóst, köztük néhány „csúcskutatót” kérdeztek meg. Az adatgyűjtésre a GoogleDocs közös digitális tere szolgált. A 2015–2017 közötti kutatásokban a kutatók összesen 17 szűkebb szakterületet képviseltek: filozófia, fizika, kémia, molekuláris biológia, etnológia, vallástudomány, archeológia, archivisztika, nyelvtudomány, orvostudomány, informatika, szociológia, politológia, asztronómia, sinológia, irodalomtudomány, ökonómia.

A kötet legterjedelmesebb, ötödik fejezete a kutatók információs viselkedésével kapcsolatos kutatási eredményeket tartalmazza. A szerző a kutatók beidézett válaszait formailag félkövér betűtípussal emeli ki saját szövegkörnyezetéből. A *kutatási folyamattal* kapcsolatos kilenc kérdés között a leggyakrabban kutatott tudományos problémák és kérdéskörök szerepelnek. Ezek között ott vannak az adatok keresésével, tárolásával, szervezésével, az alkalmazott módszerekkel kapcsolatos kérdések, az alkalmazott gyakorlati lépések, az együttműködés, a közösségi hálózatok használata; a népszerűsítés és a nyilvánossággal való kapcsolat, továbbá az alkotói teljesítmény; a publikálás körülményei, valamint a publikációkhoz való nyílt hozzáférés (Open Access, OA) ismerete és alkalmazása.

A *kutatási folyamat* vizsgálata kapcsán közös és speciális tényezők megállapítására is sor került. A humán tudományokat nem annyira az együttműködés, mint inkább az individuális kutatómunka jellemzi. A természettudományok esetében a tudományos alkotókészség fókuszában a szűkebb kontextusok és a gyakorlati megoldások állnak, míg a humán tudományokra és a társadalomtudományokra a témakeresés folyamata, az újraértelmezés és a tágabb kontextus jellemző.

Az együttműködést a kutatók nemzetközi szinten és interdiszciplinárisan is fontosnak tartották. Az együttműködés formája a hagyományos és elektronikus, a formális és nem formális kommunikáció. A közösségi csatornákat a kutatók passzív módon, inkább megjelenésre, publikálásra használják. Fontosnak tartják a személyes szakmai kapcsolatokat és hálózatokat. A tudomány népszerűsítése a kutatók és intézmények közös feladata, ezen a téren a kutatás szerint a szlovák tudósok nem elég aktívak.

Az alkotókészség tekintetében a legfontosabb elv a meglévő ismeretek új tényekkel, ismeretekkel

való bővítése. Ugyanakkor eltérések mutatkoztak a különböző tudományterületek között a specifikus módszerek tekintetében. Az információs és technológiai infrastruktúra szerepe viszont meghatározó a kutatásokban.

A publikálás és a nyílt hozzáférés kérdéseivel kapcsolatban nagy eltérésekre mutattak rá a kutatók. A természettudósok csak minősített folyóiratokban publikálnak, a humán- és a társadalomtudományok körére viszont kevésbé jellemző a szigorúbb, kizárólag referált tudományos folyóiratokban való angol-amerikai publikálási módszer. Az értékelési módszer is a természettudományi területen egzaktabb, ami a humán- és a társadalomtudományokra kevésbé jellemző. Az elektronikus forrásoktól való függés a természettudományi területre és az informatikára jellemző. A nyílt hozzáféréssel és a tudomány nyitottságával kapcsolatban a kutatásban résztvevők számos kételyt megfogalmaztak, miközben a kritikus és konstruktív hozzáállás egyszerre jelent meg a kutatásban.

Az *információs folyamat* területét érintő öt kérdés az információ kereséséhez, használatához, elemzéséhez, tárolásához, szervezéséhez, megosztásához, újrahasznosításához, a relevancia megítéléséhez és a hivatkozási módszerekhez kapcsolódott.

Steinerová és munkatársainak kutatásai is megerősítik, hogy az információs szükségletekkel és kereséssel kapcsolatban a humán- és a természettudományokra eltérő adatok és szokások jellemzőek. Közös, hogy minden tudományterület a felhasznált irodalomra támaszkodik, a kísérletek forrásai speciális adatok (pl. molekuláris biológiai kutatások adatbázisaiban a génszekvenciákra való hivatkozás) lehetnek. Az információs szükségletek legfontosabb területe a kutatási téma, a kutatás tárgya, mely meghatározza a keresett adatokat és a felhasznált irodalmat. Az információ elemzése (analízise) és szintézise minden tudományágra jellemző. A közös kutatási eszköztárhoz tartozik az összevetés, a diskusszió, a rendszerezés (szisztematizálás), az osztályozás és az interpretáció. A digitális technológia és a felhasználásával alkalmazott szimulációs módszerek, az adatok elemzése, a vizualizáció és a szintézis lehetőségeivel a természettudományok mellett a humántudományi és a társadalomtudományi kutatók is elkezdtek élni. A relevancia kérdésében a szubjektív megítélés a humán tudományokra jellemző, a társadalomtudományokban léteznek olyan tudományos kritériumok (pl. validitás), amelyek az adatelemzésekben biztosítják az objektivitást. A hivatkozások formája függhet az egyes információforrások konkrét, formális sza-

bályaitól. Problémát jelent viszont az önhivatkozás és a negatív hivatkozás. Az önhivatkozást a kutatók többsége csak abban az esetben alkalmazza, ha röviden akar utalni a korábban részletesen kifejtett saját írásának tartalmára. A kritikát megfogalmazó negatív hivatkozások akkor okoznak gondot, ha formálisan nem különbözteti meg a szerző azokat a pozitív hivatkozásoktól. Jellemző, hogy az egyet nem értő szerzők ritkán nyitnak vitát a hivatkozások miatt. A kölcsönös hivatkozás kapcsán a válaszadók érintik a „hivatkozási maffia” témájának problémáját is, amikor a kutatók előre megegyeznek abban, hogy ki mire és kire fog hivatkozni.

Az adatkeresési és -feldolgozási stratégia az adatok kijelölését, a feldolgozott külső források használatát, az adatok analitikus és szintetizált alkalmazását tartalmazta a kutatásban.

Az *információs infrastruktúra* területéhez kapcsolódó öt kérdés az információs rendszerek és adatbázisok használatát, a könyvtárak és szolgáltatásaik minősítését, a publikálási típusokat, a közösségi csatornákat és a kutatóknak az információs infrastruktúrával kapcsolatos javaslatait öleli fel.

A kutatás szerint az információforrások között az általános vagy speciális elektronikus források dominálnak. A kutatók legmagasabb arányban a nemzetközi kutatási hálózatokat használják (társadalomtudományi, statisztikai, gazdasági adatbázisok). A természettudományokban speciális adatbázisokat és nemzetközi egyetemi projektek rendszereit alkalmazzák. Ez a terület és az informatika szorosan kapcsolódik a kereskedelmi szektorhoz, a gyakorlati szükségletekhez, az alkalmazott kutatásokhoz és a fejlesztésekhez. A hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal szemben a kutatók többsége az elektronikus forrásokat részesíti előnyben. Csak a humán- és a társadalomtudományok területén értékelték a hagyományos hazai és külföldi könyvtári szolgáltatások egy részét. A humán- és a társadalomtudományok terén a publikált források spektruma szélesebb. Az új könyvtári szolgáltatásokat csak akkor értékelik a kutatók, ha azok a kutatásukat, munkájukat közvetlenül támogatják, és hozzáadott értéket képviselnek (például a repozitóriumok, vagy az osztályozás esetében). A kutatásban válaszadó tudósok javaslatot tettek a tudomány rendszerének fejlesztésére, az információs rendszerek összekapcsolására, integrálására, jobb technológiai és információs infrastrukturális háttér biztosítására a digitális könyvtárakban és repozitóriumokban. Nagyobb belső és interdiszciplináris párbeszédet sürgetnek a kutatók a hallgatók-

kal, a tudományos asszisztensekkel és információs szakemberekkel (könyvtárosokkal) az adatkezelés és publikálás területén. Ez jelzi, hogy aktualizálni kell az információs szakemberek képzését az adatmenedzselés, a digitális könyvtárak, a digitális tudomány és a tudománynépszerűsítés irányában.

A *hatástényezők* vizsgálatához hét kérdés kapcsolódott, amelyek érintették a tudományos munka értékeit, a gátló tényezőket, a tudomány megítélését, a tudományos munka mérését, a tudományos kommunikáció ökológiai modelljét, a nyílt tudomány kérdését, a tudománypolitikát és az információs etikát.

A kutatók munkáját leginkább akadályozó tényezők között az adminisztratív nehézségek, a tudományt értékelő és támogató rendszer alkalmatlansága, a finanszírozás elégtelensége, a nem megfelelő információs infrastruktúra és technológia, a szakterületek széttöredezettisége, a társadalom nem megfelelő hozzáállása szerepelt.

Az információs infrastruktúra integrációjának problémája a kutatók szerint vertikális szinten (a szakterületek keretében), horizontális szinten (transzdiszciplinárisan), diakronikus (a történelmi hagyományok és trendek szempontjából) és szinkron (különböző kultúrák eltérő hozzáállása) módon is megjelenik. A tudományos munka értékei szorosan kapcsolódnak a mély, belső motivációhoz. A kutatók értékelésével kapcsolatban fontos, egyezményes és objektív kritérium a kutatóközösségek és egyének közötti visszajelzések, a hallgatókkal, doktoranduszokkal való kommunikáció, a hivatkozások és a szakvélemények (kutatócsoportok és intézmények véleményei, elismerései).

Az akadémiai információs kultúra összetett rendszer, gazdag információs interakciókkal és együttműködő információs infrastruktúrával. Ugyanakkor törésvonalak jellemzik az egyes szakterületeket, az alap és alkalmazott tudományokat, a kutatást és az ipari felhasználást is. Törésvonal jellemző a természet- és műszaki tudományokra ugyanúgy, mint a humán- és a társadalomtudományokra.

A tudománypolitika kapta a legnagyobb kritikát, sőt többen a létét is megkérdőjelezték. A finanszírozás és emberi erőforrás elégtelenségét igazolta a kutatás. A humán- és a társadalomtudományok terén a kutatók alulértékeltnek tartják magukat. Úgy érzik, hogy a perifériára szorultak. Mindennek fényében javaslatokat tettek a tudománypolitika fejlesztéséhez kapcsolódó változtatásra szolgáló területekre (finanszírozás, infrastruktúra biztosítása, politikamentesség).

Az információs etika az információs viselkedéshez

kötődő módon megjelenik az információval való bánás etikai elveiben, a viselkedés és a tudomány kontextusaiban, valamint összefügg az információs műveltséggel, a kritikai gondolkodással és az információs stressz kezelésének szükségességével. A legjellemzőbb negatív példákat a társadalmi-technikai környezetben az információs folyamat tekintetében a plagizálás, az információs stressz és az adatok nem kielégítő védelme jelenti.

A kutatási eredmények summázását és a kutatók közti információs interakciók modelljének kidolgozását a hatodik fejezet tartalmazza, a nyílt tudomány összetevői, a módszertani és a vizsgálati tényezők tükrében.

A hetedik fejezetben a szerző elvi keretekben definiálja az információs ökológiát, mely dinamikus és folytonos interakció emberek, információforrások, információs technológiák, rendszerek és eszközök között. Az akadémiai (egyetemi és kutatási) információs ökológia fogalma az egyes tudományterületek közösségei közt zajló információs interakciót jelenti.

A kötet az akadémiai információs ökológia modelljének felhasználásával, a kreatív információs ökológia alkalmazásával és egy interaktívabb felsőoktatási könyvtári modell kidolgozásával kísérletet tesz a szlovák tudományos kommunikáció aktuális információs környezeti állapotának diagnosztizálására, javaslatokat fogalmaz meg új információs szolgáltatások kidolgozására.

Az új trendek az információ különböző kontextusú felhasználásának holisztikus szemléletéhez társulnak. Az új témák összefüggnek a digitális tudománnyal és a digitális kultúrával. Az információs ökológia szempontjából a kutatás az információs környezet egyensúlyának új lehetőségeit veszi célba. Ezzel az információs objektumok sokszoros felhasználása, az információs környezet megtisztítása, megszervezése, a speciális terek kutatási, tudományos és oktatási együttműködése felé irányul. Ezek a trendek individuális, szervezeti, szisztematikus és társadalmi szinten kategorizálhatók. Az információtudomány állan-

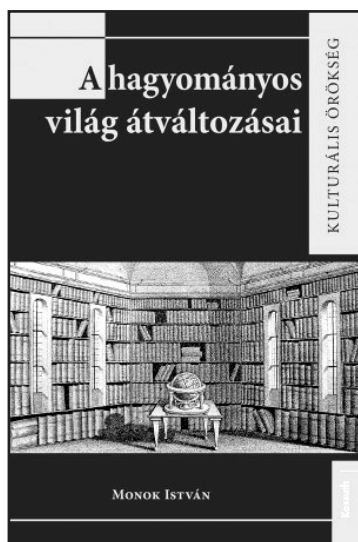
dóan változik az új információs technológiák fejlődésével, miközben az információs ökoszisztémák és szolgáltatások beépülnek a közösségek kontextusába, a szervezetek, ismeretágak és emberi tevékenységek területére. Ez olyan elméleti keretek kialakításának szükségét teremti meg az információs ökológia által, mely kapcsolódik a társadalmat átható információ és tudás teóriájához, az információs folyamatok és az információs írástudás elméletéhez.

Az információs ökológia kereteinek szükségességével ugyan nem minden tudós értett egyet a kutatásban, a kötet eredményei összességében jelentős mértékben hozzájárultak a dinamikus változó információtudomány tudományos környezetben való (újra)értelmezéséhez, diagnosztizálásához, trendjeinek jelzéséhez, új fejlesztési javaslatokhoz. A tudományos kommunikáció információs környezetének elméleti és empirikus kutatását a kötet tudományos igényvel, az információs ökológia fogalmi nívumára fókuszálva, eredményesen valósította meg.

Jegyzetek

1. Hivatalos neve: Univerzita Komenského v Bratislave
2. Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (A Szlovák Tudományos Akadémia és Oktatási Minisztérium Tudományos Alapjának Ügynöksége)
3. Human Information Behavior in the Electronic Environment
4. Network of Excellence for Digital Libraries
5. The European Network for Workplace Information – Európai Munkahelyi Információs Hálózat
6. Ennek a konferenciának a 2018. évi fordulójáról a következő beszámoló olvasható: Dancs Szabolcs – Koltay Tibor – Németh Márton: Adat- és tudásmenedzsment a posztigazság korában. Mozaikok az INFINT Information Interactions 2018 nemzetközi konferenciáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 27. évf. 2018. 11. sz. 39–43. p.

Prókai Margit

MONOK István

A hagyományos világ átváltozásai : tanulmányok a XVIII. századi magyarországi könyvtárak történetéhez / Monok István. – Budapest : Kossuth ; Eger : EKE, 2018. – 300 p. – (Kulturális örökség) ISBN 978-963-09-9312-8

A hagyományos világ átváltozásai

Monok István új kötete

A Kossuth Kiadó az Eszterházy Károly Egyetemmel közösen indította meg 2012-ben a *Kulturális örökség* című sorozatot. A vállalkozásban eddig nyolc kötet jelent meg, olyan monográfiák és tanulmánygyűjtemények, amelyek az újkori magyar művelődés egy-egy kérdését taglalják. A sorozat szerkesztője *Monok István*, aki ezen tisztségén túl két kötetet (*Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Tanulmányok ; A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvöröksége. Tanulmányok*) szerkesztőként, további két tomust pedig szerzőként jegyez. Az első, *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században* című, illetve alcímű 2012-ben látott napvilágot, a második pedig most, pontosabban még 2018-ban jelent meg: *A hagyományos világ átváltozásai. Tanulmányok a XVIII. századi magyarországi könyvtárak történetéhez*.

A kötet tanulmánygyűjtemény, de az írások monografikus igényvel tárgyalják a magyar könyvkultúra és olvasás helyzetét a XVIII. században. A tanulmányok már korábban megjelentek, de a szerző kötetbe gyűjtve azokat kibővítette, és a jegyzeteket, illetve az irodalmat is frissítette. A szakirodalom jegyzéke igazán imponáló és meggyőző, a mű 215–276. lapjain sorakoznak a bibliográfiai adatok, így a kérdéskör rejtett szakbibliográfiáját is tartalmazza a tomos.

A gyűjteményes kötet írásai Monok István vizsgálódásainak időbeli tágitását jelentik, hiszen a nevével fémjelzett és Szegeden kibontakozó alap kutatások elsősorban a kora újkori olvasmányműveltségre fókuszáltak, vagyis időben 1730-ig terjedtek, a felvilágosodás korának elemzése csak esetleges volt. A most kötetbe gyűjtött publikációk azonban többnyire a XVIII. század második felével, sőt helyenként XIX. századi kérdésekkel is foglalkoznak. A korszakhatár tágitása új metódus kialakítását tette szükségessé, a kora újkori kutatásokra kialakított módszertan ugyanis egy az egyben nem volt alkalmazható az újabb korszakra, de felhasználható volt a korábbi időszakra kidolgozott forrástipológia. A kutatási metodika kidolgozása során Monok István támaszkodott a közelmúlt új irodalom-, eszme- és filozófiatörténeti megállapításaira, alapvetően arra a jelenségre, hogy a korszakban alakult ki a ma is használatos tudományos módszertan.

A kötetben olvasható tanulmányok alapvető jellegzetessége a források tisztelete, az interdiszciplinaritás és az elemzések nemzetközi beágyazottsága. Monok írásainak tudományos fedezetét a roppant kiterjedt és széles körű forrásbázis használata jelenti, amely azonban nem vala-

miféle neopozitivisták adatközlés, hanem a könyves kultúra hármas vertikumának – rögzítés, terjesztés, megőrzés – egészére vonatkozó, nagy erudícióval kidolgozott összegzés. Ez a szintézis szükségszerűen interdiszciplináris, hiszen a könyves kultúra vizsgálata nem művelhető az irodalomtörténet, a művészettörténet, eszmetörténet, köztörténet, gazdaságtörténet, technikátörténet és még jó néhány szakterület alapvető eredményeinek hasznosítása nélkül. Az interdiszciplinaritás mellett a korszerű könyves kutatásokat a nemzetközi beágyazottság is meghatározza. Különösen jellemzi ez az igény és elvárás a hazai kutatásokat, hiszen a magyarországi könyvpiac meglehetősen szűk volt, kevés könyv jelent meg, akadózott a könyvkereskedelem is, így a hazai magán- és intézményi könyvtárak állománya elsődlegesen a külföldi peregrináció során gazdagodott, és a hazai eszmetörténeti kutatások légüres térben mozognának a külföldi vizsgálódások elemzéseinek hasznosítása nélkül. A magyar művelődés Szent István korától részese a nyugatinak; még akkor is igaz ez, ha a kulturális intézményrendszer hézagossabb volt és időben többnyire kisebb-nagyobb késéssel követte, vette át a nyugati mintákat.

Az írások öt nagy tematikus részben kaptak helyet. Az első *A könyvbehozatal a XVIII. század elején*; a második *A XVIII. századi református értelmiség olvasmányairól* című. A következő szerkezeti egység *A könyvtári nyilvánosság és a könyvtáros*, a negyedik *Az arisztokrata könyvtárak változásai*, míg az utolsó rész címe *A központi gyűjtemények kialakulása és a nemzeti identitás épülése*.

A tanulmánygyűjtemény címe tudatos allúzió *Dankanits Ádám* híres kötetére, *A hagyományos világ alkonya Erdélybenre*. Monok István kötetbe gyűjtött írásainak alaptézise, hogy a XVIII. századi magyar művelődéstörténet feszültségét az a tény adja, hogy a török kiűzése után meginduló modernizáció meglehetősen ambivalens érzéseket okozott a tágon fel fogott, Erdélyt is beleértett Magyarországon, ugyanis az alapvetően üdvözlendő modernizáció együtt járt a Habsburg-uralom kiterjesztésével, a nemzeti alávetettséggel, épp akkor, amikor szerte Európában egyre fontosabbá vált a nemzeti érzés, a nemzeti kultúra és tudományosság művelése és fejlesztése. A politikai alávetettségre irányuló törekvés még a Habsburg-párti és katolikus főurakban is sokszor visszatetszést okozott. Nem véletlen, hogy a kor nagy főúri könyvtáralapításai a veszélyeztetett nemzeti művelődés védelmét is szolgálták.

Az első tematikai egység írásai a könyvbehozatal

kérdéseit vizsgálják a XVIII. század elején. A török kiűzése után többnyire német, főleg bajor könyvesek (kereskedők és nyomdászok) működésének köszönhetően indult újra hazánkban a könyvkultúra. A rekatolizáció sok friss, nem elsősorban tudományos, de a napi hitéleti követelményekben jól használható könyvet igényelt, és ezeket a műveket tekintélyes részben Bajorországból szerezték be. Az igényeket a Pesten és Budán megletelepedő német könyvkötő-könyvkereskedők elégítették ki, de gondot fordítottak a magyar nyelvű munkák kiadására is. Mindent összevetve, komoly szerepük volt abban, hogy a XVIII. századi Magyarország sikeresen kapcsolódott be a nyugat-európai szellemi vérkeringésbe, Monok István kifejezésével „*hozzájárultak az ország alapvetően katolikus jellegű civilizálásához is*” (32. p.). Talán a folyamat egészének jellemzésére nem a legszerencsésebb kifejezés a civilizálás, a fogalom konnotációja szerint a „vadak” és „civilizáltak” (*Urs Bitterli* kitűnő könyvének címe) szembenállását sugallja, talán lehetne használni helyette a „művelődés” fogalmat.

Az egység egyik fejezete a *Könyvbehozatal ellenőrzése a XVIII. század elején*. Ebben a szerző új szempontokat felvetve tárgyalja a híres *Komáromi Csipkés-féle Biblia* ügyét. Elsősorban azt vizsgálja, hogy a Szentírás példányainak lefoglalása mellett a kísérő diákoktól jelentős mennyiségű könyvet is elkoboztak. A három fennmaradt könyvjegyzékben 334 kötet található. Monok felveti, hogy vagy kellemetlenkedni akaró cenzorok buzgóságáról van szó a könyvek elkobzásánál, vagy – és ez az újszerű értelmezés – tudatos koncepciózus szándék áll a lefoglalás mögött, így akarták megakadályozni, hogy a reformátusok korszerű teológiai irodalomhoz juszanak, egyáltalán a reformátusok lépést tartsanak a nyugati teológiai és eszmei áramlatokkal. A felvetés kitűnően jellemzi a XVIII. század nagy részét meghatározó, az előző századtól módszereiben ugyan különböző, de markánsan megfigyelhető ellenreformációs törekvéseket.

A következő rész a XVIII. század református értelmiség olvasmányait elemzi. A korszakban a református könyvanyag ugyan lassan, de folyamatosan archaizálódott. Ennek több oka volt; részben az, hogy a peregrináció során a szűkös anyagiakkal rendelkező diákok az olcsóbb, de már régebbi, és nem a legkorszerűbb könyveket vették meg, illetve a nyugati gyűlekezetek is a kevésbé aktuális irodalommal támogatták a magyarországi és erdélyi református gyűlekezeteket. De hozzájárult a jelenséghez a latin

nyelv használata is; nyugaton a korszakban már egyre inkább nemzeti nyelveken jelent meg a korszerű teológiai irodalom. Ez a tény megint csak a régebbi irodalom felé fordította az értelmiség figyelmét, hiszen jobban tudtak latinul, mint franciául, németül vagy hollandul. A hazai református értelmiség nem tudott specialistává válni, ez viszont ahhoz vezetett, hogy szükségszerűen szélesebb látóköre volt, mint nyugati társainak. Vagyis arról a jelenségről van szó itt is, amit a középkorral foglalkozó magyar történészek szoktak emlegetni, miszerint a hazai medievista a források elégtelensége miatt nem lehet szűkebb szakterület specialistája, viszont képes áttekinteni a teljes magyar középkor fennmaradt okleveles és elbeszélő forrásanyagát, vagyis nyugati kollégájánál tágabb világot figyelhet meg. A XVIII. századi református értelmiség – *Bod Péter, Köleséri Sámuel* és kortársai – gyűjteményeiben növekvő arányban kaptak helyet a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású művek, amelyek – mint Monok István megjegyzi – a közöség iránti felelősségvállalásukat tanúsítják.

A következő rész a könyvtári nyilvánosság fogalmát és a könyvtáros szerepét vizsgálja. Kiinduló tézise: a könyvtárak története számos ponton érintkezik a polgári nyilvánosság kérdésével. A nyilvános könyvtár megteremtése jellegzetes értelmiségi célkitűzés volt, és ebben sokszor egyházi személyek is jelentős szerepet tölthettek be. Korai története során a közös könyvhasználat alakult ki, hazai példája a XIV. században 24 szepességi plébános által Lőcsén kialakított könyvgyűjtemény. A XVIII. századi főpapi és főúri könyvtáralapítások háttérében az a törekvés figyelhető meg, hogy az alapító kortársai műveltségi színvonalát emeljék és ezáltal a kultúra polgári nyilvánosságát is szolgálták. A könyvtáros mint önálló értelmiségi foglalkozás is a XVIII. század végén született meg.

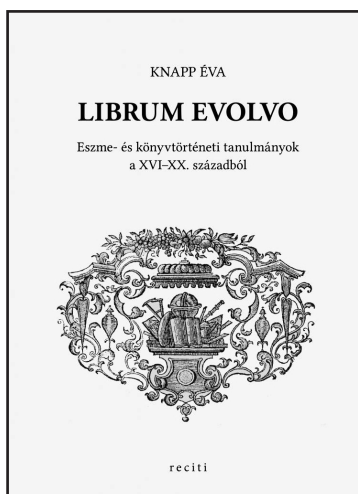
A negyedik rész az arisztokrata könyvtárak változásait mutatja be. Az arisztokrata magánkönyvtár lényegében intézményi könyvtár volt a kora újkorban, a tulajdonos és családja mellett az udvar tagjai, az ott élő lelkészek és tudósok is használták. Monok meggyőző érvekkel támasztja alá tételét, miszerint a

korszakban a nemesi és arisztokrata családok kulturális mecenatúrája ha nem is „*kifejezetten császárelenes megfontolásokból alakult ki, de mindenképpen oppozíciót jelentett abban a koncepcióban, hogy a Magyar Királyság népeinek kulturális felemelése, civilizáltabbá tétele egy Habsburg-feladat, a munka sikere egy Habsburg-mű. Nemcsak a kálvinista magyar főnemesség, de a nagy katolikus családok is azzal, hogy saját mecenatúrákat alakítottak ki, birtokai iskoláinak, és könyvtárainak jó gazdájává váltak, kimondatlanul – ám néha kimondva is – a magyar nemzeti törekvéseket szolgálták.*” (102. p.)

A kötet záró szerkezeti egysége *A központi gyűjtemények kialakítása és a nemzeti identitás épülése* címet viseli. A magánkönyvtárak kapcsán Monok hangsúlyozza, hogy a XVI. századig Magyarországon is minden típusú könyvtár jelen volt, azonban az intézményi háló nem volt olyan sűrű, mint nyugaton, vagyis kevesebb könyvtár volt. A XVI. századtól kezdve fokozatosan vált a könyvanyag elavulttá, a modern eszmék recepciója növekvő késéssel történt meg. Ebben a viszonyrendszerben kezdődött el a szakkönyvtárak előzményének tekinthető bibliotékák kialakulása a XVI–XVIII. században, illetve a felvilágosodás időszakában a központi könyvtárak létrejötte, amely intézmények a kulturális identitás változásának jellemzői voltak. Monok hangsúlyozza, hogy minden XVIII. századi magyarországi vagy erdélyi kulturális intézmény, elsősorban könyvtáralapítás azt a célt is szolgálta, hogy a magyarságról kialakított negatív képet megváltoztassa. Ez a törekvés figyelhető meg *Széchenyi Ferenc, Batthyány Ignác* és *Teleki Sámuel* könyvtáralapításában. De hogy a központi gyűjtemények létrejötte szinte a kor követelménye volt, jellemzi, hogy *Brukenthal Sámuel* az erdélyi szászok identitásnak erősítésére alapította gyűjteményét.

Monok István új kötete nagy nyeresége a hazai könyvtártörténeti szakirodalomnak, újabb fontos állomása a tudós szerző folyamatosan gazdagodó életművének.

Pogány György

KNAPP ÉVA

Librum evolvo : eszme- és könyvtörténeti tanulmányok a XVI–XX. századból / Knapp Éva. – Budapest : Reciti, 2017. – 319 p. ; 25 cm

ISBN 978-615-5478-34-5 kötött

Elektronikus elérhetőség:

(<http://reciti.hu/2017/4223>)

Könyvek mint eszmék lenyomatai, ismeretlen kötetek, lappangó könyvtárak

Knapp Éva Librum evolvo kötetéről

Knapp Éva kutatómunkájának tudományos eredményeiből jelent meg válogatás a Reciti gondozásában 2017-ben, amely elektronikus változatban is elérhető (<http://reciti.hu/2017/4223>). A *Librum evolvo* címmel közreadott gyűjteményben a korábban már közölt írások közül a legrégebbi 2007-es impresszumú, a többi tanulmányt a 2010-es években publikálta először a szerző. A kötet tartalmaz eddig nem publikált tudományos eredményeket és olyan dolgozatokat, amelyek a kötet kiadásával egyidejűleg jelentek meg szakfolyóiratokban (Könyvtári Figyelő, Magyar Könyvszemle). A kötet bevezetőjében olvashatunk a tanulmánygyűjtemény kapcsolódásáról a szerző tudományos dolgozataiból kiadott korábbi válogatásához (Libellus. Válogatott könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok. Budapest, Balassi Kiadó, 2007.).

A bevezető utal is a két kiadvány kutatói megközelítésének különbözőségére. A *Librum evolvo* tanulmányainak jelentős részében a vizsgálat tárgyá nem könyvészet, hanem eszme- és irodalomtörténeti vonatkozású. A három fejezetben (Eszmék és könyvek; Ismeretlen könyvek és könyvtárak; Megőrzött könyvtárak és könyvek) összesen tizenöt tudományos közlemény olvasható.

Az Eszmék és könyvek fejezet első tanulmánya (Mátyás király „firenzei oroszlánjai”) a XVIII. században a kassai jezsuiták által kiadott Mátyás-levelekben található négy – eddig ismeretlen – Janus Pannonius-epigramma kiadástörténetét vizsgálja fel, és közli a művek szövegét az *Epistolae Matthiae Corvini* [...] 1743–1744-ben megjelent kiadása alapján. Knapp Éva kutatástörténeti áttekintése foglalkozik a szövegek eddigi ismeretlenségének okaival. Felhívja a figyelmet arra, hogy a szövegek hiányoznak a *V. Kovács Sándor* szöveggondozásában megjelent, Janus Pannonius összes műveit tartalmazó munkájából² és a 2006-ban napvilágot látott kritikai kiadás *Epigrammata* kötetéből³ is. A kritikai kiadás szöveggondozóinak nem kellett a Janus Pannoniusnak tulajdonított Mátyás-levelekkel mint forráscsoporttal dolgozniuk. Korábban a XIX. századi szövegkiadások és forrásaik vizsgálatával foglalkozó szerzők, *Fraknoi Vilmos* és *Schönherr Gyula* sem tudósítottak a Mátyás-levelekben „elrejtett” epigrammákról. A Fraknoi forrásként használó *V. Kovács Sándor* sem vizsgálta a XVIII. századi jezsuita szövegkiadásokat. Knapp Éva összegzése szerint „a Mátyás levelek, a Janus Pannonius nevéhez köthető Mátyás levelek, a Janus Pannonius életművet tartalmazó források és az ezekre vonatkozó kritikai áttekintésnek külön kezelése eredményezte”⁴, hogy az epigrammák nem kerültek eddig a kutatók látókörébe. Knapp Éva közli a jezsuita szöveggondozói munka eredményeként 1743–1769 között megjelent Mátyás-levelek kiadásainak bibliográfiáját, félkövér betűvel kiemelve a Janus Pannonius epigrammákat is tartalmazó nyomtatványokat. A szöveggondozást végző kassai jezsuiták közül könyvészeti adat alapján *Kelcz Imre* neve ismert. Knapp Éva a rendtörténeti források utalásai és a kézbe vehető

példányokban fel nem tüntetett közreműködői adatok hiányában feltételezi, hogy az említett jezsuita nem egyedül végezte a kiadvány szerkesztését és sajtó alá rendezését. Áttekintette Lukács László osztrák jezsuita rendtartomány szerzeteseiről összeállított adattára megfelelő kötetének⁵ a Kassán szolgáló jezsuitákra vonatkozó anyagát, melynek ismeretében úgy véli, hogy Kelcz mellett több rendtag részt vehetett a munkában, és a Mátyás-levelek sajtó alá rendezőjét, a rendház rektora, az írói életművet is hátra hagyó Kunits (Kunics) Ferenc személyében kell keresnünk. A kiadástörténeti összegzés a Mátyás-levelek tizenöt XVIII. századi kiadásáról tudósít, ezekből hét kiadás tartalmazza Janus Pannonius négy epigrammáját. Knapp Éva kutatásai szerint a jezsuita szövegkiadás használata nem korlátozódott a katolikus egyház tudósaira, általánosan idézett forrás volt a korabeli értelmiség körében.

Az *Arbor haereseon* című tanulmány e kötetben jelent meg először, amelynek alapja a szerző a 2017 májusában Debrecenben, *A reformáció emlékezete a kora újkori Magyarországon* című konferencián elhangzott előadása⁶. Knapp Éva friss tudományos eredménye választ ad egy régóta kutatott könyvészeti-művelődéstörténeti kérdésre. *Szegedi Kis István Speculum pontificum Romanorum* című munkája 1592-ben megjelent harmadik kiadásának Hódmezővásárhelyen őrzött példányába kötött fametszet, amely az „Arbor haereseon” (eretnekség fája) címet viseli. Knapp Éva kutatástörténeti összegzését Imre Mihály eredményeivel kezdi. A metszettel kapcsolatos kérdésekre a történész irányította rá a szakemberek figyelmét.⁷ Vizsgálta az Arbor haereseon eszmétörténeti hátterét, Szegedi Kis munkájához való tartalmi kapcsolódását, kereste további példányait, elsősorban a *Speculum* [...] kiadásaiban, s kérdésként fogalmazta meg, hogy forgalmazták-e önállóan a metszetet. Imre Mihály úgy vélte, a magyar reformátor munkája és az Arbor haereseon közötti eszmei-tartalmi kapcsolat okán (a metszet tematikájának kapcsolódása a wittenbergi történelemszemlélethez) az eretnekség fája-ábrázolás Szegedi Kis művéhez készült. A metszet további példányai nem kerültek elő, a *Speculum* [...] – mal való feltételezett kapcsolatot nem erősítette meg a kutatás. Hamvas Endre Ádám az Arbor haereseon több szempontú vizsgálata egyik elemeként az ábrázolás feliratainak lehetséges forrásait kereste, olyan korai műveket, amelyek „beemelődtek” a reformáció szellemi hagyományába. A kutató látókörébe került Augustinus (Szent Ágoston) *Liber de haeresibus ad Quodvultdeum* című művének Lambert Daneau által kommentált, Genfben a XVI. században megjelent kötete. Hamvas közel járt a metszettel kapcsolatos válaszhoz, de kutatási eredményeinek összegzése az, hogy az „eretnekség fája” forrásait feltehetően olyan svájci nyomtatványok között kell keresni, amelyek a humanista hagyományokhoz kötődnek. Jelen tanulmányban Knapp Éva ismerteti a fametszettel kapcsolatban végzett kutatásának módszerét, állomásait, amelynek eredményeként sikerült azonosítania annak a munkának a XVI. századi kiadásait, amelyekhez illusztrációként kívánták hozzákötni az Arbor haereseont.

Imre Mihály a Hódmezővásárhelyen őrzött *Speculum*... kötettről írt állapotleírása alapján megállapítja, hogy mivel Szegedi Kis művét újrakötötték, a könyv a metszetnek csupán úgynevezett őrzőkötete, tartalmilag nem tartoznak egymáshoz, hasonlóan egyéb másodlagos kötésben megmaradt nyomtatványokhoz, amelyekbe állományvédelmi okokból szintén ún. „vendég” metszetet kötöttek. A tanulmány szerzője vitatja azt a korábbi állítást is, amely a *Speculum*... és az Arbor haereseon között szoros eszmei összetartozást feltételez. Knapp Éva úgy látja, Szegedi Kis pápaság kritikája elsősorban nem eretnekségként jelenik meg. A kutató kizárja, hogy az „eretnekség fája” fametszet valaha is része lett volna Szegedi Kis István művének. Ezt az állítást megerősítik Knapp Éva által a VD 16 és VD 17 retrospektív bibliográfiák nyomtatott és elektronikus változatai alapján áttekintett *Speculum*... példányok, amelyek vagy egyáltalán nem tartalmaznak illusztrációt vagy a kutatót fametszettől eltérő, rézmetszetet kötöttek a kötetbe. Bibliográfiai adatokkal igazolja azt is, hogy az Arbor haereseont röplapként is nyilvántartották a XIX. században, de nem zárja ki azt sem, hogy önálló lapként is forgalmazták. Knapp Éva a metszetről – az amsterdami Rijksmuseum önálló lapként vásárolt, digitalizált példány formai megjelenése alapján – feltételezte, hogy valamilyen nyolcadrét formátumú, XVI. századi nyomtatványhoz tartozott eredetileg. A metszet Lambert Daneau elképzelései alapján készült és a már említett, általa kommentált mindhárom XVI. századi *Liber de haeresibus ad Quodvultdeum* kiadáshoz hozzá kívánták kötni, mivel említése azonos megszövegezésben olvasható a címlapokon. Ugyanakkor a tanulmány írója külföldi katalógusokban, bibliográfiákban végzett kutatómunkája, digitalizált példányok vizsgálata alapján megállapítja, hogy Szent Ágoston művének XVI. századi kiadású példányai közül nem mindegyik őrzi a metszetet, ezt a szakirodalomban azonosított kötetek esetében a hiányzó terjedelmi adatok jelzik. Knapp Éva külön fejezetben részletesen elemzi Augustinus eretnekségről szóló munkája Daneau által kommentált változatának és a hozzá tartozó metszet, az Arbor haereseon szellemi-tartalmi kapcsolatát. Közli a kötet felépítését, a metszeten ábrázolt eretnekségeket azonosítja a mű fejezeteivel. Daneau nemcsak kommentálta, de ki is egészítette Ágoston egyéb munkáiból vett részekkel, egy ismeretlen szerző művével és a munkából általa hiányolt eretnekségekkel a *Liber de haeresibus ad Quodvultdeumot*. Knapp Éva felhívja a figyelmet, hogy az Arbor haereseon-metszeten az eretnekségek ábrázolása nem az ágostoni, hanem a Daneau-féle elképzelést követi.

Zrinyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs, 1651) kötetének rézmetszetes díszcímlapját sokan, többféle szempontból vizsgálták. Knapp Éva tanulmányának elején áttekintést ad a téma irodalmáról, utal a főként emblematis megközelítésből írt tudományos dolgozatokra, említi Utasi Csilla konferenciaelőadását, amely a díszcímlapot, mint a mű tartalmának alárendelt paratextust vizsgálta. Jelen tanulmány szerzője a költő-hadvezér eposzát is magába foglaló gyűjteményes kötetének rézmetszetes címlapját köny-

vészeti szempontból kiindulva elemzi (*Zrínyi Miklós Adriai tengernek Syreanaia (Bécs, 1651) – a díszcímlap könyvésze-ti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez*)⁸ Knapp Éva a díszcímlap kép-szöveg kompozícióját nem emblémaként, hanem Zrínyire vonatkozó személyi imprézáként értelmezi, amely szerzőt és művét helyezi a középpontba. A rézmetszetes címlapot a szedett címlappal szemközt kötötték, a tanulmány szerzője felhívja a figyelmet a két címlap képi egységére, és ennek kétféle értelmezését adja. A rézmetszetes címlapon hajózó „Zrínyi” egyenesen jobbra néz, saját művét figyeli, ezzel az olvasó figyelmét is a könyv tartalma felé irányítja. A mindkét címlapon olvasható, tartalmi körülírás nélküli cím (*Adriai tengernek Syreanaia*) metaforaként Zrínyire utal. A költő a szirén, ennek kifejezésére utal a szerző nevét felhasználó anagramma (Syren-Serin / Zerín). Knapp Éva vizsgálja a rézmetszetes címlap kompozíciója képi elemeinek forrásait, szimbolikáját. A kutató utalása szerint a képi toposzok több síkon, sokféleképpen értelmezhetők. Elemzéséből a hajó mellett látható két (nem éneklő) sellő jelentéstartalmaira térek ki. Knapp Éva értelmezésében a tükröt tartó, fésülködő vízi leány itt nem a hiúság, hanem az ékesszólás szimbólumaként van jelen. A kagylót nyújtó, csábító másik szirén az Orpheusz történetből ismert, a költő dala által elnémított vízi lány „utóda”. Az impréza központi alakjaiként a szirének Zrínyinek a költőnek jellemzésére szolgáló, és műve dicséretére utaló allegorikus elemek. A tanulmány befejező részében a kutató bemutatja a díszcímlap jelentésének változását a *Syreanaia* Zrínyi Péter által fordított és Velencében, 1660-ban megjelent kiadása díszcímlapjának elemzésével. A szedett címlap elé kötött és Zrínyi Péter portréjával szemközt állított díszcímlap már nem kötődik szorosan a mű tartalmához, az eredetitől némileg eltérő képi ábrázolás kizárólag Zrínyi Péter személyére összpontosul, és a fordítót győztes hadvezér-uralkodó szerepbe helyezi.

E fejezetben olvasható Knapp Éva két recepciótörténeti tanulmánya (*A Matthaeus Tympius retorikai vonatkozású művei Magyarországon*)⁹ (*VI. Pius pápa imádságos könyve – magyarul és Magyarországon*)¹⁰. Az első dolgozat egy kevésbé kutatott német katolikus teológus, fordító, pedagógus, retorika tanár (1566-1616) munkáinak újkori, magyarországi jelenlétét vizsgálja. A tanulmányból kiderül, hogy Matthaeus Tympius személye, életműve nemigen szerepel a nemzetközi és a magyar szakirodalomban, noha műveit regisztrálták a német retrospektív bibliográfiai adatbázisában (VD17), és egy részük a Post-Reformation Digital Library (PRDL) felületén digitálisan is elérhető. Ezért is különösen fontos a magyarországi befogadástörténetet bevezető fejezet, amelyben Tympius életútját ismerteti és művekről kiadástörténeti áttekintést nyújt a tanulmány írója. A szerző magyarországi, elsődleges befogadástörténetének forrásai a kéziratok és nyomtatott XVII–XVIII. századi könyvtárkatalógusok, valamint magyarországi és történeti magánkönyvtárak állományai. Knapp Éva a fennmaradt könyvjegyzékek alapos elemzése alapján megállapítja, hogy a katolikus Matthaeus Tympius

műveit felekezetre való tekintet nélkül birtokolták és olvasták Magyarországon a XVII. század harmincas éveitől a XVIII. század kilencvenes éveigi. Nem meglepő az az eredmény, hogy a kutató az említett szerző munkáinak legintenzívebb jelenlétéről a magas szellemi kultúrával, fejlett iskolarendszerrel, nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező jezsuita rendházak könyvtáraiban számol be. A „második helyen” a Tympius recepciót illetően a külföldi egyetemet járt, vagy külföldi kapcsolatokkal bíró, szintén figyelemre méltó olvasmányműveltség birtokában lévő, főként evangélikus polgárok és tisztviselők (többségükben soproni, és erdélyi szász személyek) állnak. Világi főúri bibliotékák, református iskolai gyűjtemények, egyéb katolikus könyvtárak (szerzetesi, plébániai, érseki, püspöki tékák) állományaiban is adatolható a szerző munkáinak jelenléte. Knapp Éva összegzi az előforduló műveket, a példányszámok megadásával gyakoriságukra ad reprezentatív mintát. A művek ismertetését megelőzően a provenienciával kapcsolatban megjegyzi, hogy az említett időszakban nemigen kerültek ki a német szerző munkái a gyűjteményekből, tehát használatuk – különösen az oktatásban – folyamatos lehetett. Matthaeus Tympius műveinek magyarországi befogadástörténetét kiegészítik a tanulmány írójának magyarországi és magyar vonatkozású külföldi könyvtárak állományában végzett kutatásai. A nyolc munkából kettő cím **nem** volt adatolható a könyvtártörténeti forrásokból. A táblázatban a mű címe mellett a possessor-bejegyzéseket, a kötet mai őrzési helyét és jelzetét tünteti fel a dolgozat szerzője. Elemzésében e példányok provenienciáját ismerteti. Knapp Éva vizsgálatai szerint Tympiusnak főként retorikai vonatkozású műveit ismerték, használták Magyarországon. Legnépszerűbbek a *Dormi secure* és a *Theatrum historicum* kötetek voltak. Tympius munkáinak elterjedéséhez, ismeretéhez hozzájárultak a műveire történt hivatkozások magyarországi könyvtárak kötetjeiben (másodlagos recepció). Érdekesség, hogy az előfordulás egy más formája is hozzájárulhatott a német író ismertségéhez: Knapp Éva utal egy Vossius műre, amelynek címloldalán feltüntették Tympius és a református Keckermann nevét, holott egyikük műve, vagy művére való hivatkozás sem történik a könyvben. A teljesség igénye nélkül említ néhány szerzőt a tanulmány írója azok közül, akiknek művei ismertek és olvasottak voltak Magyarországon (Jacob Masen, Tobias Locher), és akik többször vagy rendszeresen hivatkozták Tympius munkáit. Knapp Éva felhívja a figyelmet a német teológus leggyakrabban olvasott műveiben lévő Magyarországra és a magyar történelemre vonatkozó részekre is, mely körülmény szintén hozzájárulhatott a szerző hazai kedveltségéhez.

A VI. Pius pápa szerzőségének feltüntetésével, változó tartalommal, adatolhatóan 1782-től kiadott imádságoskönyve egy egyházpolitikailag feszült időszak emblematikus kiadványa. Knapp Éva tanulmánya bemutatja a mű – eddig feltáratlan – magyarországi és magyar vonatkozású kiadástörténetét, eszme- és egyháztörténeti hátterét. (*VI. Pius pápa imádságos könyve – magyarul és Magyarországon*). A

kutató felfigyelt a kegyességi munka szerzőségével kapcsolatos bizonytalanságokra, a példányok címlapjain olvasható olasz nyelvű eredeti kiadás nem került elő, a fordítóként feltüntetett *Simeon Schmitz* munkásságáról sem derültek ki közelebbi adatok. Knapp Éva azonosítja az imádságoskönyv forrását, és valós szerzőjét. *Wilhelm Hausen* műve, a *Das gemeinste, aber aller fürtrefflichste Gebet* utoljára 1782-ben megjelent áhítati művének tartalma újabb szövegekkel kiegészítve ismeretlen szerző tollából, VI. Pius nevének feltüntetésével még ugyanabban az évben *Die allerbesten Gebether* címmel jelent meg. Az átalakított kiadvány megjelenése az egyházfő bécsi látogatásához kapcsolható. VI. Pius pápa tiltakozott II. József katolikus egyházat sértő intézkedései ellen – sikertelenül. E vallásos nyomtatvány a forrásául szolgáló kegyességi munka szövegei- a szerző bevezetője, a Miatyánk, az Üdvözlégy Mária és a Hiszekegy magyarzatai, és a hét legfőbb erényről szóló litánia- mellett kiegészült egyéb szövegekkel (pl. Szent Péter-versek a hozzájuk tartozó száz nap búcsúengedéllyel), a különböző kiadások tartalma azonban nem volt azonos. Knapp Éva felhívja a figyelmet, hogy a szellemiségében konzervatív vallásosságot erősítő kiadvány jozefinista kritikára számíthatott. A cenzúra megtévesztésére volt szükség a cím szövegében utalni egy (nem létező) olasz nyelvű eredeti kiadásra, és Simeon Schmitzet fordítóként tüntetni fel a német nyelvű kiadványon (Knapp Éva feltételezése szerint ő lehetett a bővítésként a nyomtatványba került valamelyik szöveg, vagy szövegek fordítója). A valódi forrás szerzője *Wilhelm Hausen* már nem élt, így alkalom nyílt nevének elhallgatására, és VI. Pius címben foglalt nevének szerzőként való értelmezésére. A kiadvány emblematikus volta, figyelemre méltó recepciója miatt is érdekes fejezete a tanulmánynak, amelyben a szerző az imádságoskönyv korabeli fogadtatását tükröző recenziók tartalmát foglalja össze. Knapp Éva megállapítja, hogy könyvkritikák nem az 1782-es első, hanem az 1783-ban megszáporodó német kiadások nyomán születtek, a recenziók főként jozefinista szemzőgből bírálták a kiadvány tartalmát. Az egyik első, említett könyvismertetésben, amely a *Nova Bibliotheca Ecclesiastica Friburgensis* című tudományos bibliográfiában jelent meg, a szerző a mű rövid bevezetőjére utalva üdvözölte a katolikus kegyességi gyakorlat reformját: a szövegek mechanikus ismételtetése helyett az értelemmel (is) való imádkozást javasolta követendő áhítati módznak. A kutató felhívja a figyelmet a magyar nyelvű, és Magyarországon megjelent recenzió hiányára. Ennek lehetséges magyarázatát a hazai klérus és katolikus értelmiség konzervatív, jozefinizmus-ellenes álláspontjában, illetve a bécsi cenzúra erőteljes magyarországi jelenlétében látja. Knapp Éva a hazai és a határokon kívül megjelent magyar nyelvű kiadástörténet összeállításához jelentős mennyiségű és széles körű nyomtatott és elektronikus forrásapparátust használt fel. A *Die allerbesten Gebether* 1782–1856 között napvilágot látott 34 európai kiadásához viszonyítva a 17 magyar vonatkozású megjelenés is jelzi a figyelemre méltó recepciót. Nemcsak mennyiségileg ragadható meg a mű

intenzív magyarországi befogadásának ténye, Knapp Éva ráirányítja a figyelmet a recepció kezdeti gyorsaságára: az első német nyelvű kiadást követően két évvel, 1784-ben Budán már megjelent az első magyarországi kiadás is. *Landerer Katalin* német nyelven adta ki a nyomtatványt, és még ugyanabban az évben, szintén Budán a "Királyi Akadémiának Betüivel" Vajda Sámuel tihanyi bencés apát magyar nyelvű fordítása is napvilágot látott. 1790-ig, II. József uralkodásának végéig példányból ismert öt és egy további feltételezett magyar vonatkozású kiadás hagyta el a nyomdákat. A nyomtatási engedélyeket nem tartalmazó, Magyarországon tiltott munka magyar, német, és feltételezett szlovák nyelvű kiadásai Győrben, Bécsben, Besztercebányán, Pest-Budán és Sopronban, Nagyszombatban jelentek meg. Knapp Éva párhuzamosan követi az imádságoskönyv európai és magyar vonatkozású kiadástörténetét 1856-ig, érzékeltetve az egyházpolitikai történekek nyomán a munka jelentőségének változását. Az utolsó magyarországi, egyben az egyetlen kivonatolt kiadás 1831-ben Pesten jelent meg, német nyelven. A mű ekkor Magyarországon kívül már csak németül, részben átszerkesztve, új címeken látott napvilágot. A 17 magyar vonatkozású nyomtatvány bibliográfiáját a szerző a tanulmány végén közli. A hazai recepciót dokumentáló példányokról megállapítja, hogy a kiadási helyek alapján az áhítati munkára az ország északnyugati részében volt igény. Knapp Éva utal az eredetileg német nyelven megjelent nyomtatvány magyar nyelvű kiadásainak fordításváltozataira. Az első szövegátültetést végző, már említett Vajda Sámuel munkáját (1784) egy, az ő fordítását egyszerűsítő változat (1785) követte, majd a következő évben egy ismeretlen személy által végzett, új fordítású, magyar nyelvű kiadás látott napvilágot. (Egy későbbi fejezetben Knapp Éva a besztercebányai német nyelvű kiadást alapul véve elvégzi e három, különböző fordításban megjelent könyv nyelvi-stilisztikai elemzését). Érdekesség, hogy a két latin nyelvű kiadás (1799, 1804) fordításának alapja nem az eredeti, német nyelvű szöveg volt. A Knapp Éva által azonosított fordító, németül valószínűleg nem tudó, szlovák anyanyelvű piarista szerzetes, *Mlinkay Alajos* szlovákból ültette át latinra a kegyességi munkát. A különböző kiadások szerkezeti elemzése is ráirányítja a figyelmet a munka szellemisége és a korabeli egyházpolitika kapcsolatára. A magyar vonatkozású kiadásokat a szövegegyüttesek bővítése és szűkítése egyaránt jellemzi. A cenzúra által kritikával illetett részek (a pápának tulajdonított bevezető, Szent Péter himnusz a hozzátartozó búcsúengedéllyel) részbeni vagy egészében való elhagyásával jelentek meg a magyar vonatkozású kiadások. A nyomtatványokat kiegészítették különböző vallásos tartalmakkal, imádságokkal, illetve a reformkatolicizmus által kedvelt miseénekekkel. Ez utóbbiak megjelenése (Győr, 1785.; Bécs, 1786.) jelzi a hazai katolikusság szemléletváltását, a részbeni elfordulást a konzervatív iránytól. Knapp Éva következő tanulmányában Berzsényi Dániel síremlékének felavatására írt három alkalmi költeményt vizsgálja, ennek kapcsán ráirányítja a figyelmet a költői

életmű fontos versei, különösen *A magyarokhoz* című óda közköltészeti jelenlétére, a Berzsenyi emlékmű felavatásának, és az ehhez kapcsolódó alkalmi költemények társadalmi-politikai vonatkozásaira. A bevezetőben utal a Berzsenyi életmű XIX–XX. századi hatástörténetével kapcsolatos kutatások nagyrészt még elvégzendő feladatára is (*Niklai hamvak (1860)*)¹¹. *A magyarokhoz* című óda és néhány egyéb Berzsenyi költemény az „alapja” azoknak az alkalmi verseknek, amelyeket két diákköltő (Lehr Zsigmond és Horváth Sándor) és feltehetően Roboz István írt a költő emlékművének felavatására. Ez az esemény- Knapp Éva megállapítása szerint – Kisfaludy Sándor balatonfüredi emlékszobrának felavatásával együtt a szabadságharc levereése utáni időszakot jellemző politikai nyomás enyhülését jelezte. A tanulmány szerzője utal *A magyarokhoz* a magyar történelemben vissza-visszatérő aktualitására, amelyre az emlékműavatás (1860) időpontja éppúgy jellemző példa, mint az 1976-os évben tervezett Berzsenyi-ünnepség társadalmi környezete, amelynek légkörét a Knapp Éva által idézett, Fodor András és Takáts Gyula közti levélváltás illusztrálja. A *Niklai hamvak*, című alkalmi költemény, amelyet Roboz Istvánnak tulajdonítanak, „fő forrása” *A magyarokhoz*. A terjedős alkalmi vers megírásához Berzsenyi más költeményeit is felhasználta. Az ódájával ellentétben optimista hangvételű vers szövegét közli is a tanulmány szerzője. A szintén a közköltészet körébe tartozó másik két alkalmi költemény, a diákköltők művei (Lehr Zsigmond: Berzsenyi emlékezete; Horváth Sándor: Berzsenyi emléke) Knapp Éva feltételezése szerint tanári vezetéssel készültek. Erre utal, hogy mindkét fiatal költőnek ugyanazokat a Berzsenyi verseket használták fel művükhöz (*A magyarokhoz*; *A felkölt nemességhez a szombathelyi táborban*), amelyek mondanivalója, gondolati iránya is azonosságot mutat (a bűnös nemzet képének és a vágyott, erős magyarság képének szembeállítását). A Berzsenyi versek hatástörténetének későbbi kutatásához forrásként szolgálhatnak majd azok a korabeli újságok, amelyek tudósítottak a niklai emlékműavatásról. Knapp Éva a részletes írásokkal jelentkező *Pesti Napló* cikkeit ismerteti, több szerző Berzsenyi verseiből vett idézetekkel, vagy a költemények parafrázisával fűszerezte mondanivalóját.

Az „árvák fohásza”. Többfunkciós ponyvanyomtatványok című tanulmány bevezetőjében a szerző röviden utal e közköltészeti tartalmakat közvetítő kiadványcsoport felállítására. Tudományos közlemények többségükben a XVI–XVIII. századi ponyvanyomtatványokról születtek, a későbbi századok kiadványairól keveset tudunk. Knapp Éva és *Tüskés Gábor* az 1990-es években egy kiskanizsai (dunántúli) paraszttasszony álomelbeszéléseinek vizsgálata során feltérképezte az asszony teljes olvasmányanyagát. E ponyvanyomtatványok közül Knapp Éva nyolc, vallásos és világi szövegeket egyaránt tartalmazó, a segedi Mária kegyhelyhez kötődő, XX. századi kiadványt választott kutatása tárgyául. Két Marcaliban működő nyomdából, *Mizsúr Ádám* és vitéz *Kovácsffy Arnold* sajtója alól 1900–1920, és 1930–1931 között kikerült művek leírását

és szövegét a kutató a Függelékben közli. Knapp Éva a tanulmányban a szövegek műfaji csoportosítása mellett, e ponyvakiadványok sajátosságára, vallásos és világi funkció együttes jelenlétére hívja fel a figyelmet. Az árvaság (özvegyi és gyermeki) – mint a világi ponyvák ismert témája – itt vallásos szövegekbe szerkesztve olvasható. A kutató utal az első világháború után az ilyen témájú nyomtatványok iránti megnövekedett keresletre, hiszen az árvaság ekkor majdnem minden magyar családot érintő fájdalmas tapasztalás volt. Megállapítja, hogy e többfunkciós ponyvanyomtatványok jelzik, a társadalmi igények változásaira milyen mértékben és milyen gyorsan adtak választ a kiadványok szerzői/szerkesztői. Knapp Éva felhívja a figyelmet arra is, hogy a név szerint ismert szerzők/szerkesztők (kelevézi Vadál Antal és Bakos János) nevével fémjelzett nyomtatványokban olvasható egy-egy árvaság témájú vers. A ponyvakultúra e XX. századi többfunkciós kiadványait ismertető tanulmány a *Librum evolvo*val azonos évben önállóan is megjelent¹²

Az Ismeretlen könyvek és könyvtárak című fejezet első tanulmányában (*Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban*)¹³ a szerző 26 könyv leírását közli Pázmány Péter könyvgyűjteményéből, amelyeket ma a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz. Knapp Éva alapos kutatástörténeti áttekintése tájékoztat a téma szempontjából fontos hipotézisekről és eredményekről. A 20. század végéig nem tudtuk biztosan, hogy az érsek végakaratainak megfelelően bekerültek-e második, pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a helyi jezsuita kollégiumba. Pázmány könyvei közül a még Fraknoi Vilmos által közölt, illetve több hazai gyűjteményben, így a budapesti Egyetemi Könyvtárban is található Pázmány-művek korrektúrapéldányait, kéziratát, és általa ajándékozott saját munkáját ismerte eddig a könyvtártörténet kutatás. Ezen példányok közös jellemzője, hogy nem voltak részei annak az állománynak, amely az érsek végakaratainak megfelelően a pozsonyi jezsuita kollégiumba került. 1980-as évek végéig kellett várni, amíg két kötet előkerült a végrendelet alapján a pozsonyi jezsuitákhoz került gyűjteményből. Knapp Éva *kiemeli* László Mihály közleményét,¹⁴ amely fontos előrelépés volt. Tárgyi bizonyítékkal szolgált *Bitskey István* és *Kovács Béla* állítására, miszerint az érsek végakaratait teljesítették, könyvtárának legalábbis egy része a pozsonyi jezsuita kollégiumba került (a kutatók levelezéséből ismert műveket és Pázmány által használt forrásmunkákat hasonlítottak be a fennmaradt pozsonyi katalógusokban). *László Mihály* adatközléséből ismerjük először a Pázmány által Pozsonyban birtokolt kötetek jellemzőit: pergamenkötésben maradtak ránk, és tartalmazzák a pozsonyi jezsuita kollégium possessor-bejegyzését Pázmány halálának dátumával, és (egy-egy esetben, itt mindkét kötetnél) a „Pázmány bíboros könyvei közül való” kitétel különböző latin nyelvű megfogalmazásával. Knapp Éva felhívja a figyelmet arra, a két különböző őrzőhelyről előkerült kötet jelzi, hogy a végakaratainak megfelelően a pozsonyi jezsuita kollégiumba került könyvek egy része szétszóródott. Kutatástörténeti összességében utal az 1990-ben

megjelent, jezsuita katalógusok szövegkiadása első kötetbe bevezetőjének¹⁵ jelen tanulmány szempontjából fontos közlésére, amely a pozsonyi könyvtárban őrzött könyvek sorsáról tudósít. A jezsuita-rend feloszlásának évében (1773) az állományt újrakatalógizálták, majd *Kovachich Márton* György a budai egyetem könyvtárának segédőre a gyűjtemény egy részét az Egyetemi Könyvtárba szállította.¹⁶ László Mihály – Knapp Éva megállapítása szerint: viszhangtalan közleményét követően, a 2000-es években gyarapodtak jelentősen Pázmány Péter könyvtáráról való ismereteink. 2004-ben *Mészáros Klára*, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár munkatársa 52 kötetben 46 művet azonosított az esztergomi érsek, helyi jezsuita kollégiumba került, a már ismertetett tulajdonosi bejegyzés formula alapján azonosítható bibliotékájának darabjaiként A Pozsonyban ma is megtalálható, teológiai művek és prédikációs kötetek művek adatai nem ismertek. Knapp Éva 2012-ben azonosított 25 kötetben 30 olyan művet az Egyetemi Könyvtár állományában, amelyek a pozsonyi jezsuita kollégiumba kerültek, majd onnan *Kovachich Márton* György válogatásának köszönhetően Budára, majd az egyetem további költözésével Pestre. E tanulmányban közli egy Pázmány tulajdonú példány könyvészeti leírását is, amely antikvár könyvkereskedelemből, vásárlás útján került az Egyetemi Könyvtár állományába. Knapp Éva kutatásai alapján a következő jellemzőkkel bővül az érsek pozsonyi magánkönyvtáráról való tudásunk: 1) Pázmány könyveinek első tulajdonosa volt. 2) Jelentős azoknak a köteteknek a száma, amelyeket ajándékba kapott. 3) Tematikáját tekintve változatos az állomány: jelentős az érsekkel kortárs, főként jezsuita szerzők jelenléte, a politikai irodalom, jogi művek és prédikációs irodalom. Pázmány könyvtárában megvoltak művek a korabeli költészet területéről. 4) Pázmány gyűjteménye nemcsak főpapi, hanem tudós könyvtár is volt. 5) Könyveit regisztrálták mindkét fennmaradt pozsonyi katalógusban (1639; 1655–1663), tehát téves volt az a feltételezés, mely szerint a későbbi katalógus a Pázmány-kötetek számba vételére készült volna (Bitskey István, Kovács Béla). 6) Pázmány magánkönyvtárának példányai ma részben Pozsonyban, részben a budapesti Egyetemi Könyvtárban, és részben szétszóródva egyéb gyűjteményekben található. A kutató hipotézist fogalmaz meg az a kapcsolatban, vajon ki lehetett az az egy „kéz”, aki a pozsonyi jezsuita kollégiumban a tulajdonlásra vonatkozó bejegyzéseket írta Pázmány könyveibe. Knapp Évának e kötetben két olyan tanulmánya is olvasható, amelyben nem, vagy eddig kevésbé feltárt tudós magánkönyvtárakra irányítja a figyelmet. Pázmány Péter által egykor birtokolt könyveken kívül *Otrokocsi Foris Ferenc* gyűjteményének ma az Egyetemi Könyvtár állományában lévő köteteit is ismertette jelen válogatás későbbi fejezetében (*Otrokocsi Foris Ferenc könyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban*), amelyről részletesen a későbbiekben lesz szó. Pázmány pozsonyi magánkönyvtáráról írt tanulmánya fontos közlemény, amely alapjává vált a további, az érsek bibliotékájára vonatkozó kutatásoknak.¹⁷

Mesztegyő ferences rendházának életével, könyvtárának történetével nemigen foglalkozott eddig a művelődés- és egyháztörténet (*Egy ismeretlen ferences könyvtár a XVIII. században*)¹⁸ Knapp Éva e 18. században alapított, rövid életű szerzetesi közösség könyvtárát rekonstruálja kizárólag fennmaradt források alapján. Az 1778-ban a canonica visitatio jegyzőkönyvében rögzített adatok, a rend feloszlása alkalmával, a 1788-ban készített katalógusok a szerzetesi közösség könyvállományáról (június 11.), illetve a ferencesek celláikban őrzött, sajátjukként számon tartott kötetekről (július 4.) készített könyvjegyzékek adják az összehasonlító elemzés, illetve a gyűjtemény alakulásának tendenciáit vizsgáló tanulmány alapját. A szerző tanulmányához áttekintette a pozsonyi mariánus ferencesek könyvekre és könyvtárakra vonatkozó rendelkezéseit (1730)¹⁹ is. A rend mintaként említett pozsonyi rendháza könyvtárának katalógusa nem hozzáférhető, ezért állományelemzésében a kitekintéshez, összehasonlításhoz egyéb ferences rendházak korabeli összeírásait használja. Utal *Zvara Edina* korábbi, ferences könyvtárakkal²⁰ kapcsolatos kutatásaira, állításait saját forráscsoportja ismeretében értelmezi, néhol cáfolja. Knapp Éva megállapítása szerint a feloszlás évében (1788) rögzített katalógusok jelentős mennyiség-minőségi növekedés, tartalmi bővülés képét mutatják a tíz évvel korábbi állapothoz képest. 1778-ban 71 munka, 1788-ban 270 mű (368 kötet) volt a mesztegyői ferences könyvtár állománya. A Knapp Éva által vizsgált források tételei között nem teljes az átfedés (pl. 1788-ban nem vették számba az 1778-as katalógus 29 kötetét). A korábbi, canonica visitatio jegyzőkönyvében fennmaradt, részletes katalógusból ismeretes a könyvtáros neve, és az a tény is, hogy a szerzetesek nem tartanak a celláikban magánhasználatra könyveket. 1788-ban a feloszláskor már külön lajstrom készült a szerzetesek celláiban található „magánkönyvtárának” kötetéről, ezek egy részét a ferences közösség könyvtárának példányai között is összeírták ugyanabban az évben. A tanulmány szerzőjének feltételezése szerint a magánhasználatban lévő köteteket a kiköltözéskor magukkal vihették. Knapp Éva a canonica visitatio jegyzőkönyv részeként fennmaradt katalógus (1778) és a *Zvara Edina* által közölt budai ferences rendház 1735-ből fennmaradt könyvjegyzékének²¹ együttes elemzése alapján megállapítja, hogy kezdetben a könyvek elhelyezése Mesztegyőn a budai gyűjteményhez hasonló szakrendben történt. Az állomány bővülésével azonban később az elhelyezésnél a helykihasználásra törekedtek. A mesztegyői ferences könyvtárról készült utolsó könyvjegyzék, amelyet közvetlenül a szétköltözés előtt (1790. január 15.) rögzítettek, mindössze 42 művet sorol fel. Az 1790. január 15-iki katalógus tételei közül csupán 3 kötetet tudott azonosítani Knapp Éva a mesztegyői plébániai könyvtár állományában a veszprémi egyházmegyei canonica visitatio 1815. szeptember 21-én készült jegyzőkönyve alapján, ellenben a plébánia 19 kötetéből 17 szerepel a ferences szerzetesi könyvtárról készített 1788. június 11-iki katalógusában, egy további kötet pedig másik két katalógusban (1778. május

28., 1788. július 4.) található meg. Egyetlen olyan munka is a látókörbe került a veszprémi egyházmegyében történt canonica visitatio során, amelyet a ferences könyvtárról, illetve szerzetesi könyvekről készített összeírások egyike sem tartalmaz, és arról sem maradt fenn adat, hogyan került a kötet Mesztegyőre. Knapp Éva a mesztegyői plébániai könyvtár mai állományában egyetlen olyan példányt sem talált, amely már 1815-ben is a gyűjtemény része, illetve ennél korábban a ferencesek tulajdonában volt. A tanulmány szerzője felhívja a figyelmet az autopsziával való azonosítás egy másik nehezítő tényezőjére: nem tudjuk, hogy a ferencesek jelezték-e tulajdonosi mivoltukat a kötetekben, és ha igen, milyen formában jelezték ezt. Knapp Éva forráselemzésében a gyűjteményt reprezentáló, több munkájukkal is jelenlévő szerzők és a külföldön megjelent nyomtatványok kiadási helyéről összeállított listával kapcsolatban felhívja a figyelmet a nagyváradi kapucinusok könyvtárával kapcsolatos hasonlóságokra. A kutató úgy véli, ha két földrajzilag egymástól távol lévő ferences rendházban, eltérő nagyságú könyvtárak birtokában jelentős részben azonos szerzőket olvastak, minden bizonnyal hasonló lehetett a Szent Ferenc reguláját követő többi szerzetesközösség olvasmányműveltsége is. A tanulmány szerzője utal rá, hogy a külföldi kiadású kötetek esetében a kedvelt nyomdahelyek azonossága a ferencesek európai könyvpiacra való tájékozódását jelzi. Knapp Éva kutatásai alapján a mesztegyői mariánus ferences könyvtár állománya főként a korban friss, 18. századi nyomtatványokból állt. A jelentős számú hungarikumot is tartalmazó gyűjtemény állományába a szerzetesek napi feladatainak ellátásához, személyes fejlődésükhöz, szükségleteikhez kapcsolódó, különböző vallásos műfajú kiadványok (prédikációs irodalom, kompendium, gyóntatási segédlet, stb.) mellett, különböző világi tematikájú művek (orvostudomány, történelem, földrajztudomány, jogtudomány, költészet, szótár-irodalom) is tartoztak. A tanulmány szerzője az állomány nyelvi összetételét vizsgálva megjegyzi, hogy a magyar és német nyelvű kötetek mellett a könyvtár szlovák nyelvű kiadványai a földesúr által betelepített szlovák lakosság, illetve szlovák anyanyelvű szerzetesek jelenlétét jelzi, utal azonban a földrajzi közelség okán korábban az állományba tartozó, horvát nyelvű művek eltűnésére a könyvanyagból. Knapp Éva összegzésében megemlíti a ferencesek által lelkigondozott híveket, mint a könyvtár másodlagos befogadóit, hiszen a szerzetesek köztük lévő szolgálata révén (prédikációk, gyóntatás) a könyvek tartalma közvetett módon hozzájuk is eljutott. Tanulmánya végén a Függelékben a kutató három táblázatban közli a mesztegyői könyvtár katalógusaiban azonosított művek leírását. Az első táblázat az 1788. június 11-iki könyvjegyzék tételeit sorolja fel, az egyes művek mellett Knapp Éva a többi általa vizsgált katalógusban való jelenlétet is jelzi. A második táblázatban azt a 29 művet olvashatjuk, amelyek a legkorábbi részletes forrásban, az 1778-ban készült canonica visitationról írt jegyzőkönyvben szerepelnek, de nem vették fel az előbb említett, 1788-ban készült összeírásba. E tételek esetében

a kutató jelzi, ha a mű olvasható az 1788. július 4-én, a szerzetesek celláiban őrzött könyvekről készült katalógusban. Ez utóbbi könyvjegyzék más nyilvántartásokba nem felvett kötetek alkotják a Függelék harmadik táblázatában közölt művek listáját.

A Magyar Könyvszemlében és a Könyvtári Figyelőben a 2010-es években jelentek meg azok a közlemények²², amelyekben Knapp Éva Pozsonyban és Nagyszombatban nyomtatott, eddig ismeretlen XVII–XVIII. századi művekre hívta fel a figyelmet. E tanulmánykötet dolgozatában a szerző együtt ismerteti a jezsuita egyetemi tipográfiahoz, és a Landerer-nyomdához köthető, összesen tizenegy kiadványt (*Ismeretlen nagyszombati és pozsonyi nyomtatványok a XVII–XVIII. századból*). A kutató által könyvészetileg feltárt, eddig ismeretlen nyomtatványok ma magángyűjteményben találhatóak. Az alapvetően állami és egyházi gyűjtemények példányaira koncentráltó retrospektív bibliográfia, a „Petrik” 2017-ben megjelent, pótlásokat tartalmazó IX. kötete regisztrálta a Knapp Éva által közölt, Nagyszombatban és Pozsonyban kiadott, vonatkozó műveket²³. A könyvészeti-, tartalmi- és művelődéstörténeti szempontból ismertett kiadványok főként a katolikus vallásgyakorlat dokumentumai. Különböző alkalmakhoz (rózsafüzér ájtatosság, búcsú), szent személyekhez (Szűz Mária, Gonzága Szent Alajos, Szent Család tagjai) erényhez (tisztaság), természeti csapáshoz (földrengés), kapcsolódó imádságokat, egy esetben énekeket tartalmazó kis- és ponyvanyomtatványok alkotják e csoport jelentős részét. Csupán a címdala maradt fent egy, a mariánus ferencesek által használt liturgikus naptárnak. A Knapp Éva által közölt egyik áhitati nyomtatvány (a Szent Családhoz intézett imádkozási formula) nagyszombati edíciója példányból nem, hanem egy későbbi bécsi kiadásából ismert. A két világi tárgyú munka ismerete is mindenképpen fontos gyarapodás. A Nagyszombatban megjelent, 18. századi latin- és német nyelvű számvető táblák könyvészeti szempontból már nyilvántartott példányain kívül egy korábban ismeretlen, magyar nyelvű változat is a könyvtörténet-kutatás látókörébe került. A másik, eddig ismeretlen nyomtatvány az iskoladráma-kutatás számára fontos, új forrás. A teljes szöveggel olvasható színlap egy eddig regisztrálatlan piarista iskolai előadás egyetlen dokumentuma.

2007–2009 között jelent meg e tanulmánykötet szerzőjének három kötetes munkája²⁴, amely kimerítően tárgyalja Berei Farkas András (1770–1832) vándorköltő életművét. A monográfia második kötete a Farkas András munkáit összegző bibliográfia. A nyomtatványok számbavételéhez függelék kapcsolódik, amelyben a kutató az általa feltételezett, a szerző által tervezett, de példányból nem ismert nyomtatványokat sorolja fel. E kötetben is olvasható közleményben (*Wirtusfű Wirágból kötöm Wers Rósáit*)²⁵ Berei egy újabb, három versből álló művét ismerteti, a költemények betűhív közlésével. A kiadvány eddig ismeretlen volt, Knapp Éva sem regisztrálta a költő műveinek könyvészeti számbavételekor munkája függelékében. Az egy levél terjedelmű nyomtatvány provenienciáját tekintve *Toldy*

László (1846–1919) történészhez, főlevéltárhozhoz, *Toldy Ferenc* fiához köthető, jelenleg – a már korábban tárgyalt, eddig ismeretlen nagyszombati és pozsonyi nyomtatványokhoz hasonlóan – magángyűjtemény őrzi. Knapp Éva korábbi kutatásait is alapul véve tárja fel a három költemény keletkezésének körülményeit, az impresszum nélkül megjelent nyomtatvány megjelenési idejét 1820-ra teszi, feltételezve hogy bécsi, esetleg pozsonyi kiadványról van szó. A versek, amelyek Berei más műveiben is megjelennek-, bőkezű mecénásához, *Rudnay Sándor* (1760–1831) esztergomi érsekhez köthetők, kapcsolatukról nemcsak e jelen közlemény, hanem Knapp Éva monográfiája is tájékoztat. A nyomtatvány második versében köszöntött arisztokraták is – hasonlóan Rudnayhoz – Farkas András támogatói közé tartoztak.

A kötet harmadik részében *Megőrzött állományok és „őreik”* összefoglaló címmel jelölt fejezet négy tanulmányának középpontjában a budapesti Egyetemi Könyvtár régi könyv állománya áll. Knapp Éva első tanulmánya a nagyszombati jezsuita könyvtárnak az egyetem 1635-ös alapítása előtti, ún. ősalományának budapesti egyetemi könyvtárban őrzött kötetei között negyven, ebben a gyűjteményrészben még nem regisztrált példányait mutatja be és közli bibliográfiai adatait (*A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősalományának negyven új kötete*)²⁶. 1997-ben jelent meg a nagyszombati jezsuita könyvtár két 17. századi katalógusának (1632, 1690) szövegkiadása²⁷. Ez a forrás együttes vált alapjává a könyvjegyzékeket sajtó alá rendező Farkas Gábor Farkas 2001-ben²⁸ megjelent kötetének. A kutató 248 tételt azonosított a nagyszombati jezsuita könyvtár 1635 előtti gyűjteményéből. Knapp Éva 1997-ben a Magyar Könyvszemlében megjelent közleményében²⁹ kutatómódszertani javaslatokat fogalmazott meg az Egyetemi Könyvtár jogelődje ősalományának rekonstrukciójára vonatkozóan. E tanulmányban a szerző közölte tíz, általa azonosított kötet bibliográfiai leírását a jezsuita könyvtár 1635 előtti állományából. A tételek többsége a megfelelő hivatkozással együtt olvasható *Farkas Gábor Farkas* kötetében is. Knapp Éva jelen tanulmányban bővíti az Egyetemi Könyvtár jogelőd gyűjteményének korai állományába tartozó művek körét, elvégzi a bemutatott kötetekben olvasható bejegyzések elemzését, könyvtárosokra vonatkozó kutatási eredményeit is felhasználva új ismeretekkel bővíti könyvtártörténeti ismereteinket. A könyvtár vágsellyei időszakából származó művek számát két tétellel, az állománybővülés szempontjából termékeny második nagyszombati korszakból harmincnegyzével gyarapítja a jogelőd jezsuita könyvtár ősalományából eddig ismert művek számát. A tanulmány szerzője utal arra, hogy az „Antiquissima Selliensis” állományának köteteként azonosított Martin Antonio Delrio munkában olvasható bejegyzés megerősíti Farkas Gábor Farkas könyvtárrekonstrukciója óta ismert tény, hogy az újonnan felállított vágsellyei könyvtár állományát 1600-ban katalogizálták, illetve új körülmény, hogy a könyvtárrendezés munkáját Knapp Éva által adatolt könyvtáros, Casparus Mallius végezte. A kutató felhívja a figyelmet

egy új adatra: a vágsellyei könyvtár másik újonnan azonosított kötetébe írt tulajdonosi bejegyzés a többitől eltérő, új „keze” azt jelzi, hogy a gyűjteménynek az adott évben is volt könyvtárosa, akinek személye egyelőre ismeretlen. A második nagyszombati korszakhoz (1615–1635) köthető példányokban olvasható bejegyzések elemzése kapcsán a tanulmány szerzője a könyvtár folyamatos gyarapodásának, az 1632-es könyvtárrendezés időbeni elhúzóódásának lehetőségére figyelmeztet. Ez utóbbit jelzi két bemutatott kötet possessor-bejegyzésének (1634) és katalogizálásuk (1632) eltérő időpontja. Knapp Éva úgy véli, hogy a könyvtárrendezés során nem feltétlenül végeztek együtt a kétfajta regisztráció munkáját. Utal a kötetekben olvasható, 1632-ben rögzített possessor-bejegyzések jelentős számára. A kutató szerint ez a körülmény magyarázható a könyvtárrendezés tényével, de jelezheti a korábbi időszak el nem végzett könyvtári munkafolyamatait is.

Monok István és munkatársai 1981 óta eddig 12 kötetben adták közre a történelmi Magyarország XVI–XVIII. századi magán- és intézményi könyvtáaira vonatkozó, kutatásaik nyomán látóköriükbe került jegyzékszerű forrásokat. *A Könyvtártörténeti Füzetekhez* kapcsolódnak az *Adattár a XVI–XVIII. századi mozgalmaink történetéhez* című sorozat azon kötetei, amelyek közlik a bibliográfiában regisztrált könyvjegyzékek tételeit. Knapp Éva 2013-ban³⁰ adott hírt az olvasmánytörténeti kutatás számára eddig ismeretlen könyvjegyzékről, amely az Egyetemi Könyvtárban őrzött Inc. 1000 jelzetű ősnomtatványban található (*Ismeretlen XVII. századi könyvjegyzék a budapesti Egyetemi Könyvtár egyik ősnomtatványában*). Johannes Reuchlin *Breviloquus vocabularius cum arte diptongandi accentuandi et punctandi* Kölnben, 1486-ban napvilágot látott munkájában, tévesen a könyvtestbe kötött, egykor előzékként szolgáló levélen olvasható Joannes Vagych 19 tételből álló könyvjegyzéke. Vagych a jezsuita birtoklás előtt az ősnomtatvány első possessorja volt, később egy másik világi tulajdonos, Gregorius Kardos is jegyezte magát a könyvben. Knapp Éva közölte a forrást, és elvégezte a könyvjegyzék tételeinek azonosítását. *A Könyvtártörténeti Füzetek* adatközlési formájának megfelelően összegezte e jegyzékszerű dokumentum adatait. Az Egyetemi Könyvtár ősnomtatványába kötött 1642 körül keletkezett könyvjegyzék tulajdonosa Joannes Vagych türmezei horvát nemes volt. Feltételezhetően több mint 19 munkából álló könyvtárában ókori klasszikus auktorok, 15–16. századi szerzők fordultak elő, gyűjteménye tankönyveket is tartalmazott. Jelenleg nem rendelkezünk forrásokkal, könyvjegyzék, végrendelet nem segíti azt a történelmet, könyves szakembert, aki Otrokocsi Fóris Ferenc könyvgyűjteményének rekonstrukcióját szeretné elvégezni. Magánkönyvtáráról nem sokat írtak eddig, fennmaradt könyveit nem ismertették tudományos közlemények. Könyvajándékozásairól korábban Knapp Éva³¹ és legutóbb *Bujtás László Zsigmond*³² szólt dolgozataiban. Knapp Éva jelen kötetben olvasható tanulmánya 2013-ban³³ jelent meg először (*Otrokocsi Fóris Ferenc könyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyv-*

tárban). Közleménye fontos adatközlés, és betekintést nyújt Otrókoci Fóris Ferenc tudós életének nem feltárt területe: könyvgyűjtői tevékenységére és ehhez kapcsolódóan olvasmányműveltségére. A kutató hét kötetet azonosított az Egyetemi Könyvtár állományából Otrókoci egykori gyűjteményének darabjaiként. Négy kötetben első, egy kötetben második, és két kötetben harmadik tulajdonosként szerepel a konvertita tudós. Az első possessorként birtokolt nyomtatványok 16-17. századi jelentős európai protestáns szerzők művei. Knapp Éva megállapítása szerint – az egyik kötet kézírásos bejegyzése alapján – e kiadványokat gályarabságból való szabadulása után Utrechtben vásárolta Otrókoci. Feltételezhető, hogy ebben az időszakban jutott ahhoz a John Bale által írt műhöz is, amelynek ő már a második tulajdonosa volt. Nem általa, hanem a feltételezhetően katolikus harmadik possessor révén került a nyomtatvány a nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárába. A harmadik tulajdonosként birtokolt két kiadvány a protestáns Komáromi Szerván István könyvei közül került Otrókocihoz. Könyvtárának ismertetett kötetei nemcsak könyvtártörténeti, hanem olvasmánytörténeti dokumentumok is. Gyűjteményének darabjai tükrözték érdeklődését, kapcsolódtak tudományos munkásságához. A tanulmányban Knapp Éva fontos megállapításokat tesz Otrókoci könyvtárának sorsát illetően. Saját kutatási eredményei, az általa ismertetett kötetek és Monok István possessor-gyűjtésének ismeretében arra a következtetésre jut, hogy a tudós halála után könyvtára szétszóródott, gyűjteményének egy része a nagyszombati jezsuita könyvtárba került, amelynek állományát a rend 1773-ban történt felhasználása után Budára, majd Pestre szállították. Ezek a megállapítások mindenképpen iránymutatóak a gyűjtemény további kutatói számára is. Knapp Éva Otrókocsi foglalkozó 2006-ban megjelent tanulmányában elveti a tudós életrajzírójának Fallenbüchl Ferencnek, és nyomában Szinnyei Józsefnek azt a feltételezését, hogy a tudós könyvtárának kötetei nagyobbrészt az Esztergomi Főszékesegyház Könyvtárába kerültek.³⁴ Fallenbüchl ugyan nem közölt egyetlen kiadványt sem, amelyet bizonyíthatóan Otrókoci tulajdonában lett volna, és ilyeneket Knapp Éva sem talált.³⁵ Megállapításának a lényegét, miszerint – ma egyetlen kötet sem azonosítható Otrókoci gyűjteményéből az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban – a kutató megismétli e kötetben is olvasható, először 2013-ban megjelent dolgozatában is. A könyvállományokról való tudásunk és feltárásuk eszközei is folyamatosan változnak. Gyűjtemények köteteinek rekatalogizálási, kutatási vagy egyéb céllal történő újbóli kézbe vétele révén eddig ismeretlen adatokhoz, információkhoz juthatunk. Ez alapélménye kutatóknak és könyvtárosoknak. A Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok (MOKKA-R) számítógépes adatbázisban öt olyan kötetet találtam, amely Otrókoci Fóris Ferenc egykori könyvtárából került az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állományába, és nem az ő művei, egyet, amelyiknek szerzője és birtokosa is volt egyben.³⁶ Az adatbevitel láthatóan autopszia alapján történt, ezt bizonyítja

Otrókoci possessor-bejegyzéséről készült fotó is az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár honlapján³⁷

A kötet záró tanulmánya (*Az ELTE Egyetemi Könyvtár könyvtárosai a jezsuita korszakban (1561–1773)*) először 2011-ben jelent meg e válogatás dolgozatától eltérő címmel.³⁸ Korábban két összegzés készült a bibliotéka állományának alakításáról. Dümmerth Dezső kéziratban maradt összeállítása³⁹ és adatait hivatkozás nélkül felhasználó Bakos József egy évtizede megjelent publikációja⁴⁰. Knapp Éva a rendelkezésére álló források és a jezsuita rendre vonatkozó, nyomtatott kiadványok alapos vizsgálata után megállapította, hogy Dümmerth összegzése, és a Bakos-féle, könyvtárvezetőket rövid életrajzzal is bemutató tanulmánya – részben forráskezelési hibákból adódóan – téves állításokat tartalmaznak. Emellett a szerzők korántsem tárták fel az első kétszáz évben szolgálatot teljesítő, adatolható könyvtárosok teljes körét. A kutató teljességre törekvően elkészítette a jezsuita korszak könyvtárosainak névsorát. Évenkénti bontásban közölte a könyvtárosok és segédkönyvtárosok neveit, amelyekkel párhuzamosan Dümmerth és Bakos adatait is feltüntette. Javította és kiegészítette a korábban összeállított könyvtáros-névsorokat, Knapp Éva kutatásainak köszönhetően tizennégy újonnan adatolt könyvtárosi, egy segédkönyvtárosi feladatot ellátó jezsuita szerzetes neve vált ismertté. Fontos része a tanulmánynak a korabeli jezsuita könyvtárügy alapos összegzése (könyvtárosi hivatalra és a feladatot végző szerzetesekre vonatkozó ismeretek, könyveket, könyvtárakat szabályozó intézkedések). Knapp Éva megállapításai közül itt a könyvtárosi hivatal betöltéséről, és a tisztség presztízsének változásáról írtakra térek ki. A szerzetesi előjárók igyekeztek folyamatosan betölteni a „bibliothecarius” tisztséget, feltehetően meghatározott –általunk egyelőre ismeretlen- kritériumok alapján. Knapp Éva álláspontja szerint elvárt „könyvtárosi kompetenciák” meglétére utal, hogy több személy több éven keresztül volt könyvtáros, illetve segédkönyvtáros, a könyvtáros segédek általában később könyvtárosok lettek, és több szerzetes különböző szolgálati helyein egyaránt könyvtárosi hivatalt töltött be. A jezsuita renden belül időről időre megvizsgálták a szerzetesek személyiségét és a viselt hivatalra való alkalmasságát. Az egyetem alapítása –érthetően- a könyvtáros tisztség jelentőségének növekedését eredményezte, a „bibliothecarius” rangban mindjárt a felsőbb szintű oktatói munka után következett, vagy azzal egyenértékű lehetett. A presztízs növekedést jelzi, hogy 1635 előtt jezsuita páter, és a rendi képzés korábbi szakaszában járó magister egyaránt betölthette ezt a megbízatást, a nagyszombati egyetem könyvállományának gondozója már csak jezsuita atya (páter) lehetett. Az ő munkáját segítette a segédkönyvtáros. E bizalmi feladatot a rend tehetséges tagjai, magisterek mellett teológiai hallgatók, de jezsuita páterek is elláthatták. A személyi állomány 1736-tól bővült: két könyvtáros kezelte rendszeresen a könyvgyűjteményt, munkájukat egy vagy több segédkönyvtáros segítette.

A tartalomhoz illő igényes külsővel látott napvilágot Knapp

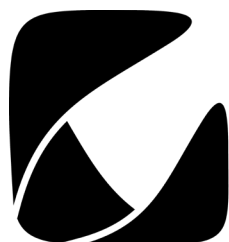
Éva tanulmánykötete a Reciti gondozásában. A keménykötésben megjelent kiadvány szürkésbarna borítóját díszítő fametszetek Guilielmus Jenamy *Panegyricus occasione novae Academici Societatis Jesu Tyrnaviae Collegii Bibliothecae*. Tyrnaviae, Typ. Academicis Societatis Jesu, 1761. című kötetéből származnak. A *Librum evolvoban* közreadott közlemények több tudományterület számára fontos új kutatási eredményei a szakembereken kívül a művelt nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat.

Borvölgyi Györgyi

Jegyzetek

1. Első megjelenés: Irodalomtörténeti Közlemények, 11. évf. 2007. 1–3. sz. 210–218. p.
2. JANI PANNONII Opera omnia – JANUS PANNONIUS Összes munkái. Budapest, Tankönyvkiadó, 1972., 2. kiad. 1987.
3. IANI PANNONII Opera quae manserunt omnia. (ser. red. Stephanus Borzsák et Ágnes Ritoók Szalay) vol. I. Epigrammata. Fasc. 1. Textus. Edidit...Iulius Mayer. Similia addidit Ladislaus Török. Budapest, Balassi Kiadó, 2006.
4. Uo., i. m. 213. p.; KNAPP Éva: *Librum evolvere*. Budapest, Reciti, 2017. 14. p.
5. LUKÁCS, Ladislaus: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I., VIII. (1734–1747)*. Romae, Institutum Historicum S. I., 1994. 489–491., 550–552., 613–615. p.
6. A konferenciakötet megjelenési adatai: A reformáció emlékezete. Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században. Főszerk. Szász Orsolya. Debrecen, Debreceni Egy. K., 2018. 257–266. p.
7. IMRE Mihály, *Arbor Haereseon: A wittenbergi történetiszemlélet ikonográfiai ábrázolása* Szegedi Kis István *Speculum pontificum Romanorum* című művének 1592-es kiadásában = Imre Mihály: *Az isteni és emberi szó párbeszéde*. In: *Tanulmányok a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2012, 171–194. p. Knapp Éva is erre, az újabb megjelenésre hivatkozik.
8. Megjelent: *Könyvtári Figyelő*, 27. évf. 2017. 2. sz. 226–231. p.
9. Megjelent: *Magyar Könyvszemle*, 133. 2017. 1. sz. 32–54. p.
10. Első megjelenés: *Nunquam autores, semper interpretes. A magyarországi fordítási irodalom a 18. században*. Szerk. Lengyel Réka. Budapest, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016. 146–189. p.
11. Első megjelenés: KNAPP Éva: *Niklai hamvak (1860) = Doromb. Közköltészeti tanulmányok*. 4. Szerk. Csörsz Rumen István. Budapest, Reciti, 2015. 375–386. p.
12. KNAPP Éva: „Az árvák fohásza”. *Többfunkciós marcali nyomtatványok = Doromb. Közköltészeti tanulmányok*. 5. Szerk. Csörsz Rumen István. Budapest, Reciti, 2017. 345–358. p.
13. A tanulmány korábbi megjelenései: (Némileg bővített változat): KNAPP Éva: *Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Kiállítás 2012. december 13–2013. március 29. Tanulmány, katalógus = Pázmány relics in the University Library of Budapest. The volumes of Péter Pázmány's private library of Pozsony in the University Library of Budapest. Exhibition 13 December 2012–29 March 2013. Study, catalogue*. Budapest, ELTE Egy. Kvt., 2012. (Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban ; 6.) 5–37. p., angol nyelven: 38–72. p.; KNAPP Éva: *Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban*. In: *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*. Szerk. Ajkay Alinka, Bajáki Rita. Vác, Mondat Kft., 2013. 283–303. p.
14. LÁSZLÓ Mihály: *Pázmány Péter könyvtárának két kötete = Magyar Könyvszemle*, 103. évf. 1987. 3. sz. 221. p.
15. *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig*. I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár. Sajtó alá rend. Farkas Gábor, Monok István, Pozsár Annamária, Varga András. Szeged, Scriptorum Kft., 1990. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 17/1.) XII–XIV. p.
16. Uo., XIV. p.
17. HORVÁTH Mária, M.: *Pázmány Péter magánkönyvtárának újabban azonosított kötetei*. In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Szerk. Báthory Orsolya, Kónya Franciska. Budapest, MTA-PPKE Barokk Irod. és Lelkiség Kutcsop., 2016. 267–272. p.; HORVÁTH Mária, M.: *Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának újabb tizenhárom kötete = Magyar Könyvszemle*, 132. évf. 2016. 4. sz. 479–489. p.
18. A tanulmány rövidebb formája megjelent: KNAPP Éva: *Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században = Monographia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Budapest, Kossuth Kiadó, cop. 2016. 385–404. p.
19. *Statua constitutiones et decreta Provinciae S. Mariae Hungariae Ordinis Minorum Strictioris observantiae in capitulo Provinciali Posenii ...die 18. Junii Anno 1730.... Posenii, typ. J. p. Royer, [1730]*.
20. *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon*. Ferences

- könyvtárak. 1681–1750. Sajtó alá rend. Zvara Edina. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2008.
21. Katolikus intézményi...i. m. 17–43. p.
  22. KNAPP Éva: Ismeretlen nagyszombati nyomtatványok (1661, [1745 körül], 1758) = Magyar Könyvszemle, 130. évf. 2014. 2. sz. 281–287. p. ; KNAPP Éva: Ismeretlen 18. századi magyarországi nyomtatványok = Magyar Könyvszemle, 131. évf. 2015. 3. sz. 337–348. p.; KNAPP Éva: Ismeretlen 18. századi magyarországi nyomtatványok [3.] = Magyar Könyvszemle, 133. évf. 2017. 2. sz. 237–245. p.; KNAPP Éva: A történeti könyvállományok bővülési lehetősége –1800 előtti ismeretlen nyomtatványok azonosítása = Könyvtári Figyelő, 23. (60.) évf. 2014. 2. sz. 167–172. p.
  23. Magyarország bibliographiája, 1712–1860 = Bibliographia Hungariae 1712–1860. Összeáll. Petrik Géza ; Budapest, OSZK, 1968–. 9., Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860. c. művéhez. 1701–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok = Additamenta ad opus Géza Petrik Bibliographia Hungariae 1712–1860. Catalogus librorum annis 1701–1800 in Hungaria (alibique lingua Hungarica) editorum. Összeáll. szerk. Kovács Eszter, V. Ecsedy Judit. 2017. 44., 183., 306., 336. p.
  24. KNAPP Éva: „A Lói Tanács Zabolázója” I. Berei Farkas András vándorköltő élete és munkássága; II. Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája; III. Berei Farkas András vándorköltő társadalmi kapcsolatai és irodalmi elhelyezése. Mutatók és javítások. Zebegény, Borda Antikvárium, 2007–2009. I. 261 p., II. 209 p., III. 73 p.
  25. Első megjelenés: Doromb. Közköltészeti tanulmányok 1. Szerk. Csörsz Rumen István. Bp., Reciti, 2012. 195–202.
  26. A tanulmányban közölt negyven kötet két közleményben látott napvilágot: KNAPP Éva: A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősállományának újabb húsz kötete = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XVI. Szerk. Szögi László. Budapest, Budapesti Egyetemi Könyvtár, 2014. 55–103. p.; KNAPP Éva: A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősállományának újabb kötetei, II. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XVII. Szerk. Knapp Éva. Budapest, Budapesti Egyetemi Könyvtár, 2018. 150–190. p.
  27. Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. II. Nagyszombat 1632–1690. Sajtó alá rend. Farkas Gábor Farkas. Szeged, Scriptum Kft., 1997. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 17/2.)
  28. FARKAS Gábor Farkas: A nagyszombati egyetemi könyvtár az alapításkor. Budapest-Szeged, Országos Széchényi Könyvtár- Scriptum Rt., 2001. (A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai 3.)
  29. KNAPP Éva: Módszertani megjegyzések a Budapesti Egyetemi Könyvtár Bibliotheca Antiquissima különgyűjteményének rekonstrukciójához = Magyar Könyvszemle, 113. évf. 1997. 2. sz. 232–238. p.
  30. Magyar Könyvszemle, 129. 2013. 3. sz. 362–364. p
  31. KNAPP Éva: Ismeretlen források Otrokocsi Főrís Ferenc katolizálásának kérdéséhez = Magyar Könyvszemle, 122. 2006. 2. sz. 201–217. p.
  32. BUJTÁS László Zsigmond: Otrokocsi Főrís Ferenc hollandiai könyvajándékozásainak nyomában = Egyháztörténeti Szemle, 19. évf. 2018. 1. sz. 127–134. p.
  33. Magyar Könyvszemle, 129. évf. 2013. 1. sz. 99–105. p.
  34. FALLENBÜCHL Ferenc: Otrokocsi Főrís Ferenc élete és irodalmi működése. Esztergom, 1899. 47. p.
  35. KNAPP, i. m. 6. jegyzet, 205. p.
  36. <http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>. [2019. február 24.]
  37. http://www.bibliotheca.hu/possessores/143_otrokocsi.htm [2019. február 24.]
  38. KNAPP Éva: A 450 éves Egyetemi Könyvtár könyvtárosai a jezsuita korszakban (1561–1773) = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. Bp. ELTE Egyetemi Könyvtár, 2011. 111–142. p.
  39. DÜMMERTH Dezső: Az Egyetemi Könyvtár személyzete 1597–1961. Bp. 1965. Kézirat. Lelőhely: Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár
  40. BAKOS József: Az Egyetemi Könyvtár vezetői 1597–2008 között = Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 257–290. p.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2019. április —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

**ProQuest Library Science
adatbázis**

(helyben használható)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2019

AUDUNSON, Ragnar Andreas: Do we need a new approach to library and information science?. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 42. (2018) 2., p. 357-362.

Res. német nyelven

Szükség van-e a könyvtár- és információtudomány új megközelítésére?

Feladatkör; Információs társadalom; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtártudomány; Társadalmi követelmények

A könyvtár- és információtudomány két oldalról is jelentős nyomás alá került. Egyfelől idézhető *Dave Nicholas* állítása, miszerint a digitális korban egyre kevésbé van szükség közvetítőkre a tartalmak és a használók között – ez azon a tapasztalaton alapul, hogy sokan könyvtáros segítség nélkül is képesek eligazodni az elektronikus tartalmak között. A másik oldalról nyomást jelent, hogy egyre több nem könyvtáros végzettségű munkatárs dolgozik a könyvtárakban – ez különösen a skandináv országokban jellemző. A kettős szorítás két trendben gyökerezik. Az első oka a digitalizálás, a másodiké az, hogy a könyvtárak egyre inkább közösségi térként értelmezik magukat, ahol egyesek alkalmasabbnak tartanak nem könyvtáros végzettségű munkatársakat.

A szerző három pont mellett érvel:

1. Jóllehet sok információ érhető el online, a releváns tartalmak megtalálása messze nem triviális feladat, különösen az olyan, a kutatást és a gyakorlatot naprakész ismeretekre alapozó területeken, mint például az orvostudomány.
2. A „közösségi tér”-funkció a könyvtáros szakma százéves hagyományai-ban gyökerezik.
3. Ami alapvető újdonságot jelent, az az, hogy a könyvtárak és könyvtárosok szerepe elszakadt a fizikai térben történő szolgáltatás kötöttségeitől.

A könyvtár- és információtudomány egy szakmához kötött, a gyakorlati alkalmazást célzó diszciplína, akárcsak a pedagógia vagy az egészségtudomány, azaz meghatározott jellemzőkkel bír, amelyek mindegyike maga is kérdéseket vet fel. Ilyen jellemző a multidiszciplinaritás – de megváltoztak-e a központinak tartott ismeretek? A szakmába való belépés előfeltétele a megfelelő tanulmányok teljesítése – vajon ez is megkérdőjeleződik a jövőben? A szakma egy intézményrendszerhez kötött, amely, hogyha nem alkalmazkodik a társadalmi változásokhoz, elveszíti relevanciáját – a könyvtár- és információtudomány is ez a helyzet? A képzésben tanultak egy része időről időre elavulttá válik – mely ismeretek időtállóak és melyek efemer jellegűek? A képzésben jelen vannak konkrét eszközökhöz, technikai megoldásokhoz kapcsolódó ismeretek is, ám legalább ilyen fontos a szakmai hivatástudat és etika – mit jelent mindez a könyvtárosképzés és a könyvtár- és információtudomány szemszögéből?

A legtöbb használó úgy érzi ugyan, hogy képes kielégíteni az információs igényeit a weben, de ez jellemzően csak a legegyszerűbb keresésekre vonatkozik. Kutatások alapján elmondható, hogy a digitális bennszülöttek velük született információkeresési képessége pusztán legenda. Ezek ugyanolyan tanult készségek, mint bármely más, a mindennapi boldoguláshoz szükséges ismeret – tehát továbbra is szükség van közvetítőkre az információs univerzum és az emberek között.

A könyvtárak fontos terei a demokratikus párbeszédnek és a nyilvános szférának. Ez a szerep a közkönyvtárak kialakulásának kezdetétől jelen van, és manapság már nem korlátozódik kizárólag a közkönyvtárak világára. A nyílt hozzáférés mozgalma, a tanulás, tudásmegosztás támogatása mind-mind ennek a társadalmi küldetésnek a részei. A könyvtároshallgatókat meg kell ismertetnünk ezekkel a kihívásokkal, hogy képesek legyenek az intézményrendszernek ezt a szerepét kiteljesíteni, amihez a könyvtári gyűjtemény jelenti az eszközt.

A konklúzió a fentiek alapján:

1. A hagyományos könyvtárosi készségek – mint a releváns információ azonosítása vagy a források értékelése – nem elavultak.
2. A könyvtárak és könyvtárosok szerepe meghatározó jelentőségű a fenntartható nyilvános szféra megteremtésében, amire a képzésnek is fel kell készítenie a hallgatókat.
3. A képzésben nemcsak a szakmai ismereteket és készségeket kell átadni, hanem a szakma önértel-

mezését is, amely mélyebb, történeti kontextusba képes helyezni a jelen kihívásait.

4. A digitalizálás felszabadította a könyvtárosokat a szolgáltatások térbeli kötöttségei alól, ami megteremtette annak a lehetőségét, hogy a szakma küldetésére összpontosítsunk.

(Tóth Máté)

Terminológia

2/2019

CAO, Gaohui – LIANG, Mengli – LI, Xuguang: How to make the library smart? : The conceptualization of the smart library. – Bibliogr. In: The electronic library. – 36. (2018) 5., p. 811-825.

Hogyan lehet okos egy könyvtár? Az „okos könyvtár” fogalmának körvonalazása

Adatfeldolgozás; Igény; Információtechnológia; Jövő könyvtára; Mesterséges intelligencia; Személyzet; Szolgáltatások; Terminológia

A könyvtárak napjainkban egyszerre szembesülnek a gyors technológiai változásokkal, az adatok mennyiségének ugrásszerű növekedésével és az egyre sokrétűbb használói igényekkel. Hogy választ adjon ezekre a kihívásokra, számos könyvtár állt elő új technológiák bevezetésével az elmúlt két évtizedben, ám a szakirodalomban nem alakult ki konszenzus arra nézve, mit is nevezhetünk „okos könyvtárnak”.

A terminológiai zűrzavar tisztázásához érdemes az „okos” jelzőből kiindulni, amely a marketingszakmában a használó-központúságot és a használói igényekhez való alkalmazkodást vonja maga után, a technológiai szektorban pedig a számítási folyamatok önálló (automatikus) konfigurációját, javítását és optimalizálását jelenti. A szerzők sorra veszik a szakirodalomban rokon értelmű fogalomként felbukkanó *digitális könyvtár*, *intelligens könyvtár*, *hibrid könyvtár*, „*blended*” *könyvtár*, „*mindenütt jelenvaló*” *könyvtár*, illetve *mobil könyvtár* meghatározásait is. Ezek első csoportja a technológiai dimenzióra összpontosít (digitális könyvtár: a digitális formátumú képi, szöveges és multimédia dokumentumok állnak a középpontban; intelligens könyvtár: alkalmazkodóképesség, interaktivitás, szó szerinti helyett az átvitt értelem megragadása a cél; hibrid

könyvtár: egyesíti a nyomtatott és elektronikus médiumokat), a második csoport a szolgáltatások oldala felől közelít („blended” könyvtár: a könyvtári tér, a szolgáltatások és a technológia fúziója; „mindenütt jelenvaló” könyvtár: bárhol, bármikor elérhető, nyitott, többnyelvű, globális), végül a harmadik csoport a használóra és a használói igényekre épül (mobil könyvtár: szolgáltatásai többféle mobil eszközről is elérhetők, a mobilalkalmazások és platformok technológiai környezetéhez alkalmazkodik).

Az „okos könyvtár” holisztikus megközelítése számos fenti jellemzőt magába olvaszt, s a szerzők meghatározása szerint három fő tényező összessége alkotja: okos technológia, okos szolgáltatások és okos emberek. Jelen tanulmányban ezeket járják körül, és adnak egyúttal útmutatást stratégiai megvalósításukhoz.

Az *okos technológia* azokat a legújabb megoldásokat fogja össze, melyek a mobil technológiához, az intelligens adatfeldolgozáshoz és a felhőalapú rendszerekhez kötődnek. Az okos technológiáknak három, egymásra épülő réteget különíthetjük el: a különböző jeladók és szenzorok (viselhető technológia, RFID, iBeacon eszközök, kamerák stb.) képezik az „okos könyvtár” technológiai alapját, amelyek képesek a tárgyak (könyvek) és az emberek mozgását, viselkedését nyomon követni; mindegyik egy nagy számítókapacitással bíró adatelemző rendszer épül (mesterséges intelligencia, felhőalapú számítástechnika, adatbányászat), amely képes a felhasználói igények előrejelzésére a viselkedési mintázatok alapján; végül egy kommunikációs réteg következik, amely az interfészek kialakítását jelenti (mobiltechnológia, virtuális valóság, automatizált tájékoztatás/*information push*).

Az *okos szolgáltatások* egyfelől arra irányulnak, hogy a használók valós idejű igényeit kiszolgálják a fenti elemzések alapján, másfelől precízen szabályozott fizikai körülményeket (pl. hőmérséklet, tűzvédelem stb.) teremtsenek, továbbá elősegítsék a részvételt olyan tevékenységekben, melyek a használók kikapcsolódását és önképzését szolgálják, igazi közösségi teret hozva létre.

Végezetül nincs „okos könyvtár” *okos emberek* nélkül, ideértve a használókat és a könyvtárosokat is. Az előbbiek tekintetében az új használók, a sürgősen információt keresők és a visszatérő használók számára kell célzott szolgáltatásokat kialakítani (könyvtárismertető, gamifikáció, mikroblogok, monitorozott ügyfélszolgálat, GyIK, gyors tájékoztató oldalak). Ami pedig a könyvtárosokat illeti, a kulcsszó az

élethosszig tartó tanulás, a szakmai tapasztalatcsere, a kreativitás és a nyitottság: képesnek kell lennünk arra, hogy a legújabb technológiákat elsajátítsuk és át tudjuk adni ismereteinket a használóinknak is.

Az „okos könyvtár” fogalma tehát a technológiai, szolgáltatásbeli és emberi dimenzió kölcsönösen összefüggő, organikus rendszerét jelenti, melynek hajtóerejét a használói igények biztosítják. Több, mint a digitális, az intelligens, a hibrid, a „blended”, a „mindenütt jelenvaló” vagy a mobil könyvtár, hiszen a Big Data technológiák és az ezekből következő szolgáltatások révén „szintet lépett”: már nemcsak számítógépekkel, hanem mesterséges intelligenciával, okos eszközökkel, virtuális valósággal dolgozik, és a hatalmas adatmennyiségek elemzésével képessé válik a valós idejű igények dinamikus követésére és előrejelzésre is, mindezek mellett pedig figyelembe veszi az emberi tényezőt is és lehetőséget ad az élethosszig tartó tanulásra. Az „okos könyvtár” ezért a könyvtárak jövőbeli fejlődésének útját jelenti, és mind elméleti megközelítése, mind gyakorlati megvalósításai további kutatásokat érdemelnek.

(Szabó Piroska)

Lásd még 33

Történet

3/2019

GRANATA, Giovanna: Tra autonomia e centralismo : Renato Papò e le biblioteche popolari in Sardegna (1947–1954). – Bibliogr. In: AIB studi. – 58. (2018) 2., p. 241–255.

Res. angol nyelven

Autonómia és központosítás között: Renato Papò és a szardíniai népkönyvtárak (1947–1954)

Konferencia -nemzeti; Könyvtárpolitika; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtárügy története; Körzeti könyvtár; Községi könyvtár; Népkönyvtár

Szardínia könyvtárügyére *Luigi Balsamo* irányította a figyelmet az 1960-as években betöltött helyi könyvtári főfelügyelősége idején, állami beavatkozást sürgetve. A többi dél-olaszországi régióhoz hasonlóan a szigeten nagyon gyenge volt a könyvtári hálózat: Balsamo számításai szerint, ha a ténylegesen működő intézményeket tekintjük, ekkor 350 településre

2 állami, 22 községi (önkormányzati) és 20–25 népkönyvtár jutott. (Ma Szardínián 388 önkormányzati közkönyvtárat és 20 területi könyvtári rendszert találunk.) A megkésett fejlődés megértéséhez érdemes visszamenni a II. világháború utáni időszakig, amikor *Renato Papò* látta el az itteni könyvtári főfelügyelői tisztségét (*Soprintendenza bibliografica*).

A népkönyvtárak sajátos helyet foglaltak el a háború utáni könyvtári diskurzusban: a szocialista, anarchista vagy katolikus ideológiai gyökerű intézmények egyszerre képviselték a közelmúlt fasizmusának népnevelő örökségét, illetve tűntek fel elavult színben a közkönyvtár (*public library*) modernebb koncepciójához képest. Ám kétségtelen, hogy legalább léteztek: Papò 1948-ban publikált adatgyűjtése szerint Szardínián elenyésző számú községi (önkormányzati) könyvtár és közel 220 népkönyvtár működött, úgy-ahogy, elsősorban általános iskolai tanítók irányítása alatt. A ritkán lakott, elmaradott térségekben a szegénység és az analfabetizmus miatt égető szükség volt az alacsonyabb státuszú rétegek kultúrához juttatására, ezért Papò szövetségeket kívánt keresni egy alulról szerveződő, a népkönyvtárakra alapozó könyvtárfejlesztéshez. A népkönyvtárakat nem a régi erudíció hagyományával és nem a modern közkönyvtárakkal szembehelyezkedve értelmezte, hanem a periféria, a kisközségek kifejeződéseiként. Konferenciákat szervezett a régióban, melyeken a helyi előljárók, az oktatásban dolgozók és az AIB (Olasz Könyvtárak Egyesülete) helyi szervezetének tagjai is részt vettek. Ezek közül az elsőt 1948-ban rendezték Milisben, s azzal a végszóval zárult, hogy minden településen legyen a közt szolgáló népkönyvtár, emellett szorgalmazták a könyvtárak együttműködését és a könyvtárközi kölcsönzést, a szolgáltatások biztosítását pedig az általános iskolai tanítókra ruházták volna. Ugyanis Szardínián ekkor nem igazán találunk könyvtárosokat, csak tanítókat az analfabetizmus elleni harc „első vonalaiban”. (Népiskola és népkönyvtár, oktatásügy és könyvtárügy összekapcsolásának kérdése a szintén 1948-as palermói kongresszuson is felmerült lehetséges megoldásként arra az ellentmondásra, amely a közkönyvtári hálózat központosított kiépítése és a forrásoknak a már létező, de elavult népkönyvtárakra való költése között feszült.) Az 1950-ben rendezett második szárd konferencián további célul tűzték ki, hogy a regionális szardíniai kormány – melynek autonóm státuszát az 1948-as olasz alkotmány mondta ki – koordinálásával létre kell hozni egy szervezetet, amely összefogja, fenntartja és fejleszti az iskolai és népkönyvtárakat, a helyiség elvét és a helyi igényeket

maximálisan tiszteletben tartva. Problémát jelentett, hogy a Régió csak az önkormányzati könyvtárak ügyében volt illetékes, a népkönyvtárak azonban nem ebbe a körbe tartoztak, ezért napirendre került egy törvénymódosítás igénye, mely szerint a Régió vegye fenntartásába azon népkönyvtárakat, melyek nyilvánosak, katalógussal és leltárral rendelkeznek, van állandó székhelyük és felelős könyvtárosuk. Sajnálatos módon ez a törvénymódosítás végül nem lépett hatályba, és az ekkor már több mint 500 népkönyvtár továbbra is széttagoltan működött.

1953-ban az AIB Cagliariiban rendezett kongresszusán fogalmazódott meg a *Servizio nazionale di lettura*, azaz „nemzeti olvasási szolgálat” helyi kölcsönzési hálózatokra vonatkozó javaslata, amely a tartományi (megyei) szinten megszervezendő könyvtári rendszer legkisebb egységeire irányult. Noha ez a fejlesztési terv [melyben a körzeti könyvtári rendszer olasz megfelelőjét fedezhetjük fel – a ref.] ugyancsak az elmaradott településekre koncentrált, miniszteri szintű szorgalmazása zavart okozott Szardínián a különböző közigazgatási szintek hatáskörének kérdése miatt, megakasztva az eddigi, alulról szerveződő kezdeményezéseket. (A népkönyvtárakban vagy azoktól függetlenül létesüljenek ezek a kölcsönzőpontok? Kinek a fenntartásában?)

Renato Papòt a szardíniai főfelügyelői poszton *Alberto Guarino*, majd Luigi Balsamo követte, aki működése során újra felmérte a sziget könyvtárainak helyzetét – kétségbe vonva az elődei által összeállított statisztikákat –, majd hozzálátott a könyvtári kölcsönzőpontok hálózatának központosított megszervezéséhez. Ezzel Szardínia könyvtárügye számára új fázis kezdődött: az autonómia és a regionális megoldások helyett az igazodás az országos könyvtárpolitikához. A szakmai diskurzusban lévő ellentét a népkönyvtárak és a közkönyvtárak között nyugvópontra jutott, ám a valóságban a helyzet csak az 1970-es évekre oldódott meg az állami szerepöröknek a régiókra való átruházásával.

(Szabó Piroska)

Lásd még 9, 13, 14, 35

Kutatás

Lásd 1

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

4/2019

SOKOLOV, A. V.: Smysl bibliotečnoj professii v sovremennoj Rossii. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2018) 5., p. 5-13.

A könyvtárosi szakma értelme a mai Oroszországban

Könyvtár; Könyvtárosi hivatás

A tudományos szakirodalomban elterjedt a hír a könyvtárak és a könyvtáros szakma közeljövőbeli eltűnéséről. 2015-ben két tekintélyes orosz tudományos kutatóintézet összeállította és kiadta *Az új szakmák atlaszát*, melynek elkészítésében 25 gazdasági területről 2500 oroszországi és külföldi szakértő vett részt. A kiadvány első része az új szakmákat tartalmazza, a második pedig azokat, amelyeket a következő húsz évben robotok, szoftverek stb. fognak helyettesíteni. Ez utóbbiak között szerepel a könyvtáros és a levéltáros is – feleslegessé válásuk magyarázata egyszerű: a könyvtárak és levéltárak digitalizálásának, az információ 24/7 üzemmódú elérésének köszönhetően a munkát intelligens robotok fogják végezni. Ennek következtében a könyvtári-információs oktatási intézmények feladatát a könyvtári robottechnika tömeges előállításához szükséges futószalagok fogják ellátni. Az információs társadalom 2017–2030-ra szóló fejlesztési stratégiájának megvalósítására 2017 júliusában elfogadott kormányrendelet jóváhagyta *Az Oroszországi Föderáció digitális gazdasága* nevű programot, amelynek célja a tudástársadalom fejlesztése, a jólét és az életminőség javítása a digitális technológiával előállított áruk és szolgáltatások elérhetővé tételével, valamint a digitális írástudás és a biztonság növelése.

A műszaki beállítottságú emberek nem értik a könyvtárügy lényegét, aminek okai a következők:

1. Rosszul azonosítják a könyvtárak rendeltetését és értelmét. A könyvtárnak mint a dokumentumalapú kommunikáció intézményének a rendeltetése részben a könnyen algoritmizálható és idővel robotokkal helyettesíthető technológiai funkciók (gyarapítás, feldolgozás, tárolás stb.) ellátása (erre

példa a Nemzeti Elektronikus Könyvtár). A könyvtár létjogosultságát igazoló feladata azonban az írásbeliség előtti korból a civilizált társadalomba való átmenet biztosítása volt, azaz a társadalom emberivé tétele (humanizálása).

2. Szerintük a digitális gazdaságban a könyvtári szakértelmiségre nem lesz szükség. A könyvtári intelligencia társadalmi-etikai fogalom, de nem vonatkozhat minden könyvtárosra. A helyes meghatározás: a könyvtári intelligencia a személyiség olyan integrált tulajdonsága, amely tartalmazza a bölcsészettudományi ismereteket és a könyvkultúrát, a kreativitást és az alkotóképességet, a humanista etikai önmeghatározást. Mindez a robotokra nehezen alkalmazható. A humánus értelme az emberek közötti párbeszédben valósul meg, amit az automatizált szolgáltatás nem tud helyettesíteni.
3. Nooszféra vagy nekroszféra? Az Állami Dumában 2018 februárjában, a kulturális szféra digitalizálásáról tartott meghallgatáson a képviselők arra jutottak, hogy a digitalizáció elengedhetetlen a morális, felelősségteljes, önállóan gondolkodó, alkotó ember minőségileg új, a nooszférában (a tudat világában) élő modelljének a kialakításához; eközben az emberiséget ökológiai katasztrófa fenyegeti. A nooszféra és a nekroszféra (az élettelen anyag) közötti választás a mai értelmiség kezében van. A Google műszaki igazgatója, Raymond Kurzweil futurologus és mesterségesintelligencia-kutató szerint 2044-ben a nem-biológiai intellektus milliárdszorosa lesz a biológiaiainak, 2045-ben pedig beérik a technológiai szingularitás, a Föld egy óriási számítógéppé válik. A nooszféra emberének kialakítása pedagógiai feladat, és nem politikai vagy biológiai. A kulturális-történelmi fejlődés során az embereket a „humánus” (egyházi, közművelődési, dokumentumalapú) intézmények alakították, amihez a 20. században az információs szféra csatlakozott; a folyamatban a könyvtáraknak központi helyük van.

A szerző következtetése: a mai Oroszországban a könyvtáros szakma értelme/lényege a digitális gazdaság humanizálása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 2

Nemzetközi könyvtárügy

5/2019

BORN, Christian – HENKEL, Maria – MAINKA, Agnes: How public libraries are keeping pace with the times : core services of libraries in informational world cities. – Bibliogr. In: Libri. – 68. (2018) 3., p. 181-203.

Hogyan tartják a lépést a közkönyvtárak a változó társadalommal? Könyvtárak és alapvető szolgáltatásai az információs világvárosokban

Feladatkör; Felmérés; Információs társadalom; Nemzetközi helyzetkép; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A tanulmány szerzői a könyvtárak szerepének változását kívánták nyomon követni azért, hogy megismételték Mainka [et al.] 2013-ban publikált kutatását az információs világvárosok könyvtárai által nyújtott szolgáltatásokról. A 2015-ben folytatott felmérés ugyanazoknak a városoknak a közkönyvtáraiban vette sorra ugyanazoknak a szolgáltatásoknak a meglétét vagy hiányát, végül egy súlyozott pontrendszer alapján rangsort állított fel az intézmények között. Az eredmények kiegészítésére személyes megfigyelések és könyvtárosokkal folytatott interjúk szolgáltak.

Visszaulva az előző kutatásra, tisztázásra szorul, mit nevezünk információs világvárosnak. A világvárosoknak számító nagyvárosoknak a „kreatív város”, a „digitális város”, az „okos város” vagy a „tudásváros” kritériumainak is eleget kell tenniük – e szempontoknak 31 város felelt meg 4 kontinens 20 országából. E városok közkönyvtárainak szolgáltatásait a kutatáshoz a honlapok vizsgálatával, illetve e-mailben történő megkeresésekkel térképezték fel.

Az információs világvárosok digitális infrastruktúrájának a közkönyvtár is szerves része, elsősorban az internet-hozzáférést és a wifit értve ez alatt, de a közkönyvtárak ideális esetben a város kreatív életének is a vérkeringésébe tartoznak, emellett maga a (zöld) könyvtáráépület is a város épített környezetének meghatározó eleme. A digitális szolgáltatásokkal a közkönyvtár „mindenütt jelenvalóan” épülhet be a városlakók életébe, míg fizikai jelenlétével „helyteremtő” funkciót is elláthat, teret adva a közösségeknek.

A felméréshez külön vizsgálták egy előre meghatározott lista alapján a digitális könyvtári szolgáltatásokat és a fizikai könyvtár szolgáltatásait. Az információs világvárosok könyvtárainak értékelhető mintája

29 elemből állt. Ami a digitális forrásokat illeti, az eredmények szerint a vizsgált könyvtárak 100%-a rendelkezett online katalógussal, 93%-uk biztosított hozzáférést e-könyvekhez, 79%-uk pedig e-folyóiratokhoz. Kiemelhető, hogy az összes vizsgált észak-amerikai könyvtár az e-források teljes skáláját tette elérhetővé (adatbázisok, hangoskönyvek, zene, saját digitalizálású különgyűjtemények stb.). Az összes könyvtár működtetett virtuális referenz szolgáltatást, melynek leggyakoribb formája az e-mail (86%), legritkább az SMS volt (14%) – a Skype adta lehetőségekkel pedig egyik könyvtár sem élt. Minden vizsgált könyvtár jelen volt a közösségi médiában: a Facebookot a könyvtárak 93%-a, a Twittert vagy a Sina Weibót 83%-uk, a YouTube-ot 62%-uk használta, ez utóbbit kétszer annyian, mint 2013-ban. Mobilalkalmazásokat a könyvtárak közel fele kínált, leggyakrabban az online katalógus és a felhasználói fiókok kezelésére.

A könyvtárak fizikai szolgáltatásai közül a gyerekeknek biztosított terek voltak a leggyakoribbak (97%), ezt követték a találkozóhelyek és a tanulóterek, végül a moduláris munkaállomások, emellett a könyvtárak több mint felében volt büfé vagy kávézó. Az összes felsorolt szolgáltatást egyaránt nyújtotta az amszterdami, a pekingi, a hongkongi és a montreáli városi könyvtár. Alkotóterek (*makerspaces*) a vizsgált könyvtárak 41%-ában működtek, leggyakrabban az észak-amerikai könyvtárakban. A wifi ma már alapszolgáltatásnak számít: a könyvtárak 100%-a biztosította a területén, míg az RFID technológiát csak 59%-uk vezette be, amely szám nem változott a 2013-as adatokhoz képest.

Összesítve a felmérés eredményeit, az első négy helyen észak-amerikai világvárosok könyvtárai végeztek (Toronto, San Francisco, Chicago, Vancouver), míg az utolsó helyeken, közel feleannyi pontszámmal, ázsiai könyvtárakat találunk (Szöul, Tokió, Dubaj).

A kutatást személyes interjúkkal és helyszíni te-repmunkával egészítették ki. A szerzők nem tudtak minden könyvtárat ilyen módon elérni, ezért az eredmények csak a trendek kirajzolására alkalmasak. A könyvtárak fizikai tereiben a találkozások és az alkotás egyre fontosabb szerepet játszanak, példa lehet erre egy helyi rádióállomás működtetése (Amszterdam), könyvírás és illusztrálás (Toronto), kötés-kézimunkázás (Los Angeles), vagy „inspiráció labor” és „digitális médialabor” biztosítása vállalkozások számára (Vancouver). Tendencia a könyvek számának csökkenése a közösségi terek javára, bár

a kínai könyvtárakban ez nem figyelhető meg. Az információs világvárosok nyitottsága a használók könyvtári fejlesztésekbe való bevonásában is tükröződik (*open innovation*). Végezetül minden vizsgált könyvtár felismerte az információs műveltség fontosságát és a könyvtárak kötelezettségeit ezen a téren: oktatási anyagokkal, útmutatókkal, hagyományos és e-learning kurzusokkal, valamint személyes segítségnyújtással támogatják használóik készségeinek fejlődését. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a közkönyvtárakban elsősorban az alapszintű felhasználói ismeretek átadására van igény (mobilalkalmazások, táblagépek, e-könyvek használata, e-mail beállítások stb.).

Összegezve az eddigieket, elmondható, hogy az információs világvárosok könyvtárai az előző felméréshez képest bővítették szolgáltatásaik kínálatát, továbbá az interjúk és a személyes látogatások révén megerősítést nyert, hogy igyekeznek új szerepeket felvenni a fizikai térben végzett közösségi tevékenységek támogatásával és az információs műveltségi képzetekkel. Mindennek köszönhetően e könyvtárak sikeresen növelték az információs világvárosok közhasznú infrastruktúrájában játszott szerepüket.

(Szabó Piroska)

Lásd még 14, 28, 70

Nemzeti könyvtárügy

Lásd 6, 10, 11, 12, 62, 67

Központi szolgáltatások

6/2019

STEEN-HANSEN, Michel: Kan kulturstatistik være fremadrettet? In: Danmarks biblioteker. – 22. (2018) 6., p. 6-7.

Lehet előreutató a kulturális statisztika?

Állomány használata; Elektronikus dokumentum; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Statisztika

A Dán Kulturális Minisztérium és a Dán Statisztikai Hivatal a teljes kulturális terület statisztikai adatszolgáltatását át kívánja formálni, az érintett intézményi kör képviselőivel együttműködve. Az alapelveket

2019 folyamán fektetik le. A könyvtári szférában át akarnak térni az ún. regisztrációalapú statisztikára, melyhez anonimizált formában rögzítik a használók különféle személyes adatait (pl. lakhely, életkor, végzettség), valamint a könyvtári szolgáltatásokhoz kötődő, a fizikai és a virtuális könyvtári térben való kultúrafogyasztási szokásaikat. Azt remélik, hogy a kultúrafogyasztásról és a könyvtárhasználókról begyűjtött, az eddiginél sokkal többféle adatforrás alapos, széles körű feldolgozása jobban tervezhetővé teszi a jövőben az intézmények által nyújtott szolgáltatásokat, illetve azok költségvetési hátterét. A rendszer újabb adalékokkal szolgálhat arra, miként nézzen ki a jövő könyvtára, milyen fejlesztési irányokban érdemes gondolkodni a tényleges adatokból leszűrhető tapasztalatokra támaszkodva. A másik fő cél, hogy az eddiginél sokrétebb adatforrások révén összevethetők legyenek egymással a nonprofit és a kereskedelmi kultúrafogyasztás jellemzői is.

Az előző adatszolgáltatásokból kiderült, hogy már megbízhatóan mérhető a különféle digitális könyvtári szolgáltatások használati mutatói (pl. e-könyvek, e-periodikumok használata). Egyre pontosabb kép rajzolódik ki arról, hogy mennyire éri meg a digitális szolgáltatásfejlesztésbe fektetett energia és anyagi ráfordítás. Ezeket az eredményeket a jövőben össze kellene vetni a könyvtár fizikai tereinek használati mutatóival, ugyanis a közkönyvtárak jelentős fejlesztéseket hajtottak végre a saját épületeikben. Az egyik legnagyobb kihívás a társadalmi hasznosság statisztikai felmérése. Az intézmények számos sokszínű rendezvénynek adnak otthont (pl. vitakörök, olvasói klubok, ismeretterjesztő rendezvények, írói estek, „kreatív írás”-workshopok), ezeknek a nyomon követése, értékelése azonban eddig csupán részlegesen, csekély hatékonysággal valósult meg. Az összetett szolgáltatási környezetnek a maga valóságában kell leképeződnie az adatszolgáltatás során is. Az átfogóbb, minden használói tevékenységet regisztráló statisztikai rendszer ezen a téren is látványos előrelépést jelenthet.

(Németh Márton)

7/2019

STOKLASOVÁ, Bohdana–ŽABIČKA, Petr–ŽABIČKOVÁ, Petra: Portál Knihovny.cz v roce 2018 In: Čtenář. – 70. (2018) 4., p. 136-139.

A cseh könyvtári portál 2018-ban

Együttműködés -belföldi; Gépi információkeresési rendszer; Központi szolgáltatások; Online katalógus; Portál; Szoftver

A cseh könyvtárak portálja (<https://www.knihovny.cz>) egységes hozzáférést biztosít a cseh és morva könyvtárakhoz bárholonnan, bármikor, bárki számára. Modern technológiájával képes helyettesíteni az Egységes Információs Portált (JIB), 2018 után pedig a két, alapjaiban hasonló rendszer összevonására is sor kerül. Mindkét portálszolgáltatás hasonló feladatokat lát el, ráadásul ugyanabból a forrásból finanszírozzák őket (VISK8/B), ezért a jövőben a JIB helyébe a cseh könyvtári portál lép.

A cseh könyvtári portál 2018-ig történt fejlesztésével funkcionális és stabil szolgáltatás jött létre, amely egy helyen kínálja a csatlakozott könyvtárak gyűjteményeit és más információszolgáltatásokat. A 22 alapító könyvtárhoz folyamatosan további könyvtárak társulnak, jelenleg 24 könyvtár és 14 egyéb intézmény érhető el a portálon keresztül, 4 könyvtár csatlakozása folyamatban van, 32 könyvtár pedig a csatlakozás előkészítési fázisába jutott. (A könyvtáraknak elő kell készíteniük rendszereiket, ami sokszor hónapokig vagy egy évig is eltarthat, jóllehet az utóbbi időszakban felgyorsították a folyamatot.) Mivel az első körben a legnagyobb és legjelentősebb cseh könyvtárak kapcsolódtak be, így mintegy 14 millió dokumentum érhető el a portálon keresztül. A fejlesztések a portál gyorsítását, a relevancia javítását, a duplumszűrést oldották meg. Nemcsak a dokumentumok, hanem a velük kapcsolatos információk is egységes formában, egy helyen kereshetőek. A keresett dokumentumot a portál ott ajánlja föl, ahol a használó regisztrált, a következő lépésben pedig további információkat kínál (könyvborító, tartalom) a többi könyvtárban rendelkezésre álló adatok alapján. 2017-ben az EBSCO Discovery Service (EDS) külföldi forrásainak implementálásával 369 991 593 tétel vált elérhetővé teljes szöveggel. Ezek egy része bárki által megtekinthető, másik része csak az előfizető könyvtárak számára. A cseh könyvtári portál hatalmas indexekkel dolgozik (helyi index a hazai, központi index a külföldi dokumentumok számára), amelyek révén egy helyen érhetőek el a konszolidált, egységesített adatok, ezért a keresés nagyon gyors. Sokáig kétséges volt, hogy a portál képes-e rekordletöltésre, mint a JIB a Z39.50 protokollon keresztül, de egyértelművé vált, hogy ez lehetséges, tehát az osztott katalógizálási funkció is működik. A portál előnye a JIB-bel szemben, hogy valamennyi nem-

zeti forrás egy művelettel kérdezhető le, míg a JIB-ben minden katalógusban egyenként kell elvégezni a keresést. Külföldi könyvtárak is hozzáadhatók a portálhoz, a még nem csatlakozott könyvtárak katalógusai a JIB-hez hasonlóan egyenként kereshetőek. Az ilyen keresésekhez speciális lekérdező profilt lehet készíteni a <https://goo.gl/RTHqVt> oldalon. Az egész alkalmazás a dán Index Data cég nyílt forráskódú eszközét, a Metaproxyt használja. Ez kapcsolódik a portál nemzeti forrásainak indexéhez, amely minden tételt eredeti formában tartalmaz. Olyan profilok is kialakíthatók, amelyek a helyi indexből csak bizonyos, tetszőleges bibliográfiai adatok áttöltését teszik lehetővé vagy kombinálhatóvá.

A JIB portál (www.jib.cz), mely 2000 óta egy helyen teszi kereshetővé a hazai és külföldi forrásokat, 2018-ra „nagykorúvá” vált. Az Ex Libris cég kereskedelmi termékét, a MetaLib keresőeszközt és az SFX linkszervert használja. A MetaLibet azonban évek óta nem fejlesztik, mert az Ex Libris a Primo „discovery” rendszerre tért át. A MetaLib nem használ nagy indexeket, hanem párhuzamosan keres az egyes forrásokban. Minél több forrásban keres, annál több időt kell várni a kérdés feldolgozására. A dokumentumok aktuális elérhetőségét a közös katalógus nem mutatja, arról csak az egyes katalógusokból szerezhető friss információ. A JIB külföldi forrásokhoz is elérést nyújt a Primo Central Indexen keresztül, melynek két konfigurációja működik jelenleg (ingyenes és előfizetéses elérések). A JIB erősségei közé tartozik a rekordáttöltés, ezért fontos ennek az adaptálása a könyvtári portálra.

A JIB és a cseh könyvtári portál összeolvasztása megkezdődött, az SFX linkszervert már beintegrálták a megújított portálba, a tesztelesek folyamatosan zajlanak. Mivel a régóta elavult MetaLib már nem tudja kiszolgálni a korszerű igényeket, ezért a hasonló feladatot ellátó két rendszer közül a jövőben a cseh könyvtári portál fogja szolgálni az érdeklődő közönséget.

(Prókai Margit)

Együttműködés

8/2019

JENDRAL, Lars: Die E-Paper-Kooperation zwischen der Deutschen Nationalbibliothek und den regionalen Pflichtexemplarbibliotheken : erfolgreiches Modell mit Ausbau-

potential?. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 9., p. 698-709.

Res. angol nyelven

Együtműködés az elektronikus hírlapok terén a Német Nemzeti Könyvtár és a regionális, kötelempéldányra jogosult könyvtárak között – bővíthető, sikeres modell lehet?

Együtműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Kötelempéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Regionális könyvtár

A Német Nemzeti Könyvtár (DNB) elektronikus hírlapgyűjteménye nagyjából 1200 címből áll; ezeket a nyomtatott napilapokkal azonos tartalmú és megjelenésű digitális változatokat kötelempéldányként archiválják, de a regionális könyvtárak is igényt tartanak tartományi törvényük alapján az őket illető hírlapok beszoolgáltatására. Többéves előkészítés után a DNB és 7 tartomány 11 regionális könyvtára között ma már tökéletes az együtműködés: 2018 óta a regionális könyvtárakban is elérhető a DNB e-hírlapjai, természetesen csak saját illetőségi területüké, így elkerülhető a kettős beszoállítás, feldolgozás és archiválás.

Hogy megértsük a kooperáció horderejét, vissza kell tekintenünk a napilapok gyűjtésére és megőrzésére. Németországban a napilapokat sem a lipcei, sem a frankfurti nemzeti könyvtár nem gyűjtötte, csak a tartományi és a regionális könyvtárak. Az első együtműködésekre az 1990-es évektől van példa: ekkor válogatva, a német sajtó mikrofilmarchívumával közösen mikrofilmet készítettek a hírlapokról egy szolgáltatóval, és ezek a mikrofilmek biztosították a megőrzést mind a nemzeti könyvtárban, mind az illetékes regionális könyvtárban. 2010-ben a DNB felhagyott a mikrofilmettetéssel az elektronikus napilapok javára, melyeket most is egy szolgáltató gyűjt be számára naponta a kiadóktól. (A nyomtatott kiadással azonos tartalmú és megjelenésű digitális lapokról, nem pedig online változatokról van szó.) A DNB ettől kezdve az addig válogató jellegű megőrzésről a teljes napilaptermés gyűjtésére tért át.

A regionális könyvtárak képviselőiben azok munkaközössége (*Arbeitsgemeinschaft*) járt el 2012-től. A kiindulási helyzet az volt, hogy a regionális könyvtárak hozzáférést kapnak („regionális ablakon” keresztül) az e-hírlapokhoz, de a DNB tárolja azokat. Csúpán egy olvasós (*single-use*) használatot tettek lehetővé, melynek során egy-egy cikket ki lehet nyom-

tatni, de a letöltést nem engedélyezték. Megbeszélés tárgyát képezte még a finanszírozás kérdése is.

A cikk ezután a jogi feltételeket és a nemzeti könyvtár, a hírlap kiadója, valamint a regionális könyvtár közötti egyezmények részleteit ismerteti. Ezek rögzítésére 2016-ban került sor. A költségek megosztásáról is megállapodtak: a DNB állja az e-hírlapgyűjtemény és a szolgáltató rendszer kialakításának költségeit, míg a regionális könyvtárak a tárolás és támogatás folyó kiadásait fedezik.

Ezután a DNB-ben végzett előmunkálatokat és fejlesztéseket ismerteti a cikk, majd kitér az elektronikus hírlapgyűjtemény használatának lehetőségeire. A helyi online katalógus számára a tételek adatai a központi folyóirat-adatbankból (ZDB) tölthetők le. A hírlapszámokban teljes szövegű keresést lehet végezni. Emellett a használati adatok kinyerésére is van mód.

Bár a projekt viszonylag hosszú ideig, 2012-től 2018-ig tartott, a szerző, a *Landesbibliothekszentrum Rheinland-Pfalz* vezető munkatársa elégedett a vég eredménnyel, és úgy véli, a kooperáció következő lépése a webarchiválás lesz.

(Murányi Lajos)

9/2019

MOROZOVA, Kseniâ Borisovna: Sotrudničestvo Roszijskoj nacional'noj biblioteki s partnerami iz Francii : prošloe i nastoâšee. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2018) 2., p. 197-204.

Res. angol nyelven

Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár együtműködése franciaországi partnerekkel: múlt és jelen

Együtműködés -nemzetközi; Hagyaték; Kapcsolat intézményekkel; Kiadványcsere; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek

Az orosz nemzeti könyvtárak nemzetközi kapcsolatait önálló témaként még nem kutatták. Ezek között különösen érdekes lehet az egy országgal régóta tartó, sokoldalú együtműködés, amire példa az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (*Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka*, RNB) és francia partnerei több mint kétszáz éve fennálló kapcsolata.

Az RNB elődje, az 1795-ben alapított Cári Könyvtár 1814-ben nyitotta meg kapuit a közönség számára. Az első években a leginkább keresett külföldi alkotások Diderot és d'Alembert *Enciklopédiája*,

Voltaire, Montesquieu, La Fontaine és Racine művei voltak. A 19. század első felében a legtöbb külföldről beszerzett könyv francia volt, az olvasók nagy része elsősorban a bölcsélet és az irodalom iránt érdeklődő, a francia nyelvet ismerő nemesi körből került ki. A század második felében az olvasók többségét a nem nemesi származású értelmiség és a diákok tették ki; a tudomány, az ipar, az oktatás fejlődése, a kapitalista rendszerre történő átmenet a gyarapítási politika felülvizsgálatát igényelte. 1850-től indult a *Russzika* gyűjtemény, a könyvtár egyre többet vásárolt külföldről. 1863-ban a könyvtár 183 külföldi intézménynek ajánlott nemzetközi kiadványcserét, ettől kezdve állandó partnerei a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF), a francia tudományos akadémia és a párizsi egyetem könyvtára lettek. Az együttműködésben voltak mélypontok (az 1917. évi októberi forradalom és a polgárháború idején), de már 1927-ben a BnF kezdeményezésére létrejött a kiadványcsereszerződés. A II. világháború előtt az RNB-nek 41 francia partnere volt, ám a kapcsolatok Franciaország német megszállása, majd a Nagy Honvédő Háború alatt megszakadtak. A kiadványcseré 1944-ben indult újra, az 1950-es évek második felében az RNB szerződést kötött a legnagyobb francia hírlap- és könyvkiadókkal, fejlődött a mikrofilmcsere is.

A szerződések értelmében a francia partner megkapta az RNB-ben található latin, arab, görög, zsidó és török kéziratok másolatait, az RNB pedig a forradalom előtti orosz kiadványokat. A Sorbonne könyvtára az 1970–1980-as években évente több mint 2000 diszertációt küldött. 1991 után lehetővé vált az emigráns orosz irodalom beszerzése. Az utolsó öt évben az RNB kiadványcseré keretében több mint 400 könyvet küldött francia partnereinek, és több mint 700-at kapott. A 2000-es évek elejétől lehetőség van könyvkereskedéseken, előfizetési ügynökségeken keresztül vásárlásra is.

Az együttműködés másik iránya az RNB-ben található, Franciaországgal kapcsolatos egyedi gyűjtemények feltárása és tanulmányozása. Köztük első helyen Voltaire könyvtára áll, amelyet a filozófus halála után II. Katalin cárnő vásárolt meg. A kollekció 1779-ben érkezett Szentpétervárra az Ermitázsba, majd 1861-ben átkerült a Cári Közkönyvtárba, és a mai napig az RNB őrzi. Katalógusát 1961-ben adták ki, majd megtörtént a széljegyzetek feldolgozása is (ezek a 6814 kötetből 2000-ben találhatóak meg). Az 1990-es évek végén orosz-francia kezdeményezésre jött létre a felvilágosodás korát kutató központ, amelynek 2003 nyarán történő megnyitásakor nem-

zetközi kerekasztal-konferenciát tartottak, ezt az azóta is tartó *Voltaire-felolvasások* konferenciasorozat követte. Diderot könyvtárát szintén II. Katalin vette meg 1765-ben, az RNB nagy erőket fordít az idők során szétszóródott kötetek megtalálására.

Az RNB Genealógiai Központja 1992 óta szervez konferenciákat *Francia születésű oroszországi le származottak* címmel.

Tematikus irány a Franciaország történelmével és kultúrájával kapcsolatos ritka és értékes dokumentumok elérhetővé tétele is. Az alapokat P. P. Dubrovskij orosz diplomata gyűjteménye (francia királyok levelei, hivatalos iratai a 18. század végéig, a Bastille archívuma stb.) képezte, amelyet 1805-ben átadott a Cári Közkönyvtárnak. A gyűjtemény azóta is sok értékes kézirattal gyarapodott.

2010 után megkezdődött az RNB-ben található francia kéziratok (köztük 13–15. századi szertartáskönyvek, Stuart Mária imakönyve) faksimile kiadása.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 14, 19, 28, 32, 44, 46

Jogi szabályozás

10/2019

ERNST, Michael: Rechtliche Rahmenbedingungen der Digitalisierung kulturellen Erbes. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 9., p. 687-697.

Res. angol nyelven

A kulturális örökség digitalizálásának jogi keretei

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Szerzői jog

2018. a kulturális örökség európai éve. A kulturális örökség digitalizálása nagy lehetőség a tudomány, az oktatás és a kutatás számára, de vajon alkalmasak-e a mai jogi keretek arra, hogy ezzel a lehetőséggel éljünk, és mindenki javára használjuk? A cikk az alapvető jogszabályokat tekinti át.

Németországban a kulturális javak védelméről szóló törvény, a *KGSG* 2. §, (1) bek. 10. pontja tartalmazza a széles értelemben vett kulturális örökség digitalizálására vonatkozó szabályokat. A kulturális javak digitalizálásával kapcsolatos előírások csak egyes tartományok (Hessen, Turingia) könyvtári törvényében szerepelnek, ebből adódóan a kulturális örökség in-

téményeiben sokféle digitalizálási gyakorlat létezik. (A múzeumok és levéltárak esetében például nincs semmiféle szabályozó rendelkezés.) A kulturális örökség digitalizálásával kapcsolatos előírások többsége – például az irodalom és a művészetek esetében az eredeti művekkel kapcsolatos jogok – a szerzői jogi rendelkezésekben kerül megemlítésre.

Ami a védettség időtartamát illeti, ez alapvetően a szerző halálának 70. évfordulója után jár le, de bizonyos dokumentumok esetében más határidőket kell figyelembe venni (pl. a korai fotóknál ez 50 év). Mivel az egyes művek az interneten, nemzetközi szinten hozzáférhetőek, alkalmanként más országok szerzői jogi előírásaira is tekintettel kell lenni.

A közgyűteményi digitalizálással kapcsolatban Németországban 2018. március 1-től a szerzői jogi rendelkezéseknek a tudástársadalom követelményeihez igazított változata (*UrhWissG*) van érvényben. Az új jogi rendelkezés 60a §-a különleges elbánást biztosít az oktatási, illetve a tudományos szöveg- és adatbányászati felhasználásnak, s kiter azokra a feltételekre is, amelyeket a könyvtári – és bizonyos megkötésekkel a múzeumi és levéltári, esetükben főként kiállítási célú – digitalizálás során figyelembe kell venni. A szerzői jogilag védett állományrészek digitalizálása megengedett, de a felhasználás korlátozás alá esik. A digitalizált másolatok intézményen belül használhatók akár több példányban is. A művek maximum 10%-a tölthető le egyszerre nem kereskedelmi célra. Amikor a jogvédett műveket szemléltetésre használják, nem indokolt a tartós digitalizálás és szolgáltatás. A szerzői jogot hozzáigazították az oktatás és kutatás igényeihez, de ez nem jelenti a szerzői jog által védett művek többszörözésének engedélyezését: ez csak akkor megengedett, ha közkincsről van szó. A digitalizáló intézménynek engedélyt kell szereznie a jogtulajdonostól, pontosan megadva a felhasználási célt és egyéb szempontokat (a nyílt hozzáférésre, tehát a szabad és korlátlan felhasználásra is kitérve). A Német Nemzeti Könyvtár (DNB) licenc-szolgálata a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művekkel kapcsolatos szolgáltatás, melyet a jogkezelő szervezetekkel együttműködve végez. Ez a 1966. január 1. után megjelent olyan könyvekre, folyóiratokra és hírlapokra terjed ki, melyek egy-egy intézményhez kötődnek. E műveknél a felhasználási jog felöleli a digitális könyvtár keretében való felhasználást, de kizárja a nyílt hozzáférésű elérést.

A digitalizálás során is keletkezhetnek szerzői és szomszédos jogok. Döntő jelentőségű, hogy milyen eljárással jönnek létre a digitalizált objektumok, pél-

dául fényképezés esetén szerzői jog illetheti meg a fénykép készítőjét, míg a könyvszkennerrel készült digitális másolatoknál nem; ez utóbbi esetben, ha az eredeti közkincsnek minősül, akkor a digitalizált objektumot nem illethi meg szerzői jogi védelem. Ha a digitalizálás külső fél bevonásával történik, a szerződésekben mindenképpen ki kell térni a szerzői jogi és felhasználási kérdésekre is.

A metaadatok is lehetnek a szerzői jogi védelem tárgyai, illetve szabadon hozzáférhetőek. A nagy gyűjtőportálok (*Deutsche Digitale Bibliothek*, *Europeana*) ezért Creative Commons – Public Domain Dedication (CCO) licenc alapján közlik a metaadatokat, így ezek többsége szabadon hozzáférhető.

Összegezve megállapítható, hogy nincs általános „engedély” a szerzői jogi védelem alá eső kulturális örökségi tárgyak, illetve kulturális javak digitalizálására és korlátozás nélkül rendelkezésre bocsátására – tudományos, kutatási, oktatási és kereskedelmi célból sem. Jogvédett művek esetében tárgyalni kell a jogtulajdonosokkal. Az örökséget tároló közgyűtemények most csak részben tudnak eleget tenni a kulturális örökség digitalizálásával és megőrzésével kapcsolatos kötelezettségeknek. A 2018. évi új szerzői jogi szabályozás azonban már lépést jelent a jobb hozzáférés felé.

(Hegyközi Ilona)

11/2019

KATZENBERGER-SCHMELCHER, Ruth – KIESELSTEIN, Jana: Das UrhWissG und seine Auswirkungen auf die bibliothekarische Arbeit. – *Bibliogr. In: Bibliotheksdienst.* – 52. (2018) 9., p. 672-686.

Res. angol nyelven

A szerzői jogi törvény hozzáigazítása a tudásalapú társadalom igényeihez (UrhWissG) és a változtatások hatása a könyvtári munkára

Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Reprogramm; Szerzői jog

Németországban a korábbi szerzői jogi rendelkezés (*UrhG*) kibővült a tudástársadalomban felvetődött szempontokkal. Az új törvényi előírásokat is tartalmazó, módosított szerzői jogi előírások (*UrhWissG*) 2018. március 1-jén léptek hatályba. Újdonság, hogy a szövegben megjelent a könyvtárakat érintő sza-

bályozás (60. §-ként), ami jelentős hatással lesz a könyvtári gyakorlatra.

A jogszabály általános alapelvei között szerepel, hogy törölték a megfelelő licenckínálat előzetes ellenőrzésének szükségességét, emellett a művek felhasználásának korlátait önmagában nem zárják ki a szerződéses megállapodások. Két kivételt tesz a jogszabály: a terminálon való megjelenítést és a többszörözések egyedi megrendelését. Az új rendelkezések csak azokra a szerződésekre érvényesek, amelyeket 2018. március 1. után kötöttek meg; a korábbiakat szükség esetén újra kell tárgyalni. A könyvtárak az e-média esetében nem hagyatkozhatnak kizárólag a szerzői jogi törvényre, hanem mindig számolniuk kell a digitális jogkezelés (DRM) lehetőségével. Egyedi térítési kötelezettséget az új törvény csak az oktatási anyagok előállítói és a másolatszolgáltatás esetében ír elő. Egyébként megnyílik a lehetőség az átalánydíjas vagy a használati arányos elszámolásra.

A korábbi rendelkezésekben használt fogalmak eddig számos vitára adtak alkalmat. Most a „mű kisebb részeit” a terjedelem százalékával érzékeltetik: a mű 10%-a másolható le. A „minden közleményt külön kell kezelni” elvből indulnak ki. A kis terjedelmű közleményeknél a maximális terjedelmet 25 oldalban határozták meg, ennyi másolható teljes egészében. A kereskedelmi forgalomban már nem kapható műveknél nem vizsgálják, hogy ez a tény mióta áll fenn, és nem foglalkoznak azzal, hogy lehetőség van-e hozzáférésre a használt könyvek piacán vagy digitalizálva. Még tisztázásra vár, hogy ezek a művek milyen megkötésekkel használhatók fel. A napilapok és a széles közönségnek szóló folyóiratok további kivételt jelentenek, ezek cikkei teljes egészében másolhatók, ha sem nyomtatva, sem digitális formátumban nem érhető el. A kereskedelmi (haszonszerzési) cél döntő szempont az oktatási és kutatási felhasználás megítélésénél.

A könyvtárak jogosultságait a 60. § foglalja össze, főként a nyilvános könyvtárakra nézve. A rendelkezések a különböző tevékenységekből indulnak ki.

1. Többszörözés: a könyvtári feldolgozási és állományvédelmi munkálatok céljaira szabad másolatokat készíteni vagy készíttetni, ingyenesen, technikai eszközök igénybevitelével is (ez biztosítja a hosszú távú megőrzés lehetőségét). A másolatokat a könyvtáron belül lehet felhasználni. A másolandó eredetinek (lehet elektronikus dokumentum is) a könyvtári állományba kell tartoznia, és be kell tartani a DRM-mel és az adatbázisokkal kapcsos-

latos korlátozásokat. A hozzáférést szolgáló másolatokért térítési díjat kell fizetni.

2. A többszörözött példányok terjesztését és kölcsönzését illető rendelkezések a fizikai példányokra vonatkoznak. A könyvtárak számára engedélyezett az állományukban lévő dokumentumok hiányainak pótlása más könyvtárakból kapott másolatokkal. Hasonlóképpen szabad kiállítási vagy dokumentációs célra másolatot készíteni.
3. A képernyőn való megjelenítés céljára szabad – tetszőleges számú – digitális másolatot készíteni a saját állományból, mely a könyvtár helyiségeiben érhető el. A használók alkalmanként 10%-nyi terjedelemben készíthetnek analóg vagy digitális másolatot saját célra (nyomtatással vagy letöltéssel).
4. Másolatot szolgáltatni a publikált mű 10%-áról engedélyezett; a jogszabály nem tesz különbséget az analóg és a digitális formátum között. A nem kereskedelmi célnak nemcsak a könyvtáraknak, hanem a használóknak is meg kell felelniük. (Erről minden megrendelésnél nyilatkozni kell.)

A jogszabály gyakorlati alkalmazási lehetőségei és annak következményei akkor mutatkoznak meg, amikor elkészülnek a jogkezelő szervezetek és a tartományi kulturális miniszterek konferenciája (KMK) közötti átfogó szerződések. A pénzügyi vonatkozásokat jelenleg még nem lehet felmérni. A szerzői jogi törvény 60. §-a 2023. február 28-ig lesz érvényben.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 62

Könyvtárosi hivatás

Lásd 4, 12

Oktatás és továbbképzés

12/2019

MAZURICKIJ, A. M.: Krizis bibliotečno-informacionnogo obrazovaniâ, ili Po kom zvonit kolokol. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2018) 5., p. 14-23.

A könyvtáros-informatikus képzés válsága, avagy Akiért a harang szól

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárpolitika; Oktató -könyvtárosképzésben

Az Oroszországi Föderáció Oktatási és Tudományos Minisztériuma 2017 decemberében jóváhagyta a „könyvtári-információs tevékenység” szakirányon az alapképzésnek a felsőfokú képzés állami, 3++ jelzővel ellátott szabványát (a mesterképzés szabványát már korábban elfogadták). A pluszok azonban nem hatnak lényegesen sem a képzésre, sem az ágazatban dolgozók összetételére. A harang értük szól.

Az első „harangütés” az ország piacgazdaságra való áttérésekor hangzott el, amikor a felső- és középfokú szakirányú könyvtárosképzésben radikálisan csökkent az államilag finanszírozott helyek száma. Az oktatási intézmények minden túlélési lehetőséget megragadtak, köztük a térítéses képzést. A kulturális intézményekbe jogászok, közgazdászok, újságírók kezdtek jelentkezni. A történet a *Moszkvai Állami Kulturális Intézet* (MGIK) megalapításával kezdődött, amikor a korábbi Könyvtári Intézetben kulturális-népművelő kar (*fakul'tet*) indult, és a szervezet új neve Kulturális Intézet lett. A két területet egy intézménybe egyesítették, azért, hogy mindkettő elsősorban az állampárt által irányított ideológiai szempontokat szolgálja. Mindkét karon valamenyny könyvtártípusba, kultúrházba, népszínházba stb. képeztek szakembereket. Az „ideológiai búra” leomlásakor a kulturális és az oktatási szférában a három fő irány a hagyományos könyvtári képzés, a kulturális-népművelő munkából átalakított szociális-kulturális tevékenység és a népművészet lett. A főiskolákon nem nőtt a felvehető hallgatók száma, az új szakokra főleg a könyvtár szak kereteinek lefargásával tudtak hallgatókat felvenni, ami a tanszékek és az oktatók számának csökkenéséhez vezetett. A folyamat visszafordíthatatlanná vált: a szakközépiskolákban megszűnt a nappali tagozat; a felsőfokú könyvtárosképzésre alig jelentkeztek.

A második „harangütés” az Egységes Államvizsga (érettségi) bevezetése miatt szólt, ami gyakorlatilag megszüntette a könyvtári karok sikeres szakmaorientált tevékenységét. A felvételizők azt a főiskolát választották, ahová pontszámuk elegendő volt. A felvételin a korábbi „könyvtári-információs tevékenység” tárgy helyett irodalomból kell vizsgázni, ami az Egységes Államvizsgán (érettségien) letehető tantárgyak között a sor végén áll.

A harmadik „harangütés” akkor szólt, amikor a Belgorodi Állami Kulturális Intézetben az új veze-

tőség egyesítette a könyvtári és a szociális-kulturális tevékenység karokat. Az ügyben a szakemberek megkeresték az Oroszországi Könyvtári Egyesületet (RBA), amely az eljárást belügynek tekintette. Jelenleg könyvtári kar csak a Szentpétervári és a Krasznodari Kulturális Intézetben működik. A lényeg, hogy a jogi státusz megszűnése az oktatás színvonalának eséséhez vezet. A munkaerőhelyzet siralmas: a könyvtárakban dolgozók 70%-a nyugdíjas, az üres álláshelyeket vagy képzetlen, vagy középfokú végzettségű munkatársakkal töltik be.

A negyedik „harangütés” a felsőoktatásban, technikumokban oktatók pályaelhagyása okozta. A könyvtári karok dékánjai sorra mondtak le, mivel látták, hogy feladataikat nem tudják ellátni; ezt a karok megszűnése követte. A. V. Szokolov már tíz évvel ezelőtt megkongatta a vészharangot az állami beavatkozás hiánya miatt a könyvtárosképzés terén.

Teendők, mielőtt az utolsó, ötödik ütés elhangzik:

1. Vissza kell állítani az MGIK vezető szakmai intézmény státuszát.
2. Alapítójával, valamint az RBA-val és más szakmai egyesületekkel együttműködve az MGIK kezdeményezze konferencia szervezését a szakemberképzésről, ezen belül az állami személyzeti politika pontos megfogalmazásáról!
3. Meg kell vizsgálni az aspirantúrák (doktori képzés) szervezését a regionális és a középfokú iskolák oktatói számára.
4. Mérlegelni kell annak a korábbi gyakorlatnak a felélesztését, amikor a tudományos fokozattal rendelkezők az MGIK-ban maradtak, és a könyvtári karon tudományos (doktori) iskolák működtek.
5. Biztosítani kell a forrásokat a folyamatos könyvtári-információs képzéshez a felső- és középfokú tanintézmények mellett a nagykönyvtárak könyvtárosképzést és -átképzést végző oktatókötőpontjai számára is.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

13/2019

STOLÁROV, Ūrij Nikolaevič: Ūblej Kabineta bibliotekovedeniā i Učebnogo centra Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki In: Vestnik BAE. – (2018) 2., p. 34-40.

Az Oroszországi Állami Könyvtárban működő Könyvtár-tudományi Kabinet és Oktatási Központ jubileuma

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy története; Nemzeti könyvtár; Továbbképzés

Az Oroszországi Állami Könyvtár (*Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka*, RGB) alapját N. P. Rumjancev gróf könyv-, kézirat- és műtárggyűjteménye képezte, amelyet 1828-ban felajánlott a haza szolgálatára, így Szentpéterváron létrejött a Rumjancev Múzeum. (Sokáig az alapítás évének 1862-t, a múzeum Moszkvába költözésének évét tartották.) A könyvtár 2018-ban ünnepelte fennállásának 190. évfordulóját, 2017-ben pedig a könyvtári szakirodalmi részleg és az Oktatási Központ 95 éves jubileumát.

A két osztály története akkor kezdődött, amikor L. B. Havkina kezdeményezésére a Moszkvai Városi Népegyetemen könyvtári kurzusok indultak. Az egyetem bezárása után a kurzusokból önálló intézményt szerveztek, a Könyvtártudományi Kabinetet, amely a népművelési népbiztos alá tartozó tudományos, művészeti és múzeumi igazgatóság kezelésében működött. A kabinetnek öt alapfunkciója volt: folyamatos oktatás a könyvtári kurzusokon; könyvtári tudományos kutatások szervezése; módszertani segítség az ország könyvtárainak; szakkönyvtári állomány építése hazai és külföldi szakirodalomból; könyvtári múzeum fenntartása és fejlesztése. 1922-ben az intézmény neve Állami Moszkvai Könyvtártudományi Kabinet lett, Havkina igazgató kezdeményezésére az év végén a Rumjancev Múzeumhoz került. Az itt kialakított százfős előadóteremben térítéses képzések folytak. Havkina tagja volt az Amerikai Könyvtáros Egyesületnek, az oktatást amerikai mintára szervezte. A Kabinet széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett; az oktatók publikálták tananyagaikat. 1924-ben a Kabinet Könyvtári Intézetként az RGB, korábbi nevén a Lenin Könyvtár szervezeti egysége lett, megtartva szervezeti, pénzügyi és tudományos-pedagógiai függetlenségét. Az előadások mellett új oktatási formák jelentek meg: könyvtárlátogatások, idegen nyelvű tanfolyamok, a műszaki személyzet képzése. Az 1925/1926-os tanévben a tudományos könyvtárak munkatársai számára kétéves kurzusok indultak. Havkina nyugdíjba vonulása (1928) után az intézménynek évtizedeken keresztül nem volt megfelelő vezetője.

1930-ban a (főhatósági szintű) könyvtári bizottság határozata alapján az intézet tudományos kutatóintézeté alakult, a képzés hároméves kurzuson folyt tovább. A kínálatot kétéves felsőfokú könyvtárosképzés és a tudományos könyvtárakba kerülő egyetemisták-

nak szóló rövid tanfolyamok gazdagították, emellett működött az oktatók képzése és a könyvtári főiskola I. évfolyamának szervezése is. Ugyanebben az évben felsőfokú képzőhelyként megalakult a Moszkvai Könyvtári Intézet (MBI), amelyet szintén a Lenin Könyvtárban helyeztek el és innen irányítottak. A munkamegosztás szerint a könyvtártudományi intézet feladata a tudományos munka, a főiskoláé a képzés lett. 1934-ben a két szervezetet egyesítették, a tudományos kutatóintézet könyvvállományának nagy része az MBI-be került, majd az MBI önálló intézménnyé vált, és kiköltözött a városból. A Lenin Könyvtárban azonban hamar megértették, hogy szükség van a munkatársak képzésére, és új könyvtári tanfolyamokat, szemináriumokat indítottak. 1936-ban készült el a Lenin Könyvtár új épülete, ahol a dolgozók létszáma a korábbi kétszerese lett. Mintegy 1750 munkatárs várta, hogy tanulhasson: ekkor, 1937-ben létesült a könyvtárosképző és -átképző osztály. 1940-ben újraindult és 1954-ig működött az aspirantúra is.

A kurzusok a Nagy Honvédó Háború alatt is folyamatosan működtek, rövid szünet csak 1941 őszén volt. 1944 áprilisában megszervezték az Oktatási Osztályt, a képzések 1945 májusában kezdődtek. A háború után újabb, középfokú végzettséget adó kurzusok indultak, majd megkezdődött a levelező oktatás, a felső- és a középfokú végzettségű könyvtárosok pedig továbbképzéseken vehettek részt.

A történeti áttekintés az 1950. évvel ér véget, amikor jelentősen átalakult a szakképzés. A felsőfokú könyvtárosi és bibliográfusi kurzusok azóta is a korábban kidolgozott tantervekre épülnek, a középfokú képzés pedig a könyvtári technikumok tantervére alapul.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 1, 43

Egyesületek

14/2019

SUKIASÂN, È. R.: Meždunarodnoe obšestvo po organizaciji znanij : 40 let sotrudničestvo. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2018) 5., p. 92-106.

International Society for Knowledge Organization: az együttműködés 40 éve

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Osztályozás

A tanulmány az International Society for Knowledge Organization (ISKO) tevékenységét, feladatait, jelenlegi helyzetét és főbb eredményeit tekinti át. A nemzetközi szakmai társaság megalapítása a német információs szakember és filozófus, Ingetraut Dahlberg nevéhez fűződik, aki már az 1970-es években javaslatot tett nemzetközi osztályozási társaság létrehozására. Az osztályozás területén folyó nemzetközi együttműködés 1977-ben az IFLA Katalógizálási Szekcióján belül Osztályozási Kerekasztal, majd 1979-től önálló Osztályozási Szekció keretei között zajlott, míg végül 1989-ben Dahlberg elnöklétével megalakult az ISKO. 1991 végén a szervezetnek már 300 tagja volt 44 országból.

A cikk bemutatja Oroszország részvételét a társaság munkájában, valamint az orosz ISKO szekció tevékenységét. Részletesen elemzi az ISKO portál struktúráját, főbb osztályainak munkáját (kitérve a társaság történetére), továbbá misszióját, választott testületeit, nemzeti szekcióit, rendezvényeit (fordított

időrendben) és kiadványait. A szervezet egyik legdinamikusabb projektje a nemzetközi enciklopédia (ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization – IEKO), amely egy állandóan bővülő digitális forrást jelent; ebbe 2017-ben bekerült Oroszország nemzeti osztályozási rendszere, a BBK (Könyvtári-Bibliográfiai Osztályozás) is. A szerző méltatja ennek információs és tudományos jelentőségét, valamint ismerteti a projekt történetét és a külföldi olvasóknak szánt szövegek szerkesztésének nehézségeit. Arra a következtetésre jut, hogy a külföldi kollégákkal való hatékony együttműködés érdekében az ISKO-nak orosz és angol nyelven egyaránt kell publikálnia könyveket, tananyagokat és monográfiákat, emellett részt kell vennie az IFLA munkájában is.

(Autoref. alapján)

Lásd még 51

Konferenciák

Lásd 29

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

15/2019

KOVÁČIK, Ján: The national project Digital Library and Digital Archives : mass digitisation of printed cultural heritage materials in Slovakia In: Alexandria. – 27. (2017) 3., p. 163-174.

Nemzeti Digitális Könyvtár és Levéltár: az írott kulturális örökség tömeges digitalizálása Szlovákiában

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kulturális örökség; Levéltár; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

A tanulmány átfogó összképet nyújt a Szlovák Nemzeti Könyvtár és a Szlovák Nemzeti Levéltár együttműködésében 2012 és 2015 között lezajlott nagy léptékű digitalizálási projektről, valamint annak szakmai, jogi és szolgáltatási háttéréről. A Digitális Könyvtár és Levéltár (*Digitalna kniznica a digitalny*

archiv, DIKDA) nevű projekt az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a szlovák állam finanszírozásával valósult meg; távlati célja az írott nemzeti kulturális örökség teljes körű digitalizálása. A tágabb operatív program három infrastrukturális fejlesztésből és hat digitalizálási projektből áll, ezek a következők:

- Központi Adatarchívum, mely a szlovák kulturális intézmények hosszú távú megőrzési tevékenységének bázisát alkotja;
- a Központi Alkalmazás Infrastruktúra Regiszter gyűjti össze a digitalizált tartalmak kezelésére és szolgáltatására használt szoftvereszközöket;
- az információs rendszerek összehangolása, interoperábilissá tétele;
- DIKDA: a Szlovák Nemzeti Könyvtár és a Szlovák Nemzeti Levéltár összesen 2,527 millió dokumentumának digitalizálása 2015 végéig;
- Digitális Képtár: a Szlovák Nemzeti Galéria és egyéb képtárak összesen 110 ezer objektumának digitalizálása 2015 végéig;

- Digitális Múzeum: a szlovák múzeumok összesen 183 ezer objektumának digitalizálása 2015 végéig;
- Digitális Múemléktár: közel 2000 nagy méretű objektum (szobrok, várak stb.) digitalizálása 2015 végéig;
- Digitális Audiovizuális Gyűjtemény: közel 59 ezer audiovizuális dokumentum digitalizálása 2015 végéig a Szlovák Filmintézet és a Szlovák Közszolgálati Televízió jóvoltából;
- a Roma Kultúra Digitális Dokumentációs és Információs Központja, mely a roma kultúrához kapcsolódó oral history és egyéb efemer történeti anyagot tárolja.

A DIKDA létrehozására a projekt időszakában 40,2 millió euró állt rendelkezésre. 200 belső munkatárs részvételével (ebből 170-et újonnan vettek fel) 1,26 millió könyvtári és 1,267 millió levéltári dokumentum digitalizálását tűzték ki. Az egyes állományrészek digitalizálási prioritásai nem a szubjektív fontossági sorrend szerint kerültek meghatározásra, ehelyett az állományvédelmi szempontok játszották a főszerepet. A digitalizálási folyamat előtt és után minden dokumentum végigment a szükséges állományvédelmi eljárásokon – a projekthez az automata, félautomata és kézi könyvszkennerek, illetve az úttörő informatikai infrastruktúra mellett korszerű restauráló laboratóriumokat, fertőtlenítő és savmentesítő egységeket állítottak fel, valamint a raktárak klimatikus és tűzvédelmi rendszereit is modernizálták. A digitalizálásra történő megfelelő előkészítés érdekében jelentős katalogizálási, adattisztítási munkát kellett végrehajtani az állomány egy részén. Eleinte a könyvtár sokkal felkészültebb volt a levéltárnál a tömeges digitalizálási munkálatok elvégzésére. Ezt tovább bonyolította a földrajzi tényező szerepe, hiszen a nemzeti levéltár székhelye Bratislava (Pozsony), a könyvtáré pedig Martin (Túrócszentmárton). A levéltári anyagot végül egy külső partner bevonásával digitalizálták, ahogy a cikkdigitalizáláshoz kapcsolódó rekordtisztítás tekintetében a könyvtárnak is egy külső cég közreműködését kellett igénybe vennie.

A könyvtárban a fő raktárépület három szintje a digitalizálási projekttel párhuzamosan teljes felújításon esett át, akárcsak a Martintól 7,5 km-re lévő digitalizálási és restaurálási központ épülete. Ez jelentősen megnehezítette a napi dokumentumszolgáltatást, de a végeredmény igazolta az erőfeszítéseket: 2015 szeptemberéig 132 583 monográfia, 356 210 időszak kiadvány és 10 800 speciális dokumentum, valamint

879 057 különálló cikk digitalizálása történt meg. A teljes DIKDA projektben ekkorra 55 millió oldalnyi dokumentum vált digitálisan hozzáférhetővé.

A digitalizálás eredményeképpen létrejövő objektumokat PSP (*producer submission package*) formátumban archiválták, ami lehetővé teszi például a többszintű struktúrákat a részegységek (tanulmányok, cikkek) vonatkozásában, akárcsak a mesterpéldányok és a szövegfelismerésen átesett használati példányok, valamint a szabványos metaadatok kezelését.

A tanulmány részletesen tárgyalja, milyen módosításokat hajtott végre a szlovák szerzői jogi környezeten, ami lehetővé tette az intézmény fizikai falain belül a korlátok nélküli szolgáltatást, illetve a nem szerzői jogvédett anyagra alapozott nyilvános szolgáltatás felépítését. Érdekesség, hogy a digitális nemzeti gyűjtemény közzétételére szolgáló *Slovakiana* portálon a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek digitalizált változatai előfizetéses rendszerben férhetők hozzá, egy felhasználói azonosítóhoz négy munkamenet tarthat egyszere. A diákok kedvezményt kapnak a szolgáltatás árából.

A projekt végrehajtási fázisát követő ötéves fenntarthatósági fázis során a munka folytatódik: 2017-ig az üzemszerű digitalizálás évi 5 millió oldallal gyarapította a digitális gyűjteményt. Végeredményként megállapíthatjuk, hogy nemzedékek álma teljesül azzal, hogy a jövőben lehetővé válik a szlovák írott kulturális örökség teljességéhez való könnyű, digitalizált formában történő hozzáférés.

(Németh Márton)

16/2019

LEMMERS, Frédéric: Digitizing sound archives at Royal Library of Belgium : challenges and difficulties encountered during a major digitization project. – *Bibliogr. In: Bibliothek*. – 42. (2018) 2., p. 263-271.

Res. német nyelven

A Belga Királyi Könyvtár zeneműtárának digitalizálása: kihívások és nehézségek egy nagy digitalizálási projekt során

Digitalizálás; Hangfelvétel; Hangtechnika; Különgyűjtemény; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Az 1965-ös első belga kötelezpéldány-törvény hatálya nem terjedt ki a hang- és filmfelvételekre, sőt egyenesen kizárta azokat a nemzeti könyvtár számára kötelezően beszolgáltatandó dokumentumok köré-

ből. A jogszabályt 2008-ban némileg módosították, de azóta sem tartalmazza a hangzóanyagok kötelező beszolgáltatását, igaz, már nem beszélhetünk formális kizárásról. Ennek fényében figyelemreméltó tény, hogy a Belga Királyi Könyvtár őrzi a legjelentékenyebb belga hanganyaggyűjteményt. A mintegy 100 000 hangfelvétel nagyobbik része három egykori magángyűjtemény anyagából áll, amelyek az utóbbi 15 évben kerültek a könyvtár tulajdonába. Összetételük a gyűjtők egyéni zenei érdeklődését és preferenciáit tükrözi: Yves Becco gyűjteménye javarészt 20. század eleji operafelvételeket tartalmaz, Marc Danval gyűjteménye főleg francia és angolszász jazzlemezekből áll, Clément Dailly gyűjteménye pedig klasszikus zenei lemezeket foglal magában. A könyvtár ezek mellett több mint 20 kisebb zenei magángyűjtemény fondját is őrzi, emellett saját gyarapítású 20 000 darabos – LP-eket és CD-eket egyaránt tartalmazó – hangzóanyag-gyűjteménnyel is büszkélkedhet, amelyet a kötelezpéldány-törvény hiányosságainak ellensúlyozására kezdtek építeni.

A Belga Királyi Könyvtár zenei gyűjteményeiben a normál- és mikrobarázdás, illetve 33-as, 45-ös, és 78-as fordulatszámú hanglemezek és CD-ken kívül egyebek mellett sellakborítású lakklemezek és viaszhengerek is találhatóak. A hanghordozók digitalizálása 2016-ban vette kezdetét. A projekt alapvető célja, hogy digitálisan elérhetővé tegye a különböző zenei tartalmakat, és egyúttal óvja az eredeti hordozókat a későbbi használattól. A digitalizált anyagok egyaránt érdekesek lehetnek a kutatók, a tanulók és a régi felvételek iránt érdeklődő emberek számára. A tudományos hitelességet szem előtt tartva nem javítanak a felvételek hangminőségén, noha a régi felvételek olykor meglehetősen zajosak.

A Belga Királyi Könyvtárban a projekt során azokat a felvételeket is digitalizálják, amelyek nem találhatóak meg az online katalógusban. A digitalizálásra való előkészítéshez e dokumentumok excel fájlokban tárolt metaadatait ellenőrzik, majd konvertálják az OPAC-ba.

A szerzői jogok tisztázása különösen fontos, ez is a Digitalizáló Osztály munkatársaira hárul. A Királyi Könyvtár kizárólag a szerzői jogvédelem alá nem eső felvételeket és az árva műveket teszi online elérhetővé, a jogvédett anyagokhoz csak a könyvtár olvasótermeiben lehet hozzáférni. A viaszhengerek és a régebbi típusú hanglemezek részben ezért élveznek előnyt a digitalizálás során, de az elsődleges okot az állagmegóvás, az eredeti adathordozó sérülékenysége jelenti.

A 78-as fordulatszámú hanglemezek digitalizálása a belga szövetségi digitalizálási program keretében zajlik, amelynek a Királyi Könyvtár mellett tagja az Állami Levéltár, illetve a Háborús és Kortárs Társadalom Történettudományi Kutatási és Dokumentációs Központja (CEGESOMA). A digitalizálást magát a közbeszerzési eljárás során kiválasztott *MEMNON Archiving Services* nevű vállalat végzi. A munkálatok 2017-ben kezdődtek, és a 4 ezer órányi zenét tartalmazó 30 ezer sellakborítású lakklemez digitalizálását 2020-ra kell befejezniük.

A Digitalizáló Osztály négy munkatársa foglalkozik a MEMNON vállalat részére havonta átadandó 600 lemez előkészítésével, a lemezek állapotának ellenőrzésével, valamint az excel fájlokban található metaadatok katalógusba való betöltésével. A szerzői jogok vizsgálata után beszkenelik a lemezek matricáit is, melyeket később felhasználnak a digitális fájlok közzététele során.

Egy adott zenemű digitalizálásának eredménye egy 24 bites, 96kHz-es WAV fájl (a mesterpéldány) és egy 256 kbps-os MP3 fájl (a használati példány). A fájlok elkészültük után a Királyi Könyvtár tárhelyrendszerébe kerülnek; minőségük csak szisztematikus végighallgatással ellenőrizhető, ami igen időigényes, de megkerülhetetlen feladat.

(Tóth Béla István)

Lásd még 8, 9, 55, 62, 67

Felsőoktatási könyvtárak

17/2019

GAHA, Ula – HINNEFELD, Suzanne – PELLEGRINO, Catherine: The academic library's contribution to student success : library instruction and GPA. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 79. (2018) 6., p. 737-746.

A felsőoktatási könyvtár hozzájárulása a hallgatói eredményességhez: a használóképzés és a tanulmányi átlagok összefüggése

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság

A kutatás a könyvtári használóképzés és a végzős hallgatók négyéves összesített tanulmányi átlagának a kapcsolatát vizsgálja a 2012 és 2015 között végzett évfolyamok körében. A tanulmányi átlagok tanszékek

szerinti normalizálása után – amire az egyes tanszék-ek eltérő osztályozási gyakorlatának figyelembevételé miatt volt szükség – kétoldalas t-próbát végeztek, amely statisztikailag szignifikáns emelkedést mutatott ki a tanulmányi átlag tekintetében azon végzős hallgatók javára, akiknek legalább egyszer tartottak könyvtári használoképzést valamelyik kurzusukon (n=1265), azokhoz a hallgatókhoz képest, akik nem vettek részt könyvtári használoképzést is tartalmazó kurzuson (n=115). A könyvtárosok arra használják az eredményeket, hogy igazolják a könyvtár és a sikeres hallgatói előmenetel közötti kapcsolatot, valamint hogy népszerűsítsék a könyvtári használoképzést a campuson.

(Autoref.)

18/2019

GILLUM, Shalu [et al.]: Encouraging engagement with students and integrating librarians into the curriculum through a Personal Librarian Program. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 37. (2018) 3., p. 266-275.

A hallgatók könyvtár iránti elkötelezettségének növelése és a könyvtárosok tantervbe való integrálása a Személyi Könyvtáros Programon keresztül

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Kommunikáció-használókkal; Oktatás információellátása; Olvasószolgálat; Szolgáltatások

Azokon az orvosi egyetemeken, ahol a könyvtárosok nem tarthatnak a tantervbe beépített könyvtárhasználati, információs műveltségi és kutatómódszertani órákat, a Személyi Könyvtáros Program (*Personal Librarian Program*, PLP) lehet az útja a hallgatókkal való kapcsolat kiépítésének. A program megvalósítása intézményről intézményre eltérhet.

A Harriet F. Ginsburg Egészségtudományi Könyvtár (Közép-floridai Egyetem, Egészségtudományi Főiskolai Kar) 98%-ban elektronikus forrásokat kínál használói számára. Ennek számos vitathatatlan előnye mellett nagy hátránya, hogy a hallgatók csak tanulóhelyként használják a könyvtár tereit, de a könyvtárosokkal nem sok kapcsolatuk van. Ezért a könyvtár és az egyetem vezetősége 2013-ban a PLP bevezetése mellett döntött, azt remélve, hogy a könyvtárnak és szolgáltatásainak egy konkrét személyhez kötésével könnyebb lesz elérni az első- és másodéveseket. Ez a könyvtáros lesz az, aki értesíti

őket az érdekes eseményekről, az új könyvtári szolgáltatásokról, aki megismerteti velük az adatbázisokhoz való hozzáférést, és akitől segítséget kaphatnak kutatásaikhoz, a helyes hivatkozáshoz és a tudományos publikáláshoz.

Eredetileg a könyvtárvezető és öt kari könyvtáros között osztották el a 120 elsőéves orvostanhallgatót, akik a tanév első hetében egy könyvtárbemutató óra keretében ismerkedhettek meg saját „személyi könyvtárosukkal”. A következő két év kissé esetleges módosításai után mára teljesen kialakult rendje van a személyi könyvtárosi támogatásnak. Összesen öt könyvtáros tartja a kapcsolatot a hallgatókkal az olvasószolgálatosok és az elektronikus forrásokért felelős könyvtárosok közül. A tanulmányi osztálytól a szemeszter elején kapott nevek és egyetemi e-mail címek alapján fejenként kb. 24 elsőéves hallgatóval veszik fel a kapcsolatot. Először kötetlen pizzapartin ismerkednek (ilyen informális eseményekre egyébként később is sor kerül). A következőkben az olvasószolgálatos kollégák menedzselik a kommunikációt, összehangolják a kiküldendő e-maileket, hírleveleket, annak érdekében, hogy minden hallgató hiánytalanul megkapja a kellő információkat. *MailChimp* alkalmazással tudnak levelezőlistákat készíteni, ütemezett e-maileket küldeni és részletes jelentésekhez jutni a kimenő levelekről. Az egyen-e-mailek is tartalmazzák a hallgató saját könyvtárosa-nak fényképét; a hallgatói válaszlevelek a személyi könyvtáros fiókjába érkeznek. A tanév során minden könyvtáros egyenként átlagosan 28 esetben találkozik vagy vált e-mailt a hozzá tartozó hallgatókkal, ezeket az interakciókat a könyvtári referenz nyomon követő alkalmazásában regisztrálják és részletezik.

A PLP hamar sikeressé vált, amit bizonyít, hogy a könyvtár már 2014-ben szerepet kapott a kutatómódszertani kurzuson és az orvosi gyakorlat modulban. A hallgatók a kutatási források, a hivatkozási módszerek és szabályok, illetve az *EndNote* hivatkozásközelítő rendszer megismerésében jelentős mértékben támaszkodhattak a könyvtárosokra. Az orvosi gyakorlat modulban az információs műveltség fejlesztése volt a könyvtárosok feladata, annak érdekében, hogy a hallgatók a bizonyítékokon alapuló, hiteles orvosi forrásokat használják információkeresésre az első pácienseik vizsgálatokor felmerülő kérdéseik kapcsán.

A megtapasztalt gyakorlati segítség és a könyvtárosi visszajelzések arra ösztönözték a hallgatókat, hogy rendszeresen éljenek a könyvtári támogatással, és sokan még másodéves koruk után is visszajárnak ta-

nácsot, útmutatást kérni személyi könyvtárosuktól. Egy felmérés során a 110 elsőéves 83%-a válaszolta azt, hogy egyetért vagy nagyon egyetért azzal, hogy a PLP megfelelő forrás, illetve szolgáltatás. A 119 másodéves 68%-a válaszolt hasonlóképpen. A szöveges indoklásokban sokan fejezték ki elégedettségüket, amiről számos köszönő e-mail is tanúságot tesz.

Az ötödik éve működő PLP modellről elmondható, hogy elérte a kitűzött célt: sok, kitaró és jól szervezett munkával sikeresen és hatékonyan megszólította és elkötelezetté tette a hallgatókat a könyvtár iránt. A könyvtárosok pedig az oktatók partnereivé is váltak, például a hallgatók információs műveltségi szintjének felmérésében és fejlesztésében. A PLP a diákok toborzására is jó eszköz, hiszen elmondható, hogy az egyetemen minden hallgatónak saját könyvtárosa lesz.

(Fazokas Eszter)

19/2019

SUMMANN, Friedrich – PFEIFFER, Thies – PREIS, Matthias: Kooperative Entwicklung digitaler Services an Hochschulbibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 8., p. 595-609.

Res. angol nyelven

A digitális szolgáltatások kooperatív fejlesztése a felsőoktatási könyvtárakban

Adatbázis; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Információtechnológia

A Bielefeldi Egyetem könyvtára évtizedek óta próbál innovatív, többnyire digitális szolgáltatásokat kialakítani, hogy ezáltal jelentős tényezővé váljon a változó felsőoktatási környezetben. A tanulmány példaként mutatja be a könyvtár néhány digitális szolgáltatását, melyek saját fejlesztésűek és szorosan kapcsolódnak az egyetemen zajló oktató- és kutatómunkához is.

Az egyetemi könyvtárban már évtizedek óta folyik együttműködés egyes tanszékekkel, ami már korán közös projektekhez vezetett, többek között a műszaki karral és a számítógépes nyelvészeti munkacsoporttal. A könyvtár új, az egész egyetemre kiterjedő szolgáltatásainak bevezetése (pl. publikációs szolgáltatások, a kutatási adatok kezelése) nyomán új kapcsolatok születtek. A tanulmány a könyvtár három aktuális, egyetemi intézettel együttműködésben végzett projektjét ismerteti.

A szerzők elsőként a szociológus *Niklas Luhmann* (1927–1998) 90 000 cédulából álló anyagának a digitalizálási projektjét mutatják be. A kiemelkedő tudományos értékű hagyatékot az egyetem vásárolta meg, majd megkezdődött a feldolgozása is. A projektben, amely 2015-ben indult és 2030-ig tart, részt vesz Észak-Rajna-Vesztfália Tudományos és Művészeti Akadémiája, a Bielefeldi Egyetem szociológiai kara, a kölni *Center for eHumanities* (CCeH) és a Bielefeldi Egyetem könyvtára; ez utóbbi a koordinációért és a digitális közzétételért felel. (Bővebben ld. <http://www.uni-bielefeld.de/soz/luhmann-archiv/>.)

Jóval nagyobb szerepet kapott a könyvtár a *Gyermek- és ifjúsági irodalom a médiában 1900–1945* című, a Német Kutatási Alap (DFG) által támogatott hároméves projektben, melyet az egyetem nyelv- és irodalomtudományi kara irányít. Itt a könyvtár partnerként vesz részt, s a digitalizálásban és az adatbank-szolgáltatásban szerzett szakértelmét kamatoztatja. A szerzők ismertetik a műszaki feltételeket, és ábrákkal illusztrálják a kutatási eredmények bemutatására létrehozott felületeket. (Bővebben ld. <http://www.uni-bielefeld.de/lili/personen/pjosting/projekte.html>.)

Másfajta együttműködés jellemző a harmadik projektre, melynek címe *Virtuális valóság egy integrált keresési környezet biztosítására*. A projekt-partner ez esetben az egyetemen működő *CITEC: Exzellenzkluster Kognitive Interaktionstechnologie* lett, mely elsősorban az ember-gép kapcsolat kérdésével foglalkozik. A koncepció szerint a virtuális valóság technológiája munkára, kutatásra is használható: segítségével olyan absztrakt térben találhatjuk magunkat, ahol könnyebben eligazodhatunk az információk között, kereséseket jeleníthetünk meg, vagy éppen adatokat rendszerezhetünk. A program 2016-ban kezdődött, és 2017 novemberében már második szakaszába lépett; a témák a virtuális környezetben való szövegbeírásról a talált dokumentumok szemantikus viszonyainak vizualizálásáig terjednek.

Összefoglalóan kijelenthető, hogy a könyvtár méltó partnernek bizonyult a projektekben; ebben szerepet játszott, hogy megfelelő hálózati struktúrával rendelkezik, munkatársai felkészültek, flexibilisek és szolgáltatás-központúak. Fontos az eredmények marketingje is, hogy ezek az adottságok az egyetem számára is nyilvánvalóak legyenek.

(Murányi Lajos)

20/2019

WACHTER, Ronnie: A space apart : college libraries contemplate meditation rooms In: American libraries. – 49. (2018) 1/2., p. 14-16.

Egy külön világ: meditációs szobák a főiskolai könyvtárakban

Enteriőr; Főiskolai könyvtár; Szolgáltatások

A kaliforniai Humboldt Állami Egyetem könyvtárában az elmúlt időszak legnagyobb újítása egy meditációs szoba megnyitása volt. Olyan elvonulásra szánt, csendes tér jött létre, amely többféle célra is alkalmas: imádkozásra, jógára, szentírások tanulmányozására, de egyszerű menedékhelyként is szolgálhat a stressz elől. Az igazgató szerint különösen nagy érdem, hogy a szobában mindenki megfér a másikkal, és még semmilyen konfliktus nem fordult elő a használatával kapcsolatban.

Egyre több felsőoktatási intézmény vág bele hasonló kezdeményezésbe, különösen olyan helyeken, ahol magas a muszlim hallgatók aránya. A Kansasi Egyetem Könyvtára a helyi Muszlim Hallgatói Szövetség kérésére rendezett be ilyen teret, ők jelezték ugyanis, hogy az egyetemistáknak szükségük lenne egy imádságra alkalmas helyre. Az iszlám vallás egyik eleme, hogy a hívek a nap meghatározott időpontjaiban félbehagyják aktuális tevékenységüket, hogy imádkozzanak. A hallgatók azonban nem tehetik meg, hogy minden alkalommal visszavonuljanak a lakhelyük csendes magányába.

A megoldás mindkét említett esetben egyszerű volt: a könyvtár vezetője kijelölt a célra egy használaton kívüli irodát, amelyet nyugalmat sugárzó színekben festettek ki, illetve kicserélték a bútorokat is. A dekoráció nagyon minimális, és egyik vallás elemeit sem tartalmazza, így ezek a terek mindenki számára nyitottak. Mindkét könyvtár vezetője azt tapasztalta, hogy egy ilyen helyiség kialakítása csak nagyon kevés vagy egyáltalán semmilyen költséggel nem jár, és a munkatársaknak is kevés többletfeladatuk van vele.

Fontos szempont, hogy e szobáknak csendesnek kell lenniük, vagyis nem használhatóak csoportmunkára vagy közös éneklésre, illetve az elektronikus eszközök is kitiltásra kerültek, hiszen sokan vannak, akik szeretnének elvonulni, de az okostelefonok korában ez különösen nehéz. A Humboldt Állami Egyetem könyvtárában a szoba zárható, és a hallgatóknak a pultnál kell átvenniük a kulcsot. Emellett az intéz-

mény üzemeltet egy nyitott teret is Meditációs Sarok néven, amelynek az a célja, hogy megismertesse a hallgatókat a *mindfulness*, a figyelem és az elmélyülés témakörével kapcsolatos tudományos kutatásokkal. A Kansasi Egyetem könyvtárában ajtók helyett inkább paravánok vannak, hogy a kulcsfelvételi rendszer ne vesse vissza a használati kedvet.

A Tulsai Közösségi Főiskola nyugati campusán is található már meditációs szoba: a békés környezet megteremtése érdekében a falat sötétkékre festették és minimálisan dekorálták, a nyugodt hangulatot pedig halványkék fények biztosítják. A szoba célja, hogy lehetőséget adjon a hallgatóknak a stresszszintjük és a szorongásuk csökkentésére. Ehhez a könyvtár meditációról szóló könyvekkel járul hozzá, amelyek kiegészítik a jógamatracokból és speciális székekből álló berendezést.

Nem mindenhol problémamentes egy ilyen meditációs szoba fenntartása, a Michigani Egyetemen volt példa arra is, hogy egy olvasó megrongált egy imaszőnyeget. Az amerikai közkönyvtárakban még nem tapasztalható a meditációs szobák trendje, a jelenség inkább a felsőoktatási könyvtárak berkeiben létezik. A közkönyvtárak továbbra is elsősorban csoportmunkára alkalmas terek kialakítására törekednek a rendelkezésre álló helyiségekben.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 26, 31, 32, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 68

Közművelődési könyvtárak általában

21/2019

MEDIAVILLA, Cindy: Staffing your homework-help center : pairing the right minds with student learners In: American libraries. – 49. (2018) 7/8., p. 34-37.

A közkönyvtárak házi feladatban segítő központjainak személyzete: a megfelelő segítő és a diákok összepárosítása

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Szolgáltatások

A szerző a kaliforniai Orange-i Városi Könyvtár házi-feladat-segítő központját vezette az 1990-es évek

elején, és azóta is az ilyen szolgáltatások működését tanulmányozza. Nézete szerint egy könyvtár csak akkor képes hatékonyan segíteni a gyerekeknek a házi feladat elkészítésében, ha ehhez megfelelő szakembereket tud rendelni, legyenek azok alkalmazottak vagy önkéntesek. Fontos, hogy egy felnőtt (vagy egy tizenéves) felügyelje a házi feladat befejezéséig a munkát, és a végén a diák pozitív megerősítést is kapjon. A gondot azt jelenti, hogy rendelkezésre áll-e elegendő munkaerő az iskola után a könyvtárban tanuló számos diák segítségéhez. A könyvtárak többsége nem tud alkalmazni erre a feladatra részidős munkatársakat, illetve arra sincs felkészülve, hogy önkéntes csapatot toborozzon, majd kiképezze őket. Mégis sok helyen sikerült megoldani ezt látszólag lehetetlen feladatot a fizetett könyvtárosok és az önkéntesek együttes munkájának összehangolt megszervezésével.

A cikk foglalkozik a fizetett kontra önkéntes dolgozók kérdésével. A legtöbb helyen a fizetett munkatársak végzik a segítők toborzását, betanítását és a beosztásuk elkészítését, a tényleges munka pedig az önkéntesekre hárul. Az önkénteseknek néhány könyvtár biztosít valamilyen juttatást, mint például ingyenes parkolást, e-mail fiókot, pólót, bögrét stb. A program fontos eleme az állandóság, ezért némely könyvtár szívesebben alkalmaz fizetett segítőt. 2015-ben a *Reference & User Services Association* és a *Young Adult Library Services Association* közös nyilatkozatában (*Homework Help Best Practices*) azt javasolta, hogy a könyvtár egyik munkatársát jelöljék ki a segítőközpont irányítására, a képzésre és a koordinációra. Hasznosnak bizonyulhat az együttműködés a főiskolákkal is: a kötelező közösségi szolgálatukat a könyvtárak házi feladat-segítő központjaiban töltő hallgatókkal minden fél csak nyerhet.

A szerző a következőkben kitér a segítők képzettségére. Több könyvtárban aktív vagy nyugdíjas tanárok működnek közre a házi feladat-segítő központokban. Jó példa erre a Chicagói Városi Könyvtár, ahol heti négy napon – többnyire kétnyelvű – tanárok végzik a munkát, egy magánforrásból fenntartott program (*Teacher in the Library*) finanszírozásával. Természetesen nem tanárok dolgoznak mindenütt, de követelmény a gyermekekkel vagy fiatalokkal szerzett munkatapasztalat. Más készségek is szükségesek: a Los Angeles-i Városi Könyvtár segítőinek magabiztosan kell kezelniük a „diákszóna” laptopjait, hogy az azokon elvégzendő feladatokban segíteni tudjanak a tanulóknak, de fontos az idegen nyelvek ismerete is (hindi, japán, khmer, koreai, orosz, perzsa, spanyol, szomáli, tamil, urdu, vietnámi stb.). Emellett a

problémamegoldási képesség, a türelem, a rugalmasság, a szervezőképesség is lényeges tulajdonságok. A segítők toborzása a tanítás kezdete előtt, nyár végén folyik változatos módszerekkel (szórólapok, személyes beszélgetések, könyvtári honlapon közzreadott felhívás stb.). Gyakran felhasználnak már jól működő programokat is (*Literacy Volunteers of America, AmeriCorps VISTA, Reserve Officers' Training Corps, America Reads, Learning Is ForEver, Retired and Senior Volunteer Program*). A főiskolás korú segítők alkalmazása példaképet adhat a gyerekeknek, főleg olyan településeken, ahol magas a lemorzsolódó tanulók száma; a főiskolások eközben maguk is jó tapasztalatokat szereznek. Nem szabad alábecsülni a középiskolás korú segítőt sem, akik – néhány életkori sajátosságból fakadó zavartól (pl. kortársaikkal folytatott klikkesedés, flörtölés) eltekintve – legalább olyan jól teljesíthetnek, mint az idősebbek.

A cikk utolsó szakasza a segítőprogramok jó hatásáról szól. A tanulók iskolán kívül találkozhatnak olyan felnőttekkel, akik nem a szüleik és időt szánnak rájuk, amit a gyerekek nagyra értékelnek. A tizenéves segítők gyakran reményt és bátorítást adnak nekik, bebizonyítva, hogy mégis lehet valaki sikeres az iskolában. Ahogy egy programkoordinátor fogalmazott: néha az oktatóból mentor lesz. A tevékenység hasznos lehet a segítők számára is. Egy nyugdíjas tanár azt mondta, azért segít, mert ez a gyermekek szellemi fejlődését szolgálja; egy másik segítő, egy nyugdíjas ügyintéző úgy látta, hogy a fiatalok „szeme felcsillan”, amikor megértik a házi feladatot, míg egy nagymama élvezetesnek találta, hogy látja a diákokat felnőni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 6, 42, 52

Városi könyvtárak

Lásd 5, 24, 25, 64

Községi könyvtárak

Lásd 3, 49

Komplex intézmények

Lásd 30

Regionális könyvtárak

Lásd 8

Tudományos és szakkönyvtárak

22/2019

BILOTTA, Anna: Non solo giacimenti : la cultura del servizio nelle biblioteche musicali. – Bibliogr. In: AIB studi. – 58. (2018) 2., p. 319-333.

Res. angol nyelven

Nem csak tárolóhelyek: szolgáltatási kultúra a zenei könyvtárakban

Feladatkör; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Zenei könyvtár

A zenei könyvtárak sokféle zenei forrást és zenei vonatkozású dokumentumot őrző nyilvános vagy magánintézmények. Sajátos könyvtárakról van szó, tekintve átfogó, egyedi gyűjteményeket, speciális szaktudású munkatársaikat, intézményük életében betöltött stratégiai szerepüket, valamint a használók különböző rétegeinek változatos igényeit és elvárásait. A cikk meghatározza a zenei könyvtárakkal és a zenei szaktájékoztató könyvtárosokkal kapcsolatos funkciókat, szolgáltatásokat és követelményeket, rámutatva, hogy a szakirodalom túlnyomórészt a pusztán gyűjteményekre, így elsősorban a katalógizálási és az állományvédelmi tevékenységekre korlátozódik, anélkül, hogy megkísérelné feltárni e könyvtárak szervezeti, működtetési és szolgáltatási oldalát. Mindez különösen áll az olasz konzervatóriumi és felsőfokú zeneiskolai könyvtárakra, melyek esetében híján vagyunk a tevékenységekre, szolgáltatásokra és elért eredményekre vonatkozó adatoknak.

Egy zenei könyvtár nem csak a zenével kapcsolatos dokumentumok tárhelye: különösen a zenei képzést szolgáló intézmények esetében, legalább három funkciót különböztethetünk meg: a zenei gyűjtemény megőrzését és fejlesztését; az oktatás, a kutatás és a felsőfokú tanulmányok támogatását; végül, de nem utolsósorban a diákok, oktatók, a kutatók és az egész helyi közösség érdekében ellátott kulturális-társadalmi szerepet. A szolgáltatások értékelése az adatok, visszajelzések és bizonyítékok gyűjtésén keresztül

így e funkciók megerősítésének és igazolásának nélkülözhetetlen eszközévé válik.

(Autoref.)

23/2019

URCIUOLI, Wendy – SWIATEK, Janice: Providing health care professionals and patients with tablet computers at the point of care. – Bibliogr. In: Journal of hospital librarianship. – 18. (2018) 3., p. 246-253.

Táblagépek biztosítása az egészségügyi szakembereknek és a betegeknek az ellátás helyszínén

Beteg olvasó; Egyetemi könyvtár -egészségügyi; Használók képzése; Információtechnológia; Kórházi könyvtár -betegeké; Szakkönyvtár -egészségügyi; Szolgáltatások

A Connecticuti Egyetem (UConn) orvosi könyvtárai érdekes projektet indítottak a farmingtoni Egészségügyi Központban, melynek keretében diabétesz-oktató szakdolgozókkal működtek együtt egy cukorbetegeket önellátásra oktató programban, táblagépeket is használva az ismeretek átadására (*Diabetes Self-Management Education Program*).

A projektnek négy célja volt: 1.) a diabéteszes betegek szokásos egészségügyi látogatása alkalmával tesztelni a táblagépeket; 2.) felmérni, mennyire elégedettek a páciensek ezekkel az eszközökkel az oktatás során; 3.) igazolni a táblagépek hatékonyságát a páciensek öngondoskodással kapcsolatos tudásának növekedésével; 4.) megvizsgálni, hogy az oktatók mennyire tartják sikeresnek a programot és mennyire elégedettek a táblagéphasználattal. A projekt elindításának oka, hogy bár a pácienseknek nagy szükségük van a magukról való gondoskodáshoz és cukorbetegségük karbantartásához a megfelelő információkra, sokan közülük nehezen jutnak ezek birtokába az elégtelen írástudás, nyelvi korlátok, társbetegségek vagy idős koruk miatt. A legtöbb ilyen akadályt a táblagépek képesek hatékonyan áthidalni az érintőképernyő, valamint a multimédiás és interaktív lehetőségek révén.

A projektet indokolja, hogy az amerikaiak 13%-ának egyáltalán nincs otthon internetkapcsolata, és a krónikus betegek jelentős része nem használ mobiltechnológiát. Közülük is többségben vannak az alacsony iskolázottságúak, a feketék, a spanyolajkúak és a 65 év felettiak. Hartford megyében a nők 8,9%-a, a férfiak 10,3%-a cukorbeteg. A UConn Egészségügyi

Központja betegeinek 11%-a spanyolajkú. Ők azok, akik a legtöbbet profitálhatnak a programból.

Ami az eszközöket illeti, a könyvtárosok beszereztek négy Samsung Galaxy 5-ös táblagépet és egy fertőtlenítésre szolgáló Readydock UV készüléket, valamint egy vezeték nélküli nyomtatót is. Tizenöt hasznos weboldalt töltöttek a táblagépekre. Mappákba rendezték a forrásokat és linkeket, továbbá megtanították a vezető oktatót a fertőtlenítő és akkumulátortöltő dokk használatára. A UConn IT szakemberei biztonsági szoftvert telepítettek a gépekre. Az oktatók kiválasztották a képzést szolgáló tartalmakat, majd a táblagépek segítségével megtanították a betegeknek az inzulinszint adminisztrálását, a szájon át történő gyógyszerelést, az inzulinpumpák és szenzorok használatát, illetve a vércukorszint ellenőrzését.

Az elégedettségi kérdőívet végül 16 páciens töltötte ki. Szinte kivétel nélkül mindegyikük elégedett vagy nagyon elégedett volt a táblagép segítségével történő oktatással, nyolcan továbbra is szívesen vennék ezt a módszert. A három diabéteszoktató közül ketten töltötték ki az elégedettség-felmérő kérdőívet, akik egyaránt nagyon pozitívan értékelték tapasztalataikat. Könnyebben és hatékonyabban tudták átadni a bonyolult tudnivalókat, egyszerűbben tudták megosztani az ajánlott linkeket, weboldalakat.

Az együttműködő felek a projekt folytatását, sőt kiterjesztését tervezik a UConn további ellátóhelyeire, a fekvőbeteg részlegre és az idős, szellemileg leépült páciensek számára indított NICHE programra.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 29, 69

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

24/2019

PETSONIAS, Joana – KNIELING, Barbara: Zukunft schaffen : wie die Stadtbücherei Tübingen über das Ehrenamt in Leseförderung investiert. – Bibliogr. In: BuB. – 70. (2018) 7., p. 430-433.

Közösen tenni a jövőért – avagy hogyan támogatják az olvasást önkéntesekkel a Tübingeni Városi Könyvtárban?

Együttműködés -helyi; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Könyvtáros -társadalmi munkás; Olvasás; Városi könyvtár

Az általános iskolás gyerekeknek nagy szükségük van arra, hogy a tanórai kereteken túl is legyen mellettük valaki, aki segít nekik az olvasás elsajátításában és az olvasottak megértésében. Ezt az állítást alátámasztják az IGLU- és PISA-tesztek eredményei is. A *Deutscher Bibliotheksverband* ezért megfogalmazta, hogy a könyvtáraknak jelen kell lenniük a fiatal olvasók életében, azaz útmutatást kell adniuk, és segíteniük kell az olvasási és a digitális kompetenciák fejlesztését. Ezen elvek stratégiai lefektetése nem elégséges; megvalósításuk, vagyis a fejlesztő szakemberek, pedagógusok alkalmazása azonban hatalmas anyagi ráfordítást igényel, a könyvtárak erőforrásai pedig igencsak korlátozottak.

A megoldást az önkéntesek bevonása, foglalkoztatása jelentette – többek között a Tübingeni Városi Könyvtárban is. Itt az önkéntesek 2003 óta segítik a könyvtár munkatársait az olvasásfejlesztésben, 2008-ban pedig a könyvtár és a Tübingeni Polgári Alapítvány (*Bürgerstiftung Tübingen*) együttműködésében megalakult az Olvasás Háza (*LESE-HAUS*), amely 2013 óta vállal szerepet az olvasást támogató szakembereknek a képzésében. Tíz év alatt több mint 200 önkéntes kapott ilyen szakképesítést. Az Olvasás Háza egy márkává vált, védjegyévé azoknak a szakembereknek, gondoskodó önkénteseknek, akik bekapcsolódnak az olvasás, az olvasóvá nevelés programjába.

Napjainkban több mint 50 tübingeni partnerintézmény (óvodák, általános iskolák, könyvtárak) részvételével több mint 100 mentor fejleszti a gyerekek képességeit. Ezek a játékos, egyénre szabott foglalkozások új oldalról közelítenek az olvasott szövegek felé, erősítik a gyerekek önbecsülését, helyes nyelvhasználatra tanítanak, és gazdagítják a szókincset. A fejlesztés a 2013/2014-es tanévben vette kezdetét, azokat a 2–6. osztályosokat célozva, akik még nem tudtak folyékonyan olvasni. A Tübingeni Városi Könyvtár 19 általános iskolába mintegy 100 mentort közvetített ki. A program ideálisan működik: alacsony a fluktuáció, míg az Olvasás Házához való kötődés igen szoros. A foglalkozások helyszínét, időpontját, illetve az adatok bizalmas kezelését írásbeli szerződésben rögzítik.

Az együttműködő szervezetek felosztották egymás közt a feladatokat: az olvasás tanítása, a kognitív rész az iskolák feladata maradt, míg a mentorok az

olvasás szubjektív, személyorientált területeivel és a gyerekek ösztönzésével foglalkoznak, azaz egyfajta szociális támogatást nyújtanak, ami egyaránt kiterjed az irodalmi ismeretek és a beszédkészség fejlesztésére. A mentorálás többdimenziós modellje a tudás átadásából, a gyerekek felé irányuló érdeklődésből és törődésből, olvasmányélmények és példakép biztosításából, az egymásra való odafigyelésből, az ösztönzésből és a gyerekek bevonásából áll.

A projekt sikerességében több tényező játszik szerepet: a tübingeni polgárok elköteleződése, a célokhoz rendelt erőforrások biztosítása, a világos jogszabályi és szabályozási környezet, a folyamatos képzés,

illetve a munkáért járó elismerés. Mindez tudatos szervezést és összehangolt működést feltételez a partnerek részéről.

A gyerekek és mentorok pozitív tapasztalatai bizonyítják, hogy az olvasás nehéz, lassú folyamat, amely türelmet és odafigyelést kíván. Ám nem lehet azt állítani, hogy az olvasásba fektetett energia nem térül meg; ezt a tübingeni példa többéves tapasztalatai is alátámasztják.

(Horváth Adrienn)

Lásd még 56

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

25/2019

GUO, Ya Jun – LIU, Yan Quan – BIELEFIELD, Arlene: The provision of mobile services in US urban libraries. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 37. (2018) 2., p. 78-93.

Mobil szolgáltatások biztosítása az Egyesült Államok városi könyvtáraiban

Felmérés; Honlap; Mobilkommunikáció; Online katalógus; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Napjainkban a mobilkészülékek népszerűsége megváltoztatta a kapcsolatot a könyvtárak és a használók között. Ilyen eszközök birtokában az olvasók már nem tartják szükségesnek, hogy fizikailag is a könyvtár épületébe látogassanak ahhoz, hogy használják a szolgáltatásokat. Az új igény megjelenésére a könyvtárak a világ számos pontján a mobil szolgáltatásaik intenzív fejlesztésével reagáltak.

Jelen tanulmány egy 2017-es kutatáson alapul, amely az Egyesült Államokban található városi könyvtárak mobil szolgáltatásait vizsgálta, elsősorban a két legelterjedtebb eszközhöz, azaz a mobiltelefonokhoz és a táblagépekhez kapcsolódó szolgáltatások (mobilkészülékkel elérhető weboldalak, katalógusok, valamint mobilalkalmazások) meglétére összpontosítva. 138 egyesült államokbeli könyvtár honlapjának és katalógusának mobil eszközről való elérhetőségét mérték fel empirikus alapon, illetve kerestek általuk kínált letölthető mobilalkalmazásokat. Mindezt személyes interjúkkal egészítették ki.

Az így összegyűjtött adatok alapján kiderült, hogy a vizsgált könyvtárak 83%-a rendelkezett mobil eszközzel használható – többségében reszponzív – weboldallal, 59%-a külön mobilalkalmazással, 22%-uk katalógusát pedig már optimalizálták mobilkészülékes használatra is. Az eredményeket összehasonlítva a szerzők korábbi kutatásainak adataival jól látszik, hogy míg 2014-ben a könyvtáraknak csak 81%-a rendelkezett valamilyen mobil szolgáltatással, három évvel később ez az arány már 95% volt.

A mobilkészülékkel használható honlapok és a mobilalkalmazások többek között lehetőséget adnak a felhasználói fiókba való bejelentkezésre, információkat tartalmaznak a különböző eseményekről, a könyvtár nyitvatartási idejéről, elérhetőségeiről, valamint felületet biztosítanak a közösségi médiához, a katalógushoz, illetve a letölthető tartalmakhoz való hozzáféréshez. Kisebb arányban olyan szolgáltatások igénybevételére is lehetőséget adnak, mint a könyvtár friss beszerzéseinek megtekintése vagy a könyvtárközi kölcsönzés. Néhány könyvtári mobilalkalmazáson keresztül a késedelmi díjakat is rendezni lehet. Több alkalmazás a mobil eszköz lehetőségeit is kiaknázza, ilyen például az ISBN-szkennelés (ami egy könyvesboltban lehet hasznos), vagy a GPS használata a keresett fiókkönyvtárhoz való navigálás céljából.

A mobil referenz szolgáltatások az intézmények többségében (86%) webes űrlapokon keresztül vehetők igénybe. A könyvtárak 43%-a üzemeltet chates vagy azonnali üzenetküldéses szolgáltatást, 33% szöveges üzenetekben (SMS-ekben) kommunikál az olvasóival. A közösségi médiát a könyvtárak eleményező hányada (8%) használja referenz célokra. Az intézmények 6%-a nem rendelkezett a felmérés idején mobil referenz szolgáltatással.

A közösségi média felületei közül a Facebookot és a Twittert minden könyvtárban, az Instagramot és YouTube-ot több mint kétharmadukban, az intézmény saját blogját pedig csak a könyvtárak 57%-ában aknázták ki. Ezek a számok szintén emelkedtek 2014-hez képest, amikor a Facebookot a könyvtárak 61%-a, a Twittert pedig 53%-uk használta.

Az intézmények 78%-ában van lehetőség online foglalásra mobil eszköz segítségével. A könyvtárak többségében (62%) a teremfoglalást intézhetik így az olvasók, számítógép vagy akár tanulószoba lefoglalására már kevesebb könyvtárban (20%, illetve 14%) van lehetőség. Az intézmények 14%-ában könyvtárost is lehet foglalni tájékoztató szolgáltatás igénybevételére. A könyvtárak 43%-ában van lehetőség mobil eszközről távoli nyomtatást kezdeményezni a könyvtár valamelyik nyomtatójára.

A vizsgált intézmények e-forrásokat (könyvet, hangskönyvet, zenét) kínáló alkalmazásokat, illetve számos adatbázis is elérhetővé tettek a mobil eszközt használó olvasók számára. A legnépszerűbb alkalmazások az Overdrive, a Zinio, valamint a Hoopla voltak. Az adatbázisok közül a NoveList-hez, a ReferenceUSA-hez és a LearningExpress-hez biztosítottak hozzáférést a legtöbb helyen.

(Nagy Gábor)

Lásd még 5, 22, 69

Állomány, állományalakítás

26/2019

ROGERS, Kristin: Immediacy vs. foresight : a study of patron selected and librarian purchased eBooks at the University of Mississippi Libraries. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 30. (2018) 3., p. 138-146.

Közvetlenség vagy előrelátás? A használók által kiválasztott és a könyvtárosok által megrendelt e-könyvek vizsgálata a Mississippri Egyetem Könyvtáraiban

Állomány használata; Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Igény; Könyvvásárlás

Mivel az információ egyre inkább egy pillanat alatt elérhetővé válik, a mai könyvtárhasználóknak magasak az elvárásai abban a kérdésben, milyen gyorsan juthatnak hozzá egy-egy könyvhöz. A könyvtárosoknak ezért meg kell vizsgálniuk a különböző beszerzési modelleket, s azt is, hogyan feleljenek meg a mai olvasók igényeinek. Egy kutatás során a Mississippri Egyetem Könyvtáraiban összevetették az olvasók által kiválasztott, illetve a könyvtárosok által beszerzett címek használati statisztikáit. A mintában 3716 cím képviselte a keresletorientált beszerzéseket (*Demand-Driven Acquisition, DDA*), és 2076 cím volt a könyvtárosok kezdeményezte beszerzés. A használati statisztika azt mutatta, hogy a használók által kiválasztott címeket átlagosan 0,86-tal többször forgatták, mint a szakreferens könyvtárosok által kiválasztottakat. A könyvtárosok által megrendelt művek címenkénti átlagos ára alacsonyabb volt, mint a DDA kiváltotta beszerzéseké, míg a DDA-címek esetében alacsonyabb volt az egy-egy használatra eső költség.

(Autoref.)

Lásd még 48, 61

Állományvédelem

27/2019

VÁVROVÁ, Petra – NEORALOVÁ, Jitka: Manipulace s knihami. – Bibliogr. In: Čtenář. – 70. (2018) 4., p. 143-145.

Hogyan bánjunk a könyvekkel?

Állományvédelem; Módszertani útmutató

A klimatikus feltételek, az állomány használata, az anyagok természetes tulajdonságai és öregedése számos olyan rizikófaktorral járnak, amelyekkel naponta foglalkoznunk kell az állományvédelem érdekében. A könyvek károsodásának legfőbb oka azonban a rossz bánásmód, mely rendszerint az áthelyezésük, mozgásuk és rossz tárolásuk során érheti őket. Érdemes

szem előtt tartani, hogy a gyűjtemény nemcsak muzeális dokumentumokból, hanem hatalmas mennyiségű „fiatalabb”, de régi könyvből áll, amelyek értéke az idővel egyre nő.

A könyvek polcra való nem megfelelő levételének következménye lehet a gerinc sérülése, esetenként a kötéstábláról való leválása. A tábla leválásával a könyvtest sérülékeny lesz, további mechanikus károsodásnak lesz kitéve. A könyvtesten belül a lapozás, a helytelen bánásmód szakadáshoz, csonkuláshoz vezethet. A lap alsó sarka a lapozás miatt elpiszkolódik, meggyengül. Külön fejezetet érdemelnének a könyvek mozgatásával járó sérülések, leesések (könyvszállító kocsik, könyvlifttek), a helytelen tárolás típusai. A sérülés általában a kötés belső szerkezetét is érinti, amit csak restaurátor tud helyrehozni. A polcokon való ferde elhelyezés a kötéstábla deformálódásához vezet.

A könyvekkel való bánásmód alapszabályainak betartása az élettartamuk meghosszabbítását jelentheti.

- A pamut vagy szintetikus kesztyű használata mindenféle régi könyvvel való tevékenység során ajánlott. Ha erre nincs lehetőség, a kezünk legyen tiszta és száraz, ne használjunk kézkrémet, körömlakkot, és ne viseljünk köves gyűrűt! Illuminált kéziratok, értékes kötések esetén kesztyű nélkül ne dolgozzunk!
- A könyvvel csak tiszta felületen dolgozzunk, hogy elkerüljük a biológiai károsodást!
- A károsodás rögzítése szempontjából fontos, hogy mechanikus vagy kémiai sérülés érte a könyvet, ennek megfelelően kell eljárunk.
- Jelentősebb sérülés esetén (kötés szétesése, tinta korróziója) forduljunk szakemberhez, konzervátorhoz vagy restaurátorhoz, aki kezelni tudja a problémát!
- A megelőző állományvédelem érdekében rendszeresen ellenőrizzük a gyűjtemény elhelyezésének körülményeit, ezzel meghosszabbíthatjuk élettartamát.
- Ne használjunk ragasztószalagokat és ismeretlen összetételű ragasztókat!
- A könyvek polcra történő levételét két munkatárs végezze: egyikőjük helyet készít a levételhez, a másik leveszi a könyvet. A terjedelmesebb vagy súlyosabb könyvek levételéhez három személy szükséges: egyik leveszi a polcra, átadja a másinak, a harmadik a polcon maradó könyveket tartja meg.

– Ha van elég hely a könyv fölött a polcon, nyúljunk be a háta mögé, és toljuk előrébb, hogy könnyen ki tudjuk venni! Ha erre nincs lehetőség, törekedjünk arra, hogy ne a gerincnél fogva húzzuk, hanem kissé megbillentve, a kötéstáblákat összefogva, a másik kezünkkel alulról megtámasztva emeljük ki a könyvet!

– Ha a könyvnek van védőborítója, azzal együtt vegyük le a polcra!

– Ha átmenetileg emeljük ki a könyvet, tegyük a polcon a helyére egy kemény papírtáblát (helyettesítőt) az alapadatokkal (szerző, cím) és a visszakerülés várható dátumával!

– A könyv kinyitáskor a nyitás szöge ne haladja meg a 90 fokot!

– Visszahelyezéskor ügyeljünk arra, hogy a polc élei ne sértsék meg a könyv sarkait!

– Helytelen használatból eredő károkozást jelent a lapozás közbeni ujjnyálazás.

– A könyvek olvasótermi használata olyan helyiségben történjen, ahol megfelelőek a klimatikus és biztonsági paraméterek!

– Szigorúan be kell tartani az étkezéssel, ivással, dohányzással és nyílt láng használatával kapcsolatos tilalmat a helyiségekben.

– A könyvekkel való munka során használjunk (hab)szivacs alátétet, támaszt!

A könyvekkel való helyes bánásmód szabályai egyszerűek, költséget nem igazán igénylő viselkedéssel alkalmazhatóak. Betartásukkal hozzájárulhatunk a muzeális értékű könyvek védelméhez, a kulturális örökség megőrzéséhez és a jövő generációinak való átadásához.

(Prókai Margit)

28/2019

WESTERVELT, Theron [et al.]: Stewardship of the digital scholarly record and of each nation's published heritage. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 74. (2018) 1-4., p. 201-206.

Az egyes nemzetek publikált örökségének és a digitális szakfolyóiratoknak a hosszú távú megőrzése

Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvtártudományi tájékoztatás; Megőrzés; Portál

Az elektronikus folyóiratok digitális megőrzése már több mint egy évtizede foglalkoztatja a könyvtári közösséget. A jelenlegi megőrzési gyakorlatot áttekintve látható, hogy van fejlődés, de további lépésekre van szükség. Az ún. *Keepers Registry* (tájékoztató szolgáltatás a már archivált e-folyóiratokról) részeként együttműködő intézmények jelentős haladást értek el az elektronikus folyóiratok egyre növekvő számának megőrzése terén, az ISSN (International Standard Serial Number) segítségével azonosítva és célozva meg azokat a folyóiratokat, amelyek hosszú távú megőrzéséről még senki sem gondoskodott. A siker az összesített eredményekben, de az egyes örzőintézmények speciális hangsúlyaiban és teljesítményében is megmutatkozik. A részt vevő intézmények az együttműködéssel bizonyították, hogy megvalósítható és ígéretes célkitűzés a folyóiratok nagy léptékű digitális megőrzésének az elérése.

(Autoref.)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

29/2019

VYČÍTALOVÁ, Hana – ČERNOHLÁVKOVÁ, Petra: Šedá literatura dnes a zítra – od klasických dokumentů k digitálnímu datumu. – Bibliogr. In: ITlib. – 22. (2018) 1., p. 54-58.

Res. angol nyelven

Szürke irodalom ma és holnap – a hagyományos dokumentumoktól a digitális adatokig

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Konferencia -nemzetközi; Országos szakkönyvtár -műszaki; Szürke irodalom; Tudományos és szakkönyvtárak; Web

A prágai Nemzeti Műszaki Könyvtárban régóta foglalkoznak a szürke irodalom kérdéskörével: digitális repozitóriumot működtetnek az elektronikusan publikált szürke irodalom számára, a téma módszertani gondozása mellett pedig nemzetközi konferenciát is szerveznek (*International Conference on Grey Literature*).

A szürke irodalom fogalma több mint húsz éve jelent meg. Ide tartoznak az „olyan általános, kormányzati, tudományos, kereskedelmi és ipari információforrások, amelyek elektronikus vagy nyomtatott formában, nem hivatásos kiadók, intézmények közreműködésével jelentek meg”. A nemzetközi szakmai fórumokon ennek a korábbi definíciónak az aktualizálására törekednek, eszerint szürke irodalom „minden rögzített, hivatkozható, megőrizhető, jelenlegi vagy jövőbeli értékkel bíró adat vagy információforrás, amely nem hagyományos közlési folyamat (*peer review*) révén vált hozzáférhetővé”.

Napjainkban fontos a digitális tartalmak felé való eltolódás, különösen a kutatási adatok terén, melyekre egyre nagyobb figyelem irányul. A növekvő érdeklődés miatt a Nemzeti Műszaki Könyvtár szolgáltatásbővítésként felvette tervei közé egy adatrepozitórium építését. Egy másik terület a tudományos videók kezeléséhez kapcsolódik, amelyek szintén fontos információforrást jelentenek. Németországban a nemzeti könyvtár közreműködésével létrejött a TIB AV-Portal (<https://av.tib.eu>), mely kereshető, lejátszható, másolható anyagokat tartalmaz, licenckorlátozás nélkül, DOI azonosítók alkalmazásával. A videókhoz a felületre feltölthető kapcsolódó publikációk is. A szürke irodalomhoz sorolt ellentmondásos anyagokként tartják számon a közösségi média felületein megjelent tartalmakat, a tudományos blogokat, a tudományos fórumokhoz kapcsolódó chatelést. Általuk gyors információk oszthatók meg határok nélkül; főként a fiatalok körében népszerűek. Az információs intézmények számára azonban nagy kihívást jelent ezek feldolgozása és archiválása.

A Cseh Köztársaságban a szürke irodalom témakörét a Nemzeti Műszaki Könyvtár gondozza. 2012 óta épül az intézményi repozitórium (www.nusl.cz), melyben több mint félmillió szürke irodalomként meghatározható tétel található. A könyvtár módszertani támogatást is nyújt a kérdéssel kapcsolatban, továbbá részt vesz a nemzetközi szervezetek tevékenységében, a *GreyNet*-ben. A szürke irodalmat szolgáltató szervezetek között a Cseh Tudományos Akadémia intézményei, felsőoktatási és kutatóintézetek, állami hivatalok, civil szervezetek, könyvtárak, múzeumok és magáncégek is szerepelnek. Elektronikus dokumentumaikat a repozitóriumba licenyszerződés alapján szolgáltatják be, így azok nyilvánosan elérhetőek bárki számára. A nemzeti szürke irodalom repozitóriumába a szerzők is feltölthetik anyagaikat, számukra egy éve egyszerűbbé vált az együttműködés. Nem szükséges klasszikus licenyszerződést

kötni, csak egy kérelmet benyújtani, s az ügyintézés távolról, nagyon gyorsan bonyolítható.

A szolgáltatás kényelmesebb igénybevétele végett a közeljövőben tervezik az alkalmazott szoftverek megújítását. Változás vár a nyílt forráskódú Invenio szoftverre, grafikuson megújul a kereső- és indexelő felület, kényelmesebbé válik a keresés és a használat. Bevezetik az automatikus hivatkozásgenerálást is. Emellett törekednek a repozitórium széles körű népszerűsítésére: 2016-ban bemutatták az új webes szolgáltatásokat, amihez szórólapokat is készítettek. Híreik a Facebookon és levelezőlistán is elérhetőek.

A szürke irodalom népszerűsítésének fontos eszköze a 2008 óta megszervezett szeminárium. 2010-től ezt az új Nemzeti Műszaki Könyvtár épületében tartják, ahogy a szürke irodalomról szóló nemzetközi konferencia is itt kap helyet. A könyvtár 2014-től a konferencia kötetét is kiadja. A *GreyNet*ben való szervezeti tagság okán a közlemények a Scopus által referált *The Grey Journal*ban is megjelennek. Az eddigi utolsó, jubileumi konferenciát 2017-ben rendezték, ahol nagy figyelmet szenteltek a kutatási adatok témakörének, a digitális repozitóriumoknak, illetve a szerzői jogoknak. A 2018-as konferenciát október 24-re szervezik félnapos workshoppal és érdekes, kutatási adatokat érintő tematikával.

(Prókai Margit)

Lásd még 8, 9, 16, 22, 28, 41, 68

Raktározás

30/2019

DEPPING, Ralf: Das Konzept der fluiden Bibliothek an der USB Köln. – Bibliogr. **In:** Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 7., p. 527-539.

Res. angol nyelven

A „folyékony” könyvtár koncepciója: elképzelések a dinamikus raktári rend megvalósítására a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gépi állomány-nyilvántartás; Gépi raktározás; Integrált gépi rendszer; Rádiófrekvenciás azonosítás; Tároló könyvtár; Tervezés; Városi könyvtár

A Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár (USB Köln) több mint 4 millió kötetel Észak-Rajna-Vesztfália legnagyobb könyvtára. Műemlékvédelem alatt álló

épületét 1966/67-ben adták át; egyike volt az utolsó olyan könyvtáraknak, amelyeket zárt raktári rendszerrel terveztek. Az állomány egy része azóta szabadpolcos, ahol szintén numerus kurrens jelzetrendszer szerint található meg a kötetek. Tematikus raktározást a szabadpolcon elhelyezett tankönyvgyűjteménynél, illetve az olvasóteremben és a katalógustérben lévő referenz könyvek esetében alkalmaznak.

Az egyetemi hallgatók létszáma az épület megnyitása óta a sokszorosára nőtt (15 000 főről 50 000 főre), ami a felhasználói igények változásával együtt rendkívül szűkössé tette a könyvtári tereket, ezért szükségessé vált azok újragondolása, egy új koncepció kidolgozása.

A cikk egy olyan projekt tervét ismerteti, amely két lényegi újítást vezetne be. Az egyik az állomány 90%-ának külső raktári elhelyezése (jelenleg is rendelkeznek egy 800 000 kötetnek helyet adó külső raktárral), a másik a benmaradó, legkeresettebb állományrészek RFID-olvasóval ellátott „okos polcokon” történő szolgáltatása. A külső raktári elhelyezés koncepciója az Olaf Eigenbrodt által ismertetett fogalom, a „fluide Bibliothek” elvén alapul, ami egyfajta folyékony, áramló könyvtárat jelent, melynek lényege, hogy folyamatosan figyelik az olvasói igényeket, és ezekhez igazítva tudják a könyvtári és a külső raktári állományrészek eloszlását módosítani.

A raktári rendszer terveinek kidolgozása kapcsán az egyetem 2017-ben megbízott egy szakembert, aki kétféle megoldást vizsgált meg: egy manuális üzemeltetésű és egy teljesen automatizált raktározási és kiszolgálási rendszert (*Automatic Storage and Retrieval System, ASRS*). A felmérések kimutatták, hogy az ASRS technológia mind a kiépítés, mind a későbbi üzemeltetési költségek szempontjából kedvezőbb megoldás lehet.

A terv második eleme az „okos polcok” bevezetése, ami lehetővé teszi, hogy a polcokba épített RFID-olvasók segítségével a használó a katalógusban a lehető legpontosabban tudjon tájékozódni az adott könyv aktuális hollétéről. A használat után pedig bármelyik polcra visszaoszthatja azt, mivel a rendszer nyomon követi a dokumentumok pontos helyét. Ez a módszer kaotikus vagy dinamikus raktározásnak nevezhető, s a megfelelő technológiai feltételek mellett könnyedén, hatékonyan és olcsón működtethető. A cikk ismerteti a tervek megvalósításához szükséges szoftveres eszközöket is, melyek az integrált könyvtári rendszerrel együttműködve a külső raktári kötetek kikérésére és a belső állomány kötetek helymegjelölésére szolgálnak.

Az új külső raktár megvalósításával a könyvtár új kihívások elé tekint a dokumentumszolgáltatás logisztikai összehangolását illetően. Felméréseik alapján állományuknak mindössze 5%-a van intenzív használatban, így teljes mértékben igazolható a külső helyszínen való tárolás. Ha sikerül kidolgozni, hogy a legtöbbet forgalmazott állomány szabadon hozzáférhető legyen, akkor csökkennek a logisztikai költségek és a dokumentumok kézhezvételének várható ideje is.

A technológiai problémák azonban a rendszer működtetésében komoly fennakadásokat okozhatnak. A cikk szerzője szerint ezek kezelésére egyelőre nem áll rendelkezésre kész forgatókönyv és elegendő tapasztalat, de a tervek biztatóak, egyúttal pedig új irányt mutathatnak a könyvtárak számára.

(Mészáros Tamás)

31/2019

GUIMARAES, Anastasia – COLLINS, Jared M.: How to move a mountain : the preparation and transfer of one million volumes to an off-site storage facility In: The serials librarian. – 74. (2018) 1-4., p. 228-233.

Hogyan mozgassunk meg egy hegyet? Egymillió kötet előkészítése és elszállítása egy külső raktárépületbe

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; Gépi állomány-nyilvántartás; Integrált gépi rendszer; Költözés; Munkafolyamat; Raktározás; Tároló könyvtár

2013 végén az egyesült államokbeli Notre Dame Egyetem Hesburgh Könyvtárai tizennégy szintes épületük felújításába fogtak. Ez természetesen magában foglalta a könyvtári terek modernizálását is. Csökkenteni kívánták az épületben tárolt fizikai állományt a használóknak szánt terek javára, amivel összefüggésben a könyvtári állomány mintegy 30%-ának, azaz közel egymillió kötetnek egy külső raktárba való áthelyezése mellett döntöttek.

A cikk részletesen kitér a feladat végrehajtásának fázisaira, a projekthez szükséges személyzet kijelölésétől a gyűjtemény előkészítésén át a költöztetésig és a szolgáltatási rendszer újragondolásáig. A projekt csapata egy projektmenedzserből, egy rendszerkönyvtárosból, egy feldolgozó könyvtárosból, egy olvasószolgálati könyvtárosból és egy létesítményfelelősből állt, akik más intézmények hasonló tapasztalataira építve kidolgozták a munkafolyamato-

kat. Kimutatták, hogy az általuk megkérdezett könyvtárak többsége a Generation Fifth Applications által kifejlesztett Library Archival System nevű szoftvert használja a külső raktári dokumentumaik példányadatainak nyilvántartásához, ám ez nem felelt meg mindenben a Hesburgh Könyvtárak elvárásainak, ezért saját állomány-nyilvántartó rendszer (*Inventory Management System, IMS*) fejlesztésébe kezdtek. Az elkészült nyílt forráskódú szoftver képes kommunikálni az integrált könyvtári rendszerrel.

A külső raktárba szállítandó állományrész kijelölésére könyvtárosokból és egyetemi oktatókból álló munkacsoportot állítottak fel. Megállapodtak, hogy az összes nem kurrens folyóirat, a több mint tíz éve nem kölcsönzött és nem használt könyvek, illetve a JSTOR-on keresztül elektronikusan elérhető folyóiratok kerülnek ebbe a körbe; az óhatatlanul felmerülő kivételek megnehezítették az előkészítő munkát. A tervezéskor világgossá vált, hogy szükséges alkalmazni hat határozott idejű állománykezelő asszisztent is, akik párban dolgoztak tapasztalt katalogizáló kollégákkal. Feladatuk elsősorban a kötetek vonalkódosítása, a rekordok, a példányadatok és a kötetek állapotának ellenőrzése, valamint a dokumentumok költözésre való előkészítése volt. Állományvédelmi munkálatokra nem volt lehetőség, az elhasználandó köteteket erős madzagokkal látták el vagy védőborítékokba tették, állapotukat pedig külön jelölték egy megfelelő adatmezőben a későbbi konzerválás vagy restaurálás céljából. A könyvtár a szállítást lebonyolítására egy költöztető céggel szerződött.

A projekt ütemterve nagyon szűkösnek bizonyult. A munkálatokat két fázisra bontották, fázisonként nagyságrendileg ötszáz ezer dokumentumot kellett előkészíteni a költöztetésre. Az újonnan felvett asszisztensek betanítására és a végrehajtásra nagyon rövid volt a határidő, emellett rengeteg, nem várt problémával kellett szembesülni, ezért az első fázisban csak a legalapvetőbb előkészítő feladatokkal végeztek. Komolyabb katalógus-karbantartási feladatok inkább a második fázisban valósulhattak meg. A szállításkor nagy figyelmet fordítottak arra, hogy az egyes példányok státuszai folyamatosan frissítve legyenek a nyilvántartó rendszerben, így tájékoztatva a felhasználókat az egyes állományrészek „átmenetileg nem elérhető” voltáról.

A projekt végül a rövid határidő ellenére sikeresen befejeződött, a kötetek kiszállításával el tudták végezni a könyvtárépület felújítási munkáit. Megállapítást nyert, hogy egy ilyen volumenű költözésnek a

dokumentumok előkészítése a kulcsa, aminek érde-
mes több időt szentelni.

(Mészáros Tamás)

Lásd még 66

Feldolgozó munka

32/2019

CHIN, Renee [et al.]: One for nine ten : cataloging for consortia collections, a UC model. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 56. (2018) 2-3., p. 188-213.

Egy mindenkiért: konzorciumi gyűjtemények katalogizálása a Kaliforniai Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Közös katalogizálás; Orientalia

Az Osztott Katalogizálási Program (*Shared Cataloging Program*, SCP) 2000-ben indult a Kaliforniai Digitális Könyvtár (*California Digital Library*, CDL) finanszírozásával, elsődleges célja a Kaliforniai Egyetem könyvtáraiban elérhető, konzorciálisan előfizetett e-folyóiratok bibliográfiai feldolgozása volt. Eleinte kilenc könyvtár vett részt a programban, később ez a szám tízre bővült. 2003-tól az osztott katalogizálás az e-könyvekre és a nyílt hozzáférésű folyóiratokra is kiterjedt. A legfontosabb feladatok: a CDL által licencelt anyagok megjelenítése a Kaliforniai Egyetem integrált rendszerében és a *Mehvyl* nevű közös katalógusban; az előfizetési-licenclési adatok naprakészen tartása; a katalogizálásra fordított erőforrásokban mutatkozó redundancia felszámolása; érvényes URL-ek biztosítása állandó (perzisztens) azonosítók alkalmazásával. Kihívást jelent a program tartós fenntartása az újonnan megjelenő licenclési modellek és formátumok által jellemzett technológiai környezetben, továbbá a folyamatos platform-, URL- és címváltozások nyom követése.

Az együttműködés keretében megvalósuló katalogizálás fontos pillére a hatékony kommunikáció. Ami a szervezetet illeti, az SCP a CDL gyűjteményfejlesztési és -szervezési programjának része. A teljes rendszerre kiterjedő katalogizálási kérdésekben a CDL ügyvezető bizottsága dönt, amelynek tagságát a könyvtárak képviselői alkotják. A katalogizálási

elvek és gyakorlatok vonatkozásában az SCP-t egy további, a részt vevő könyvtárak egy-egy feldolgozó munkatársából felálló tanácsadó bizottság is támogatja (*SCP Advisory Committee*). Ezen felül a szállítókkal is szorosan együttműködnek, a speciális metaadatokkal és állandó URL-ekkel kiegészített rekordok egy részét tőlük szerzik be. Szerencsés helyzet, hogy a program irányítóközpontja egybeesik az egyik jelentősebb könyvtár metaadat-szolgáltatási osztályával, így az SCP csapata közvetlenül profitálhat az ottani tapasztalatokból és képzésekből (pl. RDA-képzés, névtérkezelés oktatása).

A költséghatékonyság megköveteli a katalogizálás centralizált megközelítését, egységes szabályozását. Az e-folyóiratokról egyetlen rekord készül, amelyet az egyes könyvtárak minimális erőforrás-ráfordítással emelhetnek be a katalógusukba. A MARC-rekordok gondozása szintén az SCP feladata, a módosított rekordokat ők juttatják el az érintett könyvtárakba. 2014 óta használják az *OCLC WorldShare Collection Manager* rendszer *Daily Update Report* szolgáltatását, amely napi szinten frissíti a mesterrekordok tartalmát, szükség szerint kiegészítve vagy törölve az egyes MARC-adatmezőket.

A 2000-es évek második felében az e-könyvek számának növekedése újabb kihívás elé állította a program résztvevőit. Ekkor a szállítóktól kapott metaadatokat felhasználva és az OCLC testreszabott keresőalgoritmusára építve, a *MarcEdit* MARC-szerkesztő program segítségével kidolgoztak egy eljárást arra, hogy a nyomtatott kiadványok leírásaira alapozva elkészítsék az e-változatok leírásait. Ennek révén az e-könyv-feldolgozásra fordított munkamennyiség 30 óra/hétről 3 óra/hónapra csökkent.

Az SCP programban a sokszor drága és csak korlátozottan felhasználható, statikus szállítói rekordokhoz képest előnyben részesítik a valós időben frissülő, tehát mindig naprakész OCLC-rekordokat, amelyek mellett szól még szabványosságuk is, ami különösen fontos akár IKR-változás, akár adatmigráció esetén, vagy éppen a BIBFRAME implementálásakor. A csoportos feldolgozási eszközök (*batch processing*) alkalmazásának köszönhetően a katalogizálásra fordított munkaerő lényegében nem változott (teljes munkaidős egyenérték [FTE] = 4,6), miközben az e-források gyűjteménye exponenciálisan nőtt, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy nem jut idő minden egyes rekord ellenőrzésére.

A munka során nehézséget jelentett a kínai nyelvű e-források katalogizálása a szállítóktól származó nem szabványos, sokszor hibás metaadatok miatt. Az

SCP fellépett az amerikai (NISO) szabványok és jó gyakorlatok elterjesztéséért a kínai szállítók körében, aminek eredményeként a metaadat-szabványoknak való megfelelés kritériuma belekerült a nagyobb szállítókkal kötött licencmegállapodásokba.

A cikk külön fejezetben tér ki a linkfeloldás kérdésére, lévén ez az SCP egyik legfontosabb eleme. Ide tartozik a licencelt e-tartalmak állandó URL-jeiről való gondoskodás. Ezen a területen több megoldásra is építenek az Ex Libris-féle SFX-től kezdve az OCLC PURL alkalmazásán át egészen a DOI-ig.

A Kaliforniai Egyetem létrehozott egy munkacsoportot annak kivizsgálására, hogy milyen következményekkel járna az SCP-féle osztott katalogizálás felszámolása, illetve jelenthet-e alternatívát az *OCLC Knowledge Base* (OCLC KB) rendszerén alapuló rekordszolgáltatás. Úgy találták, hogy a régi gyakorlatra (azaz az intézményenkénti feldolgozásra) való visszatérés igen jelentős költségeket róna a könyvtárakra, valamint hogy az SCP jelenleg nem váltható ki az OCLC KB-ra épülő megoldással.

(Dancs Szabolcs)

33/2019

SENIOR, Andrew: Bringing it all together : mapping continuing resources vocabularies for Linked Data discovery. – Bibliogr. In: *The serials librarian*. – 74. (2018) 1-4., p. 94-101.

Hogyan hozzuk össze őket? Az időszaki kiadványokra vonatkozó ellenőrzött szótárak a kapcsolt adatok rendszereiben

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Terminológia; Web

A számos elérhető „linked data” ellenőrzött szótár közül több is felmerült az utóbbi néhány évben az időszaki kiadványok leírására alkalmas jelöltként. A Bibliographic Framework Transition Initiative (BIBFRAME) 2.0, a PRESSoo, az RDA Registry és a Schema.org egyaránt tartalmaz olyan kategóriákat és tulajdonságokat, melyeket a kapcsolt adatok időszaki kiadványokra történő alkalmazásához terveztek, de nem szükségszerűen hasonlítanak egymásra fogalmi felépítésük és teljességük szempontjából. Jelen cikk megvizsgálja, hogyan lehetne összehangolni az időszaki kiadványok leírására minden valószínűség szerint alkalmazható elemeket, illetve azt, hogyan

orvosolhatják ezek a kiigazítások az egyes ellenőrzött szótárakkal kapcsolatban korábban azonosított problémákat, valamint hogyan segíthetik elő a keresetőséget. A teljesebb összehangolás szempontjából a legfőbb kihívást továbbra is az ellenőrzött szótárak között tapasztalható fogalmi heterogenitás jelenti.

(Autoref.)

34/2019

XU, Amanda – HESS, Kirk – AKERMAN, Laura: From MARC to BIBFRAME 2.0 : crosswalks. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 56. (2018) 2-3., p. 224-250.

A MARC-tól a BIBFRAME 2.0-ig: átkelés

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Konverzió -formátumé; Módszertani útmutató

A felsőoktatási könyvtárak előtt álló egyik legnagyobb kihívás manapság az, hogyan növelhetik fontosságukat használóik számára. Ha a könyvtárak egyre inkább láthatóvá teszik forrásaikat a nyitott világhálón, növelik annak az esélyét, hogy már az első használói keresés során elérjék célközönségüket. A BIBFRAME és a könyvtári Linked Data révén lehetővé válik a könyvtárak számára, hogy olyan módon tegyék közzé forrásaikat, amit a web megért, a Linked Datát pedig arra használják fel, hogy használóik igényei szerint gazdagítsák állományukat, és vizualizálják a gyűjtemények közötti kapcsolatokat. A BIBFRAME és a könyvtári Linked Data felé történő átmenetnek olyan fontos „átkelési” lépési vannak, mint a MARC-mezők és almezők megfeleltetése az adatmodellekben, illetve a szükséges adatok újraformázása az új modell – ez jelenleg a BIBFRAME 2.0 – előírásainak megfelelően. Ez a tanulmány bemutatja, hogy a Library of Congress (LC) hogyan feleltette meg a MARC formátumban lévő bibliográfiai adatokat a BIBFRAME 2.0 modellnek és szókészletnek, ami 2016 áprilisa óta érhető el rendszeresen frissített formában a <http://www.loc.gov/bibframe/docs/index.html> címen. A szójegyzék a nemrég megjelent konverziós specifikációk és az LC által kifejlesztett, de több intézmény inputját tartalmazó konverter program alapján készült. A BIBFRAME 2.0-s szabvány és a konverziós eszközök segítségével a könyvtárak át tudják alakítani MARC formátumú bibliográfiai adataikat a BIBFRAME 2.0-ra, amely a jövőbeli

bibliográfiai számbavétel jobb módszereként már egy Linked Data modellt vezet be, és a bibliográfiai információkat használhatóbbá teszi a könyvtári világon belül és kívül egyaránt.

(Autoref.)

Katalógusok

35/2019

PRACHÁROVÁ, Zuzana: Budúcnost knihy a jej postavenie v online katalógu. – Bibliogr. In: Knižnica. – 19. (2018) 2., p. 34-38.

A könyvek jövője és helye az online katalógusban

Elektronikus könyv; Információtechnológia; Modern könyv; Olvasási szokások; Online katalógus; Web

A könyvtár online katalógusa a könyvtár ablaka a világra, melyen keresztül a gyűjtemény láthatóvá válik. A cédulakatalógus helyére lépő első számítógépes katalógusok kísérletei az 1960-as években tűntek fel. Az első igazi elektronikus katalógust az USA-ban, Ohióban találjuk 1975-ben, ez nagyrészt a cédulakatalógusra emlékeztetett. Az elektronikus katalógus előtt születtek meg az elektronikus könyvtári rendszerek, például az OCLC 1970-es NOTIS rendszere, mely csak katalogizálásra és kölcsönzésre volt alkalmas. Az OPAC (*Online Public Access Catalog*) csak a '70-es évek végén jelent meg. Az első teljes rendszer a '80-as évek elején a Dynix lett, mely a '90-es évek végéig 80%-ban uralta a piacot. 1991-ben megszületett a World Wide Web; 1994-ben elsőként a Helsinki Városi Könyvtár rendelkezett elérhető honlappal. Végül a könyvtárak „kiállítási vitrine”, az online katalógus is elterjedt. Az anyagok elérése azonban nem egyszerű, olykor nem kell a könyvtárba menni, máskor pedig szükséges. (A digitalizált anyagokhoz való hozzáférést a szerzői jogi törvény korlátozhatja.) A web 1.0-tól a web 4.0-ig tartó fejlődés egyre gyorsabb ütemben valósult meg. A web 2.0 a világháló közösségivé válását jelentette, a web 3.0 megjelenését pedig szinte észre sem vettük, jóllehet a 3D valóság a mobilokon és táblagépeken is megelevenedett, és a szemantikus web is létrejött. A web 4.0-t szimbiotikus webnek is hívják, mert az ember és a számítógép szimbiózisára épül.

Online katalógusunkkal kényelmi szolgáltatásokat biztosítunk használóinknak. De ne felejtjük el, hogy a katalógus nem létezik könyvek nélkül. Ahogyan a katalógusok, úgy a könyvek is változnak. Milyen a mai könyv? Sokféle arculata létezik, a Guinness Rekordok Könyve szerint a világ legkisebb könyve csak mikroszkóppal olvasható (M. D. Chaplin: *Teeny Ted from Turnip Town*, 70×100 μm). A *The Guardian* szerint a legkisebb könyv Oroszországban keletkezett (70×90 μm). A legnagyobb könyv a himalájai királyságról, Bhutánról szól, mérete kinyitva 1,52×2,13 m, súlya 60 kg. Az online katalógusba mindenféle könyv „belefér”, metaadatok és teljes szövegekre mutató linkek segítségével (e-könyvek).

Mit tudunk az e-könyvek használatáról? Az USA-ban az e-könyvek első nagy bummja elmúlt. Egy itt végzett 2017-es felmérés adatai szerint az olvasók a p-könyvet (papírkönyvet) előnyben részesítik az e-könyvekkel szemben: a megkérdezettek 4%-a csak e-könyvet olvas, 20% az e-könyvet preferálja, 23% e-könyvet és p-könyvet is olvas, 25% előnyben részesíti a p-könyvet, 28% pedig csak p-könyvet forgat. (Egy Európában végzett 2014-es kutatás szerint az olvasók 59%-a p-könyvet olvas, és nem érdekli az e-könyvek iránt.) Egy 2016-os, szintén az Egyesült Államokra vonatkozó felmérés szerint az e-könyvek olvasása életkor szerinti megoszlásban a fiatalokra jellemző (18–29 évesek: 35%, 30–49 évesek: 32%), az idősebb generációkra jóval kevésbé (50–64 évesek: 24%, 65 év felettiek: 19%). Az innovatív e-kiadások közé sorolható például J. K. Rowling *Harry Potter*ének hétkötetes elektronikus verziója, melyben 200 új illusztráció tekinthető meg. A könyvekkel kapcsolatos lehetőségeket kiszélesítik az okos eszközök, melyek telefonról, táblagépről azonnal elérhető, sokszor kiterjesztett valóságon (*augmented reality*) alapuló tartalmakat, 3D vagy 4D gamifikációs elemeket, szolgáltatásokat kínálnak. Az elmúlt években vonzóak lettek az elektronikus ceruzával felszerelt interaktív könyvek, melyek az információkeresés újfajta módjait teszik lehetővé a gyerekek számára (pl. a könyvben megszólaló állathangokkal). A „varázslatos olvasás” újdonságereje főként az olvasni tanuló kisebbeket inspirálja. Ezek az eszközök egyúttal visszavezethetik őket a hagyományos könyvolvasáshoz is.

Az online katalógusok akkor maradnak továbbra is vonzóak az olvasók számára, ha egyszerűen, egy kattintásra megtalálják bennük a sokféle formában jelenlévő tartalmakat. Az online katalógus minősége

nem a különböző könyvformátumokon múlik, hanem a pontos és gazdag adatokon, leírásokon.

(Prókai Margit)

Lásd még 7, 66

Információkeresés

36/2019

MADDEN, Andrew D. [et al.]: The relationship between students' subject preferences and their information behaviour. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 74. (2018) 4., p. 692-721.

Összefüggések a diákok kedvenc tantárgyai és információviselkedése között

Didaktika -általános és középiskolai; Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Információkeresés; Információs műveltség

Egy 1375 iskolai tanuló és egyetemi hallgató körében végzett vegyes módszertanú vizsgálat megerősítette azt a hipotézist, hogy a diákok egyetemi szakválasztását befolyásolja, hogy melyek kedvenc iskolai tantárgyaik. Bizonyos tantárgyak belső logikája és az, ahogyan tanítják őket, szorosan kihat az információviselkedésre is, amit az oktatás tervezésénél figyelembe kellene venni. Ez különösen érvényes a kemény (*hard*) és puha (*soft*) tudományok, ezen belül a kemény és tiszta (*pure*) (pl. a fizika), a kemény és alkalmazott (*applied*) tudományok (pl. a műszaki tudományok), a puha és tiszta (pl. a történelemtudomány), valamint a puha és alkalmazott tudományok (pl. a neveléstudomány) jellemzőire. Megerősítést nyert, hogy a puha tudományokat preferálók hajlamosak több energiát fordítani információforrások keresésére és értékelésére; mindez részben a diszciplínák jellegéből fakadhat, hiszen a kemény tudományokban sokszor csak egy helyes válasz van a feltett kérdésekre, emellett az oktatásuk során is elsősorban az intellektuális eljárások elsajátítására és alkalmazására összpontosítanak, míg a puha tudományok lényegéhez tartozik a nézőpontok és érvek ütköztetése. Egyelőre nem igazolható egyértelműen, hogy az információviselkedés és a tudományterületek iránti preferenciák közötti összefüggés pusztán együttjárás vagy ok-okozati kapcsolat (s ha az, melyik tényező

az ok és melyik az okozat). A kritikai gondolkodás szintjét mindazonáltal az adott tudományterületen belüli elmélyülés (így az életkor) is befolyásolja. Mindez új távlatokat nyithat meg a tudományterületek osztályozása előtt, főként az információviselkedés kontextusában. Az eredmények új modellek alapjául szolgálhatnak az információviselkedéshez igazított tanulási eszközök elsajátításának és alkalmazásának kutatásához.

(Koltay Tibor)

37/2019

SAVOLAINEN, Reijo: Berry picking and information foraging : comparison of two theoretical frameworks for studying exploratory search. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 44. (2018) 5., p. 580-593.

Bogyógyűjtés vagy vadászat? A feltáró célú információkeresés két elméleti modelljének összehasonlítása

Használói szokások; Információkeresés; Online információkeresés

A feltáró célú információkeresés olyan speciális információkeresési magatartás, amely természetéből fakadóan nyitott, dinamikus és sokrétű. Jelen tanulmány képet kíván adni a feltáró célú információkeresésről, e keresési mód kutatásának két elméleti keretrendszerére, mégpedig a bogyószedés (*berry picking*) modelljére és az információvadászat (*information foraging*) elméletére összpontosítva. A tanulmány középpontjában két fő témakör áll: a feltáró célú információkeresés ösztönzői és a keresési folyamatok jellemzői. Az eredmények a kérdéssel foglalkozó 30 legfontosabb kutatás fogalmi elemzésén alapulnak. A bogyószedés modellje az információkeresés fő ösztönzőjének a változó információigényeket teszi meg, míg az információvadászat elmélete azt emeli ki, hogy az információkeresés fő kiváltója egy adott feladat végrehajtásának igénye. A bogyószedés modellje a fókuszált keresésnek mint a feltáró célú információkeresés kulcsfontosságú összetevőjének szentel több figyelmet, ezzel szemben az információvadászat elmélete a feltáró célú böngészés jellemzésére összpontosít.

(Autoref.)

Lásd még 7

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

38/2019

RICH, Linda – LUX, Vera: Reaching additional users with proactive chat. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 59. (2018) 1., p. 23-34.

Újkönyvtárhasználóelérése egy proaktív chatszolgáltatás segítségével

Egyetemi könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Referenz; Szolgáltatások használata; Tájékoztató munka

Annak ellenére, hogy az utóbbi években általánosságban véve csökkent a felsőoktatási könyvtárak referenz statisztikája, a kutatások azt bizonyítják, hogy a könyvtárhasználóknak továbbra is komplex kérdéseik vannak, de nincsenek tudatában annak, hogy a könyvtárosok készen állnak arra, hogy segítsenek. A kihívást a könyvtárosok számára a használók kellő időben való elérése jelenti.

Az ohioi Bowling Green Állami Egyetem (BGSU) munkatársai az 1990-es évek óta üzemeltetnek chatszolgáltatást, melyet beépítettek a könyvtár weboldalába, katalógusába és adatbázisaiba. Az elmúlt tíz évben a chates tájékoztatáson keresztül érkezett kérdések száma az összes bejövő kérdés 10–12%-át tette ki. Az intézmény legfontosabb chatablaka a honlapon került elhelyezésre *AskUs!* néven, majd *AskUs!* linkeket adtak különböző más oldalakhoz, információmegosztó rendszerekhez és adatbázisokhoz is. A felmérések kimutatták, hogy a chates tájékoztatást az intézmény és a hallgatók egyaránt nagyra értékelték. Folyamatos kihívást jelentett azonban, hogy nem minden használó tudott arról, hogy igénybe vehető a szolgáltatás.

2014 decemberében a jelenleg használatos chates rendszer (*LibraryH3lp*) bevezetett egy integrált proaktív komponenst. Ezt különböző online áruházak üzleti gyakorlatából kölcsönözték; lényege, hogy a szövegdoboz ajánlotta chates segítség úgy programozható, hogy felugró (*pop-up*) ablakként jelenjen meg a használó képernyőjén. Miután ez a proaktív chatszolgáltatás egy hónappal később bevezetésre került a Texasi Egyetemen, a BGSU munkatársai is az alkalmazása mellett döntöttek. Felmerült azonban, hogy a felugró ablakok bosszantóak lehetnek, ezt a képernyő jobb alsó sarkában való elhelyezéssel kívánták tompítani. (A felhasználó természetesen választhatja azt, hogy bezárja vagy figyelmen

kívül hagyja a felugró ablakot.) Szükséges volt annak eldöntése is, hogy mi az optimális idő a felugró chatablakok aktiválásához. Eltérő időintervallumok kipróbálása után 20–30 másodperces várakozási időt állítottak be. További aggodalomra adott okot, hogy a proaktív chathez köthető szolgáltatás annyira sikeres lesz, hogy a megnövekedett forgalom kezelhetetlenné válik a személyzet számára.

2015 novemberében a BGSU kísérleti jelleggel elindította a szolgáltatást, eleinte csak néhány oldalon (adatbázisok honlapjai, könyvtár honlapja, hallgatói szolgáltatások oldala). A proaktív chat az érkező referenz kérdések számának jelentős növekedéséhez vezetett: 2015 és 2016 között ezek mennyisége havi bontásban nézve átlagosan közel a duplájára nőtt. A proaktív chat során felmerülő kérdések nagymértékben kapcsolódtak a könyvtári katalógushoz, a kulcsszavas kereséshez, a bibliográfiai találatokhoz, továbbá a *My Library Account*hoz. Emellett a könyvtár honlapját és EBSCO adatbázist érintő kérdések voltak a leggyakoribbak. Mindez azt sugallja, hogy a proaktív chatablakok sokkal inkább buzdítanak kezdeményezésre, kérdésre, mint statikus elődeik. Az IP-címek elemzésével megvizsgálták azt is, földrajzilag honnan futottak be a kérdések; az eredmények azt mutatják, hogy ezek közel fele a campus területéről, fele azon kívülről érkezett. Észszerű feltételezésnek tűnik, hogy proaktív chattal leginkább olyan hallgatókat sikerülhet elérni, akiket egyéb módon nem volna lehetséges (pl. távoktatásban résztvevők, a könyvtártól távolról kutatók).

A felugró ablakok zavaró vagy tolakodó voltára javarészt könyvtárosoktól érkezett panasz; a kritika középpontjában a könyvtári katalógus oldalán felugró ablakok álltak, mivel megjelenésük félbeszakította a gépelési folyamatot.

A chatforgalom növekedése nehézségeket okozott a tájékoztató pultban szolgálatot teljesítő kollégák (könyvtárosok, gyakornokok, diákmunkások) időbeosztása és terhelése szempontjából. Ennek feloldására módosították a kezdeti gyakorlatot, és a chatkérdések megválaszolásával az irodákban dolgozó tájékoztató könyvtárosokat bízták meg, amit csak kiegészít a pult mögött ülő munkatársak bekapcsolódása. Így mindenki jobban tud fókuszálni a munkájára anélkül, hogy félbeszakítanak.

A proaktív chatablakokban zajló tranzakciók átírása, elemzése bepillantást enged abba, hogy melyek azok az információs igények, amelyek arra készítetik a használókat, hogy feltegyék kérdéseiket. Megállapítható, hogy a hallgatók továbbra is összetett referenz

kérdésekkel rendelkeznek, valamint hogy a proaktív tájékoztatás megkönnyítheti a könyvtárosok kapcsolódását használóikhoz.

(Miksz Péter)

Lásd még 18, 47

Kölcsönzés

39/2019

YI, Kaigang – CHEN, Tinggui – CONG, Guodong: Library personalized recommendation service method based on improved association rules. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 36. (2018) 3., p. 443-457.

Személyre szabott könyvtári ajánlási szolgáltatás fejlesztése a kölcsönzési előzmények alapján

Adatfeldolgozás; Állomány használata; Gépi kölcsönzés; Információtechnológia; Olvasószolgálat; Szoftver; Tervezés

Az adatbázis-kezelő rendszereket manapság vezették be könyvtári területen, és a könyvtárak nagy mennyiségű adatot halmoztak fel az olvasók dokumentumhasználati előzményeiről. Ezen adatok mögött sok fontos információ rejlik. Jelen tanulmány célja, hogy egy tipikus adatbányászati (DM) technológiát, az asszociációs szabályok bányászati modelljét használja fel arra, hogy kölcsönzési előzményeik alapján feltárja az olvasók kölcsönzési mintázatait, és egyéb könyvek listáit ajánlja fel számukra személyre szabott módon, annak érdekében, hogy a könyvtár adatvagyonja jobban hasznosuljon.

Az asszociációs szabályokat kereső bányászalgoritmust arra alkalmazták, hogy az olvasók kölcsönzési előzményei alapján megismerjék a kölcsönzési szabályszerűségeiket, és más, személyre szabott könyvlistákat ajánljanak nekik, ezzel fokozva a könyvtár adatvagyonának kiaknázását.

Az olvasók kölcsönzési előzményeinek elemzésével a könyvtári szoftver olyan könyveket tud ajánlani egy adott olvasónak, melyek a kölcsönzési előzményei vagy az aktuálisan kikölcsönzött könyvei alapján érdekelhetik őt.

Ha a könyvkölcsönzés elemzésekor többféle kategória és probléma is felmerül, az hosszú kódsorokat és nagy keresési teret eredményez. Ezért a jövőben a következő területeken kell kutatásokat folytatni: klaszterezési eljárások bevezetése, valamint az

asszociációs szabályok bányászatának alkalmazása a könyvek beszerzése és elrendezése során.

A kutatás hasznosnak bizonyulhat a Big Data adatbányászat és szoftverfejlesztés számára, amelyek révén javulni fog a hatékonyság, illetve bővülnek ismereteink a használói viselkedés és pszichológia terén.

A tanulmány keretrendszer ad arra, hogyan segítsünk a használóknak megérteni más használók viselkedését, ami által jobban bevonódhatnak a csoport és a közösség életébe, hozzájárulásuk pedig mindenki örömeire szolgálhat.

A szerzők a DM technológiát arra használták, hogy feltárják a Big Data mögött rejlő információkat könyvtári környezetben; a személyre szabott könyvtári ajánlások problémáját mélyrehatóan elemezték és dolgozták ki; végezetül ismertetik az asszociációs szabályok javított, a mesterséges méh algoritmusmal vegyített eljárását.

(Autoref.)

Lásd még 61

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

40/2019

ZHU, Xiaohua: E-book ILL in academic libraries : a three-year trend report. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 44. (2018) 3., p. 343-351.

E-könyvek könyvtárközi kölcsönzése a felsőoktatási könyvtárakban: három év trendjeinek vizsgálata

Elektronikus könyv; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Jogi kérdések -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés; Szolgáltatások

Annak ellenére, hogy az e-könyvek egyre elterjedtebbek, az Egyesült Államok felsőoktatási könyvtáraiban könyvtárközi kölcsönzésük jelentősen le van maradva a licencmegállapodások korlátozásai, a nem egységes platformok és könyvtári gyakorlatok, valamint a technikai akadályok miatt. Az utóbbi időben a könyvtárközi kölcsönzés újabb kihívásokkal néz szembe, annak köszönhetően, hogy egyre több könyvtár alkalmaz használaton alapuló modelleket (pl. *Demand Driven Acquisition, Patron Driven Acquisition, Purchase-On-Demand, Pay-Per-View,*

Short-Term Loan) az e-könyvek beszerzésekor, ezek pedig alkalmasak a könyvtárközi kölcsönzés megkezdésére, sőt, sokak szerint helyettesítésére is.

A tanulmány egy 2013-ban és 2016-ban folytatott longitudinális vizsgálat eredményeit mutatja be, melynek során 200-200 egyesült államokbeli felsőoktatási könyvtár e-könyvekkel kapcsolatos könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatát mérték fel. A kiválasztás szempontja az volt, hogy a könyvtár évente legalább 50 vissza nem küldendő könyvtárközi kölcsönzést fogadjon, illetve legalább 50 vissza nem küldendő könyvtárközi kölcsönzést szolgáljon ki; a közel 1500 elemes alapsokaságot véletlenszerű mintavétellel szűkítették.

A kérdés vizsgálatához két részre kell bontani az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzését: teljes e-könyvek kölcsönzésére és e-könyvek fejezeteinek kölcsönzésére. A teljes művek könyvtárközi kölcsönzésében nem volt szignifikáns különbség 2013 és 2016 között; a mutatók mindkét alkalommal alacsonyak voltak, elsősorban a licenszszerződések megkötései miatt a könyvtárak 90–95%-a utasította el az ilyen kéréseket. A fejezetek könyvtárközi kölcsönzése ezzel szemben jelentősen nőtt: míg 2013-ban a válaszadók 51,9%-a teljesített könyvtárközi e-könyvfejezet-kérést, 2016-ban ez az arány már 67,5% volt. Ezeket a kéréseket az elektronikus cikkek kölcsönzéséhez hasonlóan kezelték, és a már meghonosított elektronikus dokumentumszolgáltató rendszereken keresztül teljesítették.

A kutatás azt is vizsgálta, volt-e változás a könyvtárosok által észlelt akadályokban az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzése terén. A válaszok tanúsága szerint a könyvtárosok 2016-ban sokkal inkább tisztában voltak a licencfeltételekkel és a technikai korlátokkal, mint 2013-ban; 2016-ban a válaszadók 67,8% jelezte, hogy az e-könyves könyvtárközi kölcsönzésük utánanéz a licenszszerződéseknek.

A felmérés alapján kijelenthető, hogy a nagyobb felsőoktatási intézmények, melyek doktori iskolát működtetnek, több hallgatóval rendelkeznek, több könyvtári alkalmazottat foglalkoztatnak és nagyobb könyvtári költségvetéssel bírnak, inkább teljesítenek könyvtárközi e-könyvfejezet-kölcsönzéseket. A doktori iskolát működtető és a nagyobb e-könyves gyarapítási kerettel rendelkező intézmények pedig hajlamosabbak voltak a teljes e-könyvek könyvtárközi kölcsönzési kéréseit is teljesíteni. Ennek oka először is az, hogy a nagyobb intézmények több könyvtárost foglalkoztatnak, így azok képesek egy területre, például a könyvtárközi kölcsönzésre szakosodni. Emel-

lett a nagyobb intézmények nagyobb érdekérvényesítő képességgel és tapasztalattal rendelkeznek az e-könyvekkel kapcsolatos licencmegállapodásokhoz. Végezetül ezek az intézmények nagyobb gyűjteménnyel bírnak és több e-könyv-kölcsönzési kérést kapnak, ezért a kérések elutasítása helyett sokkal inkább hajlanak a megoldás keresésére, mint a kisebb könyvtárak.

Nem meglepő módon azok a könyvtárosok, akik olyan intézményben dolgoznak, amely gyakrabban teljesít e-könyves könyvtárközi kölcsönzési kéréseket, pozitívabban állnak a kérdés jövőjéhez, mint azok, akik nem találkoznak vele (vagy csak az akadályokkal szembesülnek) a napi munka során. 2016-ban az összes megkérdezett könyvtáros többsége (84%) úgy vélekedett, hogy most még ugyan nehézkes az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzése, de idővel születik majd egy jól működő eljárás. Ennek részben ellentmond, hogy a könyvtárosok közel fele vélte úgy, hogy mind a jogi, mind a technikai korlátok meg fognak maradni a jövőben.

Az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésének gyakorlata folyamatos változásban van. A terület jövője olyan fontos kérdésekkel függ össze, mint a nyílt hozzáférés vagy az új beszerzési és hozzáférési modellek bevezetése, de kulcsszerepet játszanak a folyamatos tárgyalások is a könyvtárak és a kiadók/forgalmazók között. Az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzése terén a helyztfelmérés után konstruktív megoldások keresésére van szükség. A dokumentumok megosztása a könyvtárak alapjoga, melyet már túl régóta birtokolnak ahhoz, hogy engedjék veszni hagyni.

(Kovács Gergő)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

41/2019

KEENAN, Teresa M.: Collaborating to improve access of video for all. – Bibliogr. In: Reference services review. – 46. (2018) 3., p. 414-424.

Együttműködés a videók akadálymentes hozzáférhetőségéért

Audiovizuális anyag; Egyetemi könyvtár; Együttműködés-helyi; Hallássérült olvasó; Hozzáférhetőség; Szolgáltatások

A tanulmány célja, hogy bemutassa egy könyvtár szerepét egy új, együttműködésen alapuló videó-feliratozási szolgáltatás kialakításában, amelynek révén akadálymentesen hozzáférhető médiaanyagot kívántak biztosítani a tantermi oktatáshoz. Ezzel a kísérleti projekttel új munkafolyamat született a videók igény szerinti feliratozására.

Az egyetem és a könyvtár munkatársai az együttműködés és az ismételt próbálkozások útján sikeresen néztek szembe azokkal a kihívásokkal, melyek az akadálymentesen hozzáférhető médiaanyagokhoz kötődő, új és továbbfejlesztett szolgáltatások kiépítésével járnak. A kölcsönzési és gyarapítási adatokat az Alma Analytics segítségével összesítették.

A közös munka lehetővé tette a campus siket és nagyothalló közösségének szóló speciális szolgáltatások bővítését és fejlesztését.

Noha számos könyvtár biztosít feliratozást a közössége részére, kevés szakirodalom található, ami segíthetne másoknak egy hasonló szolgáltatás megvalósításában. Ez a cikk rávilágít arra, hogy közös tervezéssel hogyan lehet a forrásokat és a szaktudást hatásosan és hatékonyan felhasználni egy fenntartható szolgáltatás létrehozására, egyúttal pedig példaként is szolgálhat más, szűkös költségvetésű intézmények számára.

(Autoref.)

42/2019

SUMMERS, Sarah – BUCHANAN, Steven: Public libraries as cultural hubs in disadvantaged communities : developing and fostering cultural competencies and connections. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 88. (2018) 3., p. 286-302.

A közkönyvtárak mint kulturális csomópontok a hátrányos helyzetű közösségekben: a kulturális kompetenciák és kapcsolatok fejlesztése és ösztönzése

Feladatkör; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Köz-művelődési könyvtár; Rendezvény; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak mint kulturális csomópontok képesek arra, hogy egybefogják a közösségeket és megváltoztassák az emberek életét: olyan élettel teli, befogadó és megbízható helyeket jelentenek, ahol az

emberek találkozhatnak, hozzáférhetnek a kulturális forrásokhoz és dokumentumokhoz, megoszthatják azokat egymással, és újakat is létrehozhatnak. A közkönyvtárak révén a kultúra a mindennapi élet részévé válhat az egyes közösségeken belül és azok között, azáltal, hogy teret adnak az együttműködésnek, a kreativitásnak, az interakciónak és a szellemi gazdagodásnak.

Az Egyesült Királyságban kulturális szakadék jelenlétét mutatták ki, továbbá azt, hogy a különböző szempontokból hátrányos helyzetű egyének és közösségek nagy valószínűséggel a legkevésbé vesznek részt kulturális tevékenységekben. Felismerték, hogy a kulturális tőke – melynek fogalmát *Pierre Bourdieu* vezette be – alacsony szintje sokféleképpen korlátozhatja a kulturális részvételt, és hogy a közkönyvtárak fontos szerepet játszhatnak a tanulás és a fejlődés támogatásában és elősegítésében.

A cikk a kulturális tőke és a kulturális szakadék ritkán tárgyalt kérdéseit, továbbá a közkönyvtárak szerepét elméleti megközelítésben, bőséges szakirodalmi hivatkozásokkal ellátva tárgyalja. Brit, európai és amerikai közkönyvtárak jó gyakorlatait példaként elemezve (a könyvtár mint hely és mint tér, kulturális csomópont, *placemaking* stb.) ahhoz kíván hozzájárulni, hogy megértsük a közkönyvtáraknak azt a társadalmi-kulturális szerepét, amely ösztönzi a kulturális fogyasztást, a részvételt és az elkötelezettséget a hátrányos helyzetű közösségekben és településeken.

Noha a kulturális tőke fogalmát a könyvtár- és információtudomány csak korlátozottan használja, létrehozása és fejlesztése összhangban van a közkönyvtárak hagyományos céljaival és gyakorlatával. Azoknak a kulturális rendezvényeknek, melyeket a közkönyvtárak kínálnak, ilyen értelemben nem kiegészítő funkcióval kell bírnuk a gyűjtemény mellett, hanem prioritásként kell tekinteni rájuk; a cél nem elsősorban a pusztán hozzáférés biztosítása az információforrásokhoz, hanem az, hogy létrejöjjön a kultúrával való találkozás, és az a mindennapok részévé és erőforrássá váljon.

A szerzők további empirikus kutatásokat tartanak szükségesnek annak érdekében, hogy a kulturális tőkével kapcsolatos ismereteket meghonosítsák és felhasználják a könyvtári gyakorlatban. Ezzel lehetővé válna a közkönyvtárak fontos társadalmi-kulturális szerepének újabb, korszerű értelmezése, különösen a hátrányos helyzetű felhasználók tekintetében.

(Hegyközi Ilona)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 28

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

43/2019

THIELEN, Joanna: STEM Chalk Talks : scientific information resource training for all librarians. – Bibliogr. In: Science & technology libraries. – 37. (2018) 3., p. 290-301.

Továbbképzések nem természettudományi szakreferens könyvtárosok számára a természettudományos információforrásokról

Adatbázis -természettudományi és műszaki; Felsőoktatási könyvtár; Referenz; Tájékoztatási eszköz; Tájékoztató munka; Továbbképzés

Annak érdekében, hogy kiszolgálják a különböző használói igényeket, a felsőoktatási könyvtárosoknak ismerniük kell az alapvető tájékoztatási forrásokat az összes tudományterületen. Ám sokan közülük, különösen azok, akik nem rendelkeznek természettudományi, technológiai, műszaki vagy matematikai (közös rövidítéssel: STEM) háttérrel, kevésbé járatosak és magabiztosak a természettudományos információforrások terén. Ezt az igényt felismerve három STEM könyvtáros előadás-sorozatot tartott többféle STEM tudományterület kutatásáról, amivel arra törekedtek, hogy magasabb szintű, megfelelően időzített képzést nyújtsanak a nem-természettudományi könyvtárosoknak az intézményük szükségleteire szabott módon. Jelen cikk feltárja ezeknek az előadásoknak a tervezési, kivitelezési és értékelési folyamatát, annak reményében, hogy más természettudományi és műszaki könyvtárosokat is arra ösztönözhet, hogy segítsenek leküzdeni kollégáik „természettudomány-fóbiáját”.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információ-ellátása

44/2019

ALCALÁ PONCE DE LEÓN, Mireia – ANGLADA I DE FERRER, Lluís: From Open Access to Open Data : collaborative work in the university libraries of Catalonia. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 28. (2018) 1., p. 1-14.

A nyílt hozzáféréstől a nyílt adatokig: Katalónia egyetemi könyvtárainak együttműködése

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tervezés; Tudományos kutatás

Az utóbbi években a tudományos közösség és a tudományfinanszírozó szervek egyre nagyobb figyelmet szentelnek az adatok létrehozásával, gyűjtésével, menedzselésével kapcsolatos tevékenységeknek. A szóban forgó adatvagyon megosztása és szolgáltatása alapvető fontosságú a nyílt tudomány koncepciójának gyakorlati megvalósításában, ezért egyre inkább kívánalommal válik az adatkezelési tervek elkészítése a forrásokra pályázó kutatóintézetek számára. A tervezés során törekedni kell az ún. FAIR alapelveknek (megtalálhatóság, hozzáférhetőség, interoperabilitás, újrahasznosíthatóság) való megfelelésre, különösen az európai uniós *Horizon 2020* program által finanszírozott kutatások esetében, ahol ez a pályázókkal szemben támasztott elvárásaként fogalmazódik meg. A katalóniai egyetemeken működő könyvtárak és kutatástámogató szervezeti egységek – a régió egyetemeinek konzorciumi együttműködése keretében, a nyílt tudomány előmozdítását célzó program részeként – sokrétű szolgáltatásokat nyújtanak a kutatóknak. Konzorciumi szinten már 1999 óta léteznek a kutatókat kiszolgáló közös intézményi repozitóriumok; ezeket később az ORCID-azonosítók és a szerzői publikálási díjak (APCs) koordinált kezelése követte, majd 2014-től stratégiai szinten szerveződött újjá a kutatástámogatás egy munkacsoport létrehozásával, 2017-től pedig megalakult az egyetemi szolgáltatások

konzorciumának (*Consorti de Serveis Universitaris de Catalunya*) ún. Nyílt Tudomány Területe.

A kutatási adatok kezelése 2015 óta prioritás: ekkortól az egyetemi könyvtárak és a kutatástámogató szervezeti egységek aktívan együttműködnek az egyes kutatócsoportokkal azok adatkezelési terveinek összeállításában, s nyílt hozzáférésű adatrepozitóriumi szolgáltatásokat is ajánlanak számukra. A munkatársak először a kutatásiadat-kezeléssel kapcsolatos továbbképzésen vettek részt, ezzel párhuzamosan pedig felmérték az igényeket: a 2015–2016-ban a kutatók körében végzett kérdőíves felmérés azt igazolta, hogy a kutatók ismeretei igen hézagosak az adatkezelés terén, így fokozott szükségük van a támogató szolgáltatásokra. Ezért konzorciumi szinten összeállítottak egy katalán és angol nyelvű szakmai útmutatót, amely gazdag magyarázatokkal és példákkal ellátva segíti az adatkezelési tervek elkészítését. Az útmutatót két nyelvű infografikákkal népszerűsítették. Az adatkezelési terv összeállítását és a kutatócsoportok tagjai közötti kommunikációt külön szoftver is segíti, mely jelenleg frissítés alatt áll. Olyan űrlapokat is belefoglalnak, melyek a külső finanszírozó intézmények (pl. az Európai Kutatási Tanács) felé történő pályázást is támogatják. Egyelőre nem építettek ki központi adatrepozitóriumot, ehelyett az európai trendek és az OpenAire ajánlások alapján egy repozitóriumok kiválasztásával kapcsolatos ajánlásomagot készítettek. További ajánlásomag szolgálja a nyílt hozzáférésű kutatásiadat-kezelés gyakorlatát is.

A kutatásiadat-kezelési szolgáltatás 2016-os elindítása óta 142-en regisztráltak az említett szoftver használatára, 43 adatkezelési terv készült el, a munkatársak 67 tréninget tartottak a témakörben, és 142 kérdést válaszoltak meg. Ezek a számok – az igények bővülésével párhuzamosan – a jövőben várhatóan nőni fognak. Tervbe vették egy konzorciumi adatrepozitórium felállítását is, ehhez meghatározták a funkcionális követelményeket: állandó azonosítók alkalmazása; nagy tárhelykapacitás; többféle fájlformátum kezelése; adatbiztonság (több szerveren párhuzamosan tárolt adatok, az adatok integritásának automatikus ellenőrzése); interoperabilitás (portálokkal, CRIS adatbázisokkal); többféle metaadatséma a különböző diszciplínák szerint; hozzáférési jogosultságok kiosztása stb.

Összefoglalásként elmondható, hogy noha számos kutató még mindig nem látja át, miért fontos a kutatási adatok közzététele, az uniós pályázatokon induló kutatócsoportokat az egyes egyetemi könyvtárak és egyéb szervezeti egységek széles körű kutatástá-

mogatási, adatkezelési és repozitóriumi szolgáltatásokkal tudják hatékonyan segíteni. A könyvtárak egyetemi presztízsének bővítésében ez kulcsfontosságú tényezőnek tűnik, s egyben alapvető feltétele a nemzetközileg versenyképes kutatási tevékenységeknek is.

(Németh Márton)

45/2019

HIRSCHMANN, Barbara: Die Research Collection der ETH Zürich. – Bibliogr. In: *ABI-Technik*. – 38. (2018) 3., p. 223-233.

Res. angol nyelven

A zürichi Szövetségi Műszaki Egyetem kutatásokkal kapcsolatos gyűjteménye: intézményi repozitórium, egyetemi bibliográfia és kutatási adatok közös platformon

Adatfeldolgozás; Egyetemi bibliográfia; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A zürichi Szövetségi Műszaki Egyetem (*Eidgenössische Technische Hochschule, ETH*) könyvtára az *e-publikációk projekt* keretében (2014–2017) új platformot fejlesztett ki az egyetemi munkatársak tudományos tevékenységének a dokumentálására, publikálására és archiválására. A projekt fő célja a két nagy gyűjtemény, a nyílt hozzáférésű repozitórium, az *E-Collection* és az egyetemi bibliográfia, az *E-Citation* integrálása volt. Emellett a tervezett új platform, a *Research Collection* munkamenetet kínált a kutatási adatok publikálására és archiválására is, melyet az egyetem adatarhívuma (*Data Archive*) dolgozott ki. Az eddigi három alkalmazásból és könyvtári folyamatból így egyablakos szolgáltatás lett.

2013-ban, amikor felmerült a fenti projekt gondolata, az ETH könyvtára már évtizedes tapasztalattal rendelkezett a kutatók publikációs termésének digitális kezelésében. 2001-ben a világon az elsők között hozták létre *E-Collection* néven a könyvtár intézményi repozitóriumát, amely 2008-ban jelentős lépést tett a nyílt hozzáférésű *Fedora* szoftverre való migrációval. Még ebben az évben elkészült az egyetem „open access” szabályzata is, mely az *E-Collection* a megvalósítás eszközeként jelölte meg; az egyetem kutatói minden tudományos cikküket a repozitóriumban is elhelyezték. Ezzel párhuzamosan felmerült az igény

egy ellenőrzött egyetemi bibliográfia iránt is, így jött létre 2010-ben az *E-Citations*. 2010 és 2013 között a könyvtár a *Digitális adatmegőrzés* projekt keretében kifejlesztett egy szolgáltatást a kutatási adatok, a kapcsolódó iratok és a könyvtári dokumentumok hosszú távú archiválására. Az Ex Libris *Rosetta* szoftverére alapozva kiépült a tartós megőrzést szolgáló műszaki infrastruktúra is.

2013-ban már látszott a tendencia, hogy nemcsak a tudományos közlemények, hanem a kutatási adatok iránt is megnő az igény. Emiatt döntött a könyvtár a három különböző adatbázis közös platformjának a kialakítása mellett. A projekt megszervezése a könyvtárban évek óta létező szabványosított projektbonyolítás (SPA) szerint zajlott hatszemélyes alapcsapattal, melyet szükség szerint további munkatársakkal is ki lehetett egészíteni.

A követelmények összeállítása egy 80 oldalas füzetben öltött testet, melyben a legfontosabb funkciókat és az alapvető megfontolásokat rögzítették: a szerepkonceptiót, a minőségbiztosítást, a metaadatsémát, a hozzáférési jogokat, azt, hogy kapjon-e egy tanulmány digitális objektumazonosítót (DOI), a megőrzés határidejét (5–10 év), valamint az import- és export-funkciókat.

A piackutatás során kiderült, hogy nincs olyan rendszer, amely alkalmas lenne a kitűzött feladatra, ezért 2015 áprilisában pályázatot írtak ki, melyet egy belga cég, az *Atmire* nyert meg; a projekt 2016 elején indult. A szerző ezután a szoftvermegoldás (*DSpace*) implementálását, az adatmigrációt, az új platformra való áttérést (a *switch to production* fázist), a platform menedzsmentjét és a működés átvezetését mutatja be.

A projekt tanulságainak levonása után a tanulmány a könyvtár jövőbeli terveinek vázolásával zárul.

(Murányi Lajos)

46/2019

POOLE, Alex H. – GARWOOD, Deborah A.: "Natural allies": librarians, archivists, and big data in international digital humanities project work. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 74. (2018) 4., p. 804-826.

„Természetes szövetségesek”: könyvtárosok, levéltárosok és Big Data a nemzetközi digitális bölcsészeti projekteken

Adatfeldolgozás; Együttműködés -nemzetközi; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Megőrzés

A 2014 és 2016 között zajló *Digging into Data 3* (DID3) program keretében amerikai, kanadai, brit és holland pénzügyi forrásokból 5,1 millió dollárt költöttek 14 adatintenzív, interdiszciplináris, nemzetközi digitális bölcsészeti projekt megvalósítására. A tanulmány arra keresi a választ, hogy a könyvtárosok, illetve levéltárosok milyen szerepet töltek be ezekben a projekteken.

Sajnos önmagában az is jelzésértékű, hogy az esettanulmányban célzott interjúkkal áttekintett 11 projektből csupán háromban volt példa könyvtárosok vagy levéltárosok alkalmazására. További sajátosság, hogy ők legtöbbször háttérszereplők voltak, munkájuk viszont kulcsfontosságúnak bizonyult az egyes projektek szakmai kohéziójának megteremtésében, a kutatómenedzsment területén, illetve a kutatók munkájának összehangolása során. Fontos információtechnológiai támogatást is nyújtottak például adatvizualizációs eszközök használatakor, továbbá a létrejött eredmények felhasználhatóságának tesztelése kapcsán. Nagy fontossággal bírt a jogi ügyek kezelésében nyújtott segítségük is.

A kutatás rámutatott arra, hogy a könyvtárakat, levéltárakat jellemző intézményi környezet, szakmai percepciók és attitűdök sajnos eléggé megnehezítik, hogy a finanszírozók és a kutatók felfigyeljenek arra a szakmai potenciálra, melynek révén az információs szakemberek hatékonyan tudnák segíteni ezeket a kutatás-fejlesztési projekteket. A felsőfokú könyvtárosképzés terén is komoly hiányosságok tapasztalhatók. Még csupán mostanában formálódnak azok a specializációk, melyek nagy hangsúlyt fektetnek az adatkurátori szerepkörrel járó készségek és képességek elsajátítására, s egyéb, digitális bölcsészethez kötődő kompetenciák megalapozására. Ki kellene építeni azokat a szakmai, intézményi, szervezeti infrastrukturális kereteket is, melyek lehetővé teszik a közgyűjtemények intenzívebb bekapcsolódását a digitális bölcsészeti kutatásokba. Ezzel sokkal láthatóbbá lehetne tenni a ma szinte észrevétlenül elsikkadó hozzáadott értéket, mellyel a könyvtárosok, levéltárosok hozzá tudnak járulni egy projekt sikeres lebonyolításához. Digitális bölcsészeti kutatóknak, könyvtárosoknak, levéltárosoknak közösen olyan fenntartható tudásbázisokat kellene kialakítaniuk, amelyek tartalma, eredményei, hatásai túl is mutathatnak egy-egy tényleges projekten.

Ettől azonban sajnos még nagyon messze állunk. Jelenleg nincsen sem a kutatóknak, sem a közgyűjtéményi szakembereknek releváns tapasztalatuk, illetve képesítési hátterük ahhoz, hogy e kihívásoknak meg tudjanak felelni. Amikor viszont mégis bevontak könyvtárosokat vagy levéltárosokat a kutatási projektekbe, az összkép egyértelműen pozitív volt. A kutatók számára is világossá vált, hogy a könyvtárak, levéltárak passzív őrhely-funkcióján túlmutatva „természetes szövetségesként”, cselekvő partnerként is lehet számítani ezekre az intézményekre.

(Németh Márton)

47/2019

RIEGELMAN, Amy – KOCHER, Megan: A model for developing and implementing a systematic review service for disciplines outside of the health sciences. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 58. (2018) 1., p. 22-27.

Szakirodalmi szemlék készítése mint szolgáltatás – az egészségtudomány területén kívül

Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Munkafolyamat; Szakirodalmi szemle; Szolgáltatások; Tudományos kutatás

Több tudományterületen megnövekedett igény tapasztalható a szisztematikus szakirodalmi szemlék és metaanalízisek iránt, jelenleg azonban – az egészségtudományt leszámítva – nem jellemzőek az ilyen irányú szolgáltatások a felsőoktatási könyvtárakban. A reprodukálható keresési műveletek módszeres elvégzésével összesíthetők a szakirodalomból azok az empirikus kutatási eredmények, melyeknek áttekintése kiindulási alapot jelenthet egy új kutatás elvégzéséhez. A cikk bemutatja, hogy a Minnesotai Egyetem könyvtárában hogyan terveztek meg és indítottak el egy szakirodalmi szemléket kínáló szolgáltatási modellt több diszciplína számára.

A könyvtár vezetésével egyeztetve felállítottak egy munkacsoportot, amely öt tanszéki kapcsolattartó (*liaison*) szakreferens könyvtárosból és két kiegészítő munkatársból állt. Az volt a feladatuk, hogy tekintsék át az egyéb könyvtárakban már létező, szakirodalmi szemléket nyújtó szolgáltatásokat, határozzák meg a szükséges könyvtárosi kompetenciákat, javasoljanak képzési formákat a már meglévő és leendő csoporttagok számára, térképezzék fel a célközöniséget és készítsenek marketingstratégiát, végül dolgozzák

ki a leendő szolgáltatás értékelésére alkalmas mutatókat.

A szakirodalom néhány ad hoc esetet leszámítva főleg az orvostudomány számára kínált szakirodalmi szemlékre korlátozódott, ezzel együtt több publikáció az útmutatók, a személyzet továbbképzése és a szolgáltatásfejlesztés szempontjából hasznosnak bizonyult. A csoport tagjai azt a következtetést vonták le, hogy helyszíni továbbképzésre van szükségük. Megkerestek egy oktatót, aki kettő napos továbbképzést tartott a csoportnak és más könyvtári alkalmazottaknak a témával kapcsolatban. Emellett felmerült az igény egy másik kulcsterület, az adatbázisokban való szakértői keresés kompetenciáinak fejlesztésére is; ehhez egy öt témakörből álló képzési modellt állítottak össze, amely a különböző tudományterületek adatbázisaira összpontosított.

A szisztematikus szakirodalmi szemlék szolgáltatásához egyedi megközelítési módot alakítottak ki. A modell szerint minden egyes szakirodalmi kérést hozzárendelnek egy csapathoz, mely a következő, meghatározott feladatkörű tagokból áll:

- vezető, akinek legfontosabb feladata a folyamatok koordinálása, valamint a szakmai irányítás;
- tanszéki kapcsolattartó szakreferens könyvtáros (nem feltétlenül az eredeti munkacsoport tagja), aki a szakmai tudást biztosítja, és tartja a kapcsolatot a kutatókkal;
- bíráló, aki a keresési stratégia ellenőrzéséről gondoskodik;
- gyakornok, aki segíti a vezetőt a keresési folyamat teljes szakaszában, egyúttal szakmai tapasztalatra tesz szert a szakirodalmi szemlék elkészítésében.

A szolgáltatás támogatása érdekében egy folyamatábrára is készült, emellett egy útmutatót is közzétettek mind a könyvtárosok, mind a kutatók számára, amely lefekteti az egyes felek szerepköreit. (Fontos kiemelni, hogy a kutatáshoz való lényegi hozzájárulás az adott publikáció társszerzőjévé avatja a könyvtárost.)

A szolgáltatás népszerűsítésére először az egyetem könyvtárának személyzetét tájékoztatták e-mailek és személyes „Roadshow”-k formájában, majd az oktatókat, az egyetem munkatársait és a hallgatókat keresték meg. Végül azokat a kutatókat célozták meg, akik már publikáltak szisztematikus szemléket vagy metaanalíziseket.

A bevezetést követő első szemeszterben, 2017 decemberéig kilencen vették igénybe a szolgáltatást. Az igények gyűjtésére és a szemlék elkészülésének

nyomon követésére a Google Űrlapokat használták. A jövőbeli fejlesztéshez fontos a statisztika és a visszajelzések értékelése, ehhez kialakították a megfelelő eljárásokat.

Annak ellenére, hogy ezt a modellt egy nagy kutatóegyetem részére fejlesztették ki, kisebb intézményekben is ugyanúgy megállhatja a helyét.

(Heronyányi Zsolt)

Lásd még 29, 69

Oktatás információellátása

48/2019

THOMAS, Wm. Joseph – BERNHARDT, Beth R.: Helping keep the costs of textbooks for students down : two approaches. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 35. (2018) 3., p. 257-268.

Hogyan lehet a tankönyvek árát alacsonyan tartani a hallgatók számára? Két megközelítés

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Könyvvásárlás; Oktatás információellátása; Tankönyv

Az Egyesült Államokban a tankönyvek árai az utóbbi évtizedekben jelentősen megnövekedtek (1978 óta 1000%-kal, 2000 óta 600%-kal). Sok diák hagyta abba tanulmányait anyagi okokból.

Ez késztetett 2015-ben két felsőoktatási intézményt (*East Carolina University*, ECU és *University of North Carolina, Greensboro*, UNCG) arra, hogy alternatív projektekbe fogjon. Az volt a céljuk, hogy a hallgatók kedvezőbb áron jussanak a tankönyvekhez, jobban kötődjenek az oktatási intézményhez, és sikeresebben végezzék tanulmányaikat.

Két módszert alkalmaztak: az egyik keretében a tanzsékek oktatói kisebb pályázati támogatásokat kaptak, hogy olyan oktatási anyagokat válasszanak vagy fejlesszenek ki, amelyek ingyenesek a hallgatók számára (köztük nyílt hozzáférésűeket és a könyvtár révén hozzáférhető online cikkeket, e-könyveket vagy videostreameket). A másik módszernél az egyetemi könyvesboltokkal együttműködve a könyvtárban már hozzáférhető szövegeket vagy olyan beszerzendő e-könyveket kerestek, amelyek korlátlan számú egyidejű hozzáférést tesznek lehetővé. A későbbiekben a két intézmény megosztotta egymással a jó gyakorla-

tokat, eljárásokat és népszerűsítő anyagokat, továbbá a két módszert kombinálták.

A kísérleti programok egyike a kurzusokhoz igazított e-tankönyvekkel (*course-adopted etextbooks*, CATs) dolgozott. Az ECU könyvtára a kötelező olvasmányok listái alapján 73 e-könyvet választott ki, vásárolt meg és népszerűsített. Az egyetemi könyvesboltal együttműködve főként e-formátumban szerezték be a könyveket, de korlátozott számban nyomtatva is. A kezdeményezést a nagyarányú használat visszaigazolta, ezért a program folytatása mellett döntöttek.

Az UNCG projektje a nyílt hozzáférésű oktatási anyagokra (*Open Educational Resources*, OER) irányult. Tíz, egyenként 1000 dolláros pályázatot írtak ki az oktatók számára. Ezt megelőzően szemináriumot tartottak nekik a tankönyvárakról, a nyílt hozzáférésű oktatási anyagokról és könyvtári dokumentumokról, valamint a campuson igénybe vehető szolgáltatásokról. A támogatás az e-tananyagok előállítására, illetve a hagyományos tananyagok konvertálására szolt. Az oktatók lelkesen fogadták a lehetőséget. A projekt jelentős megtakarítást eredményezett, és a hallgatók is pozitív visszajelzéseket adtak.

A két kísérleti projekt résztvevői ezután közösen pályáztak egy kétéves programra (2016–2018), amelynek keretösszege közel 185 ezer dollárt tett ki. Mindkét intézményben megkeresték, hogy mely tankönyveket lenne célszerű elektronikus formátumban elérhetővé tenni. Figyelembe vették az egyetemi könyvesbolti és a könyvtári állományt is, továbbá az oktatók olvasmányjegyzékeit, a kurzusok hallgatói létszámát és az árakat. Természetesen áttekintették a már működő online kurzusokat is, és építettek a korábbi projektek résztvevőinek tapasztalataira. A támogatások elnyerésére pályázatot írtak ki, a jelentkezéseket bizottság bírálta el. A keret erejéig igyekeztek minél több e-könyvet rendelni a tudományterületek széles köre számára. Az oktatókat és a hallgatókat egyaránt tájékoztatták a beszerzésekről.

A *Combined Alternative Textbook* program (szintén CAT rövidítéssel) hatása egyelőre nehezen mérhető. Bizonyos mennyiségi és minőségi tényezők (költségek megtakarítása, a hallgatói eredményesség növekedése, felmérések és közvetlen visszajelzések) azonban igazolják hatékonyságát; a befektetések megtérüléséről is rendelkezésre állnak előzetes számadatok. A módszereket érdemes lenne népszerűsíteni. A megkérdezettek 94%-a a program folytatása mellett foglalt állást.

A két intézmény folytatja az együttműködést, például a mindkét helyen használt források közös beszerzé-

sével és szolgáltatásával. Egy másik lehetőség a „horizontális nyílt oktatási anyagok” előállításához az alapozó jellegű kurzusokhoz, amelyeket sokan látogatnak. Sokszor az oktatók önkéntes munkával

fejlesztik ezeket a tananyagokat, a könyvtárosok közreműködése mellett.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 18

Vezetés, irányítás

Tervezés

Lásd 30, 39, 59, 60, 61

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

49/2019

GUAJARDO, Salomon Alcocer: Special district libraries and operating costs : an application of data envelopment analysis (DEA) with discretionary and non-discretionary inputs. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 58. (2018) 3., p. 241-263.

Körzeti könyvtárak és működési költségek: a Data Envelopment Analysis (DEA) hatékonysági modelljének alkalmazása

Gazdálkodás -könyvtárban; Hatékonyság; Költségvetés; Körzeti könyvtár; Szolgáltatások; Vezetés

Az Egyesült Államok körzeti könyvtárainak ún. technikai hatékonyságát a Data Envelopment Analysis (DEA) módszerével mérték fel, három költségvetési output (kimenet) figyelembevételével: egy órára vetített működési költség, a programok költsége könyvtárlátogatóként, illetve a programok költsége résztvevőként. A diszkrécionális (szabadrendelkezésű) és nem diszkrécionális inputok (bemeneti tényezők) együttesét használták arra, hogy megállapítsák 999 körzeti könyvtár technikai hatékonysági mutatóját. Az inputközpontú DEA elemzés azt mutatta, hogy a könyvtárak 30%-a volt 2015-ben technikai értelemben hatékony, azaz használta fel úgy az inputjait, hogy elérje a működési költségeinek a szintjét. A DEA elemzés azt is megmutatja, hogy a nem

hatékonyan működő könyvtáraknak a diszkrécionális inputjaikat arányosan csökkenteniük kell, hogy technikai értelemben hatékonyak legyenek.

(Autoref.)

50/2019

LITSEY, Ryan – HARRIS, Rea – LONDON, Jessie: CTRL “C” – CTRL “V”; using gaming peripherals to improve library workflows and enhance staff efficiency. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 15. (2018) 1., p. 34-43.

CTRL+C – CTRL+V: „gamer” perifériák használata a könyvtári munkafolyamatok és a hatékonyság javítására

Ergonómia; Hardver; Hatékonyság; Munkafolyamat; Periféria; Személyzet

A könyvtári környezet tipikusan olyan munkahely, ahol a dolgozók folyamatosan ki vannak téve az ismétlődő terhelések okozta stressznek. Például több ezer könyvet kell ugyanazon a módon katalogizálni, vagy egy műszak alatt nagyon sok könyvet kell kölcsönöztetni. A különböző feladatok különböző mellékhatásokat okoznak a munkatársaknak. Az RSI (*Repetitive Strain Injury*, azaz ismétlődő terhelés miatti sérülés) kérdésköre előtérbe került a számítógépek időszakában. Idetartoznak a munka közben kialakult mozgásszervi zavarok, különböző ismétlődő terhelés okozta sérülések (pl. ínhüvelygyulladás), valamint a rendszeres, egymást erősítő monoton folyamatok okozta pszichés és fizikai kimerültség. A képernyő előtt töltött idő, a sok ülés és a folyamatosan ismételt kézmozdulatok mind hozzájárulnak az RSI-hez. Más munkahelyekhez hasonlóan a könyvtárakban is komoly pozitív változást eredményezhetnek az egyszerű ergonómiai megoldások.

A könyvtárosok nagy részéhez hasonlóan a játékos, *gamer* réteg is nagyon sok időt tölt a számítógép előtt ülve. Az ő kényelmükre egy egész iparág szer-

veződött, amely a különböző számítógépes perifériákat (pl. egér, billentyűzet stb.) a játékosok igényeire optimalizálja. Ez egy felfedezésre váró terület a könyvtárak számára, hiszen ezek az eszközök sokat javíthatnának a munkatársak kényelmén és hatékonyságán. Nem is beszélve arról, hogy a játékos környezet megteremtésével segíthetjük a könyvtárosokat a Csíkszentmihályi Mihály által leírt „flow-érzés”, azaz a munkába való belefeledkezés elérésében.

Jó példa erre a Texasi Műszaki Egyetem könyvtárának dokumentumforgalmazó osztálya, ahol éves szinten több mint százezer kérést teljesítenek, részben helyi, részben könyvtárközi vonatkozásban. A munkatársakra nehezedő stresszt a *gamerek* körében használatos hardvereszközökhöz hasonló megoldásokkal kívánták orvosolni. A játékra optimalizált perifériák beszerzését speciális egerek megvásárlásával kezdték, amihez a Logitech termékeit tartották a legalkalmasabbnak. Egy *gamer* egér különlegessége, hogy egy átlagos darabhoz képest finomabb érzékelőkkel és sokkal több gombbal rendelkezik. A könyvtárosok szempontjából a leghasznosabb funkciója pedig az, hogy ezek a gombok programozhatók is, így a napi munka során leggyakrabban használt billentyűkombinációkat helyettesíteni tudjuk egyetlen egérek kattintással: ilyen például a „mindent kijelöl” funkció (CTRL+A), a másolás (CTRL+C) és a beillesztés (CTRL+V), de akár törlést vagy frissítést is be tudunk állítani. Mindez nemcsak a munkatársak gyorsaságát növeli, de csökkenti a folyamatosan ismétlődő mozdulatok számát is.

Ugyancsak a Logitech-től szerzett be a könyvtár kis méretű, kiegészítő billentyűzeteket, úgynevezett *keypade*ket. Ezek az eszközökön még több gomb található, amelyek ugyancsak programozhatók, és sokkal több funkcióval elláthatók, mint az egerek. Beállíthatunk például kijelentkezést, kezdőoldal-elérést, vagy akár mentési lehetőségeket is.

A változások bevezetése előtt és egy év elteltével a könyvtár 800-800 véletlenszerűen kiválasztott kérés teljesítését követte nyomon. A felmérésre mindkét alkalommal januárban került sor, ami az év legforgalmasabb időszaka. Az eredmények alapján a kérések teljesítésének átlagos ideje két órával csökkent (1,77 napról 1,68 napra), vagyis a bevezetett eszközök nemcsak a munkatársak kényelmét szolgálták, de a hatékonyság szempontjából is eredményesnek bizonyultak.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 6, 17, 69

Személyzet

51/2019

SCHLEIHAGEN, Barbara: Wie gewinnen wir neues Personal für veränderte Bibliotheken? : Die BID AG Personalgewinnung hat ihre Arbeit aufgenommen In: BuB. – 70. (2018) 8-9., p. 470-473.

Hogyan szerezzünk új munkatársakat megváltozott könyvtárainkba? A Bibliothek & Information Deutschland könyvtárostoborzó munkabizottsága megkezdte tevékenységét

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárkép; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárostoborzás; Személyzet

A könyvtár épülete és állománya után a könyvtárosok a legfontosabbak: a digitalizálás miatt a szakmai követelmények jelentősen megnöttek velük szemben, ezért jól képzett szakemberekre van szükség, akiket meg is kell tartani és folyamatosan tovább kell képezni. Gyakran előfordul, hogy mégsem találnak megfelelő munkatársakat, aminek az oka többféle lehet. A *Bibliothek & Information Deutschland* (BID), a német könyvtári és könyvtáros egyesületek ernyőszervezete 2017 júniusában létrehozott egy munkabizottságot, melynek az a feladata, hogy elemezze a munkaerőhelyzetet, meghatározza a teendőket és egy esetleges toborzóakció feltételeit.

A könyvtárosképzésben több probléma adódik. A legtöbb főiskolán a tudományos és szakkönyvtárak igényeire fordítanak több figyelmet, a közkönyvtárakéira kevésbé. A média- és információs szakalkalmazottak (FaMIs) képzéseinek kevés a hallgató. Emellett az utánpótlás alapproblémája a könyvtáros szakma hamis képe, a tapasztalathiány és az alacsony bérek jellemezte ágazati bérhelyzet.

Ezután más foglalkozások (honvédség, kisiparos szakmák) toborzókampányait vizsgálja a szerző, melyeknél jóval több anyagi forrás állt rendelkezésre, de a kampányok néhány eleme a könyvtárosok esetében is alkalmazható. A munkabizottság az alábbi intézkedéseket javasolta: modern könyvtárírásmű és korszerű könyvtárosképzés propagálása; terjeszthető fotók és mintaszövegek létrehozása a könyvtárak számára; a bértábla módosítása; a felsőoktatási tananyag megújítása; nyitás a felsőoktatásból kimaradt és más szakos hallgatók, illetve a *Kultúra önkéntes társadalmi éve* mozgalom felé.

A modern könyvtárkép közvetítésére a *Deutscher Bibliotheksverband* (dbv) olyan képanyagot állított össze, amelyet a könyvtárak fel tudnak használni a sajtóban. Mivel naponta hatszor keresik a Wikipédia könyvtárakról és könyvtárosokról szóló szócikkeit, a legrégebbi könyvtáros egyesület, a *Verein Deutscher Bibliothekarinnen und Bibliothekare* (VDB) és a *Konferenz der informations- und bibliothekswissenschaftlichen Ausbildungs- und Studiengänge* (KIBA) a múlt évben átdolgozta ezeket.

A *Berufsverband Information Bibliothek* (BIB) a jövőben komolyabban foglalkozik majd azzal, hogy a korszerű könyvtárban végzett munka korszerű képét közvetítse mind a munkaügyi ügynökségek, mind a szövetségi szakképzési hivatal felé. Természetesen a könyvtárak maguk is bevonhatják munkatársaikat a toborzási akciókba, melyekkel a jövő könyvtárosaikat szólítják meg.

A könyvtári munkaerőpiacról készített országos felmérések jó alapot szolgáltatnak a további tevékenységhez. A BIB és a VDB is arra törekszik, hogy a könyvtárosok bértáblája kedvezően módosuljon.

A könyvtári munkaerő toborzására kifejlesztett terv során filmek és szórólapok készülnek. A kevés forrás miatt elsősorban információs anyagokon alapuló kampányról lehet szó. Javítani kell a könyvtárak magukról alkotott képének hirdetését; erre a célra érdemes továbbképzéseket szervezni, és ezeken például női vezetőket segítő témákat is napirendre tűzni.

A 2019. évi, Lipcseben tartandó könyvtároskongresszuson a dbv és a VDB plenáris ülést tervez a könyvtárostoborzás témájáról, melyre a németeken kívül holland és skandináv előadókat is meghívtak, hogy szélesebb perspektívába helyezték a kérdést.

(Murányi Lajos)

Lásd még 21, 50

Marketing, közönségkapcsolatok

52/2019

JOO, Soohyung – CHOI, Namjoo – BAEK, Tae Hyun: Library marketing via social media : the relationships between Facebook content and user engagement in public libraries. – Bibliogr. In: Online information review. – 42. (2018) 6., p. 940-955.

Könyvtármarketing a közösségi médián keresztül: a könyvtárak által Facebookon közzétett tartalmak és a használói elköteleződés kapcsolata

Használói szokások; Kommunikáció -használókkal; Köz-művelődési könyvtár; Marketing

Jelen tanulmány kettős céllal bír: feltárni, milyen tartalmakat hoznak létre a közkönyvtárak a közösségi médiában a használókkal való online kommunikációhoz, valamint megvizsgálni a kapcsolatokat a közösségi médiában lévő tartalmak típusai és a hozzájuk tartozó használói elköteleződés (*user engagement*) szintjei között.

A minta 4637 Facebook-posztot foglal magában, amelyeket 151 közkönyvtártól gyűjtöttek be az Egyesült Államok területéről. A szerzők nyílt kódolás alapján tízféle Facebook-posztot különböztettek meg, majd kiszámították az egyes Facebook-bejegyzéstípusokhoz tartozó használói elköteleződés-szinteket, melyeket a like-ok, megosztások és hozzászólások száma testesít meg. Emellett megvizsgálták, milyen hatással van a használói elköteleződésre a képek és videoklipek beillesztése a posztokba.

A szerzők megállapították, hogy a leggyakoribb bejegyzéstípus a könyvtárakban tartandó rendezvények meghirdetéséhez kapcsolódik. Úgy találták, a közösségi hírekről szóló posztok és az érzelmileg inspiráló üzenetek nagyfokú elköteleződést váltottak ki a használókból. A képpel vagy képekkel ellátott bejegyzések jellemzően több használói reakciót kaptak.

A kutatási eredmények alapján azokat a gyakorlati stratégiákat tárgyalják a szerzők, melyek révén a közkönyvtárak hatékonyan tudják alkalmazni a közösségi médiát a használói elköteleződés elősegítésére.

Ez a kutatás azon kevés kísérlet egyike, amely fel kívánja tárni a közösségi médiában közzétett tartalmak típusai és a használói elköteleződés szintjei közötti kapcsolatokat közkönyvtári környezetben. Emellett a szerzők egy olyan kódolási sémát dolgoztak ki, amely hasznosnak bizonyult a közösségimédia-tartalmak elemzésére a közkönyvtárakkal összefüggésben.

(Autoref.)

Lásd még 20

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 63

Használat- és igényvizsgálat

Lásd 26, 36, 39

Olvasás

53/2019

LUNDH, Anna Hampson – DOLATKHAH, Mats – LIMBERG, Louise: From informational reading to information literacy : change and continuity in document work in Swedish schools. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 74. (2018) 5., p. 1042-1052.

Az ismeretszerző olvasástól az információs műveltségig: változás és folytonosság a svéd iskolai olvasásoktatásban

Általános iskolás; Didaktika -általános és középiskolai; Használók képzése -iskolában; Információs műveltség; Olvasás; Olvasástanítás

Amikor az 1960-as években, Svédországban megkezdődött a posztindusztriális társadalomba való átmenet, az ottani olvasástanítást az jellemezte, hogy nem a szövegek tartalmát elemezték és kontextusait vitatták meg a tanulók, hanem arra készítették őket, hogy a gondolatmenetek követésével a helyes válaszok megtalálására törekedjenek. Ez volt az ismeretszerző olvasás, amely a tényekre koncentrált és folyamatközpontú volt. Oktatása svédországi gyakorlatának része volt az is, hogy a tanulók az olvasott tankönyvi szöveg tartalmáról szóban válaszoltak meg kérdéseket. Csoportmunkában szóbeli kiselőadásokat is tartottak az olvasottak alapján. Mindemellert olyan tanulási készségeket is elsajátítottak velük, amelyek a tényirodalmi szövegek megközelítését, az olvasottak felidézését és kérdések megválaszolását segítő

technikákat foglaltak magukba. Korunk kutatásalapú tanulása/tanítása (*inquiry-based learning*) folytatni látszik ezt a gyakorlatot.

Bár az információs viselkedés és gyakorlat változása együtt jár a technológiai változásokkal, nem feltétlenül helyes, ha az ezen a területen folyó kutatások kizárólag az utóbbira figyelnek. Amikor pedig média-írástudásról és információs műveltségről beszélünk, nem volna szabad megfeledkeznünk az olvasás fontosságáról.

Az olvasással kapcsolatos ismereteink arra is figyelmeztetnek, hogy az információ nem korunk találmánya. Az információt elvont fogalomként és tárgyiasult objektumként vizsgáló kutatóknak ezt is szem előtt kell tartaniuk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 24, 35, 54

Olvasáskutatás

54/2019

RUTHERFORD, Leonie [et al.]: Do digital devices enhance teenagers' recreational reading engagement? : Issues for library policy from a recent study in two Australian states. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 37. (2018) 3., p. 318-340.

Növelik-e a digitális eszközök a tizenévesek olvasási kedvét? A kérdés könyvtári vonatkozásai egy két ausztrál államra kiterjedő kutatás alapján

Elektronikus könyv; Ifjúsági olvasó; Információtechnológia; Kölcsönzés; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A digitális platformok központi szerepet játszanak a 21. századi oktatásban, kultúrában és közigazgatásban; a könyvtárak gyarapítási keretük egyre növekvő hányadát fordítják e-források beszerzésére. Ez a kutatás egy olyan közelmúltbeli projektről számol be, amely azt vizsgálta, hogy az ausztrál tinédzserek hosszabb szabadidős olvasás céljából mennyire használják a hagyományos nyomtatott forrásokat, illetve

a digitális platformokat. A kutatók közelebről arra voltak kíváncsiak, hogy a digitális eszközöket valóban előnyben részesítik-e az ausztrál fiatalok a szabadidős olvasáshoz, és ha e-olvasást lehetővé tevő digitális eszközök (például táblagépek, okostelefonok, e-könyv olvasók, laptopok vagy asztali számítógépek) állnak rendelkezésükre, többet olvasnak-e a lentes és a nem szívesen olvasók. A kutatás, amely két államból származó városi és vidéki résztvevők változatos mintáján alapult, azt sugallja, hogy az ausztrál fiatalok e-könyvek iránti preferenciáját nagymértékben túlértékelték. A szerzők vizsgálják mindennek hatását a közkönyvtárak gyakorlatára is.

(Autoref.)

Használók képzése

55/2019

DAVYDOVA, Nadežda Romazanovna: Čemu i kak my učim čitatelej? In: Vestnik BAE. – (2018) 1., p. 72-75.

Mire és hogyan tanítjuk az olvasókat?

Használói szokások; Használók képzése; Információs műveltség; Nemzeti könyvtár

Az Oroszországi Állami Könyvtárban (*Rossijskaá gosudarstvennaá biblioteka*, RGB) hagyományosan nagy figyelmet fordítanak a használók információs kultúrájának a fejlesztésére. Ennek egyik módja a megismertetésük az elektronikus szolgáltatásokkal és az információs technológiákkal. A használóképzés a felnőtteknek szól, az előadások és tréningek a pedagógiai tudományok korszerű eredményeire épülnek, figyelembe véve a felnőttképzés sajátosságait.

Az RGB-ben a használóképzés nagy múltra tekint vissza. Az új információs technológiák megjelenésével, a 44 férőhelyes, internetelérést és e-dokumentumokat biztosító számítógépterem megnyitásával 1999-ben jelentősen bővült az előadások témaköre. 2000 júniusára kidolgozták a világháló használatáról szóló előadás-sorozatot. A térítéses előadásokat is nagy érdeklődés kísérte, 2001-től az RGB-ben fejlesztett e-katalógussal és e-könyvtárral foglalkozó tréningek pedig ingyenesek lettek. Az online források megismertetését először a könyvtár területéről való elérésre korlátozták, majd bővítették a bárholnan

történő hozzáféréssel. Az egyre növekvő érdeklődés miatt 2013-ban új előadótermet kellett nyitni.

Jelenleg az előadások és előadás-sorozatok alapja az egységes módszertan; az oktatók az alapismereteket tartalmazó előadásokra, tesztfeladatokra építik munkájukat, amihez kiegészíthetik, bővíthetik a könyvtár belső szerverén elérhető anyagokat. Az új vagy módosult információforrások megjelenésével a tananyag állandóan változik. Az előadások tematikája széles körű: az RGB keresőrendszerétől és elektronikus szolgáltatásaitól kezdve a tájékoztató eszközökön keresztül jogi és licenckérdésekig terjed. Az olvasókat leginkább az elektronikus katalógusok, a tájékoztató apparátus, a tudományos munkához szükséges leírási szabályok érdeklik. A képzésekről információk érhetők el az RGB megújult honlapján a *Segítség az olvasónak* pont alatt, illetve a könyvtárban is több helyen.

Az aktuális képzések a következők:

- Hetente tartott előadások és tréningek: *Az RGB elektronikus forrásai; Az RGB elektronikus katalógusa – keresés és elektronikus rendelés.*
- Havonta tartott előadások és tréningek: *Tudományos hivatkozás: a tudományos hivatkozás oroszországi indexe (RINC), Web of Science, Scopus; Nemzeti Elektronikus Könyvtár: új lehetőségek; Oroszország nemzeti könyvtárai: elektronikus források.*
- A különböző rendszerességgel tartott tematikus előadások közül kiemelkedik a jogi forrásokkal foglalkozó tréning-sorozat, ezen belül: *Jogi információ keresése a jogi tájékoztató rendszer használatával; Az ENSZ és más nemzetközi szervezetek elektronikus forrásai – tájékoztatás és keresés.*
- Áttekintő előadások: *Az RGB-ben a hivatalos és normatív kiadványok osztályán lévő források: mit, hol és hogyan keressünk; A tudományos munkát kísérő irodalomjegyzék összeállítása, a bibliográfiai leírás módszertana.*
- Előadás-sorozat könyvtár szakos hallgatók számára: *Licencelt elektronikus források könyvtáros szakembereknek.*

A fentiek mellett rendszeresek a könyvtári vezetések az RGB legifjabbakkal való megismertetésétől kezdve a speciális túsáig. Ilyenek többek között: heti tájékoztató látogatás a könyvtár főépületének olvasói tereiben; a több mint 60 ezer tételes szabadpolcos állomány havonta tartott bemutatása *Központi segédállomány: operatív, szemléletesen, kényelmesen cím-*

mel; évente néhány alkalommal látogatás a központi tájékoztató gyűjteményben. Népszerű kurzus a 12–14 foglalkozásból álló, eredetileg az idősebbek számára tervezett *A számítógépes írástudás alapjai*, amire a tapasztalatok szerint a fiatal és a középnemzedék is kíváncsi. Az utóbbi időben a moszkvai felsőoktatási intézmények oktatói hallgatóik számára információkereséssel foglalkozó előadásokat és tréningeket kérnek. 2017-ben több mint 110 előadás, tréning, túra volt, a résztvevők száma meghaladta a 730-at, egy 2016-os felmérés szerint pedig a látogatók 97%-a nagyon elégedett volt.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

56/2019

LOOS, Eugène – IVAN, Loredana – LEU, Donald: "Save the Pacific Northwest tree octopus": a hoax revisited : or: How vulnerable are school children to fake news?. – Bibliogr. In: *Information and learning science*. – 119. (2018) 9/10., p. 514-528.

„Mentsük meg az északnyugat-amerikai fakúszó polipot!": Egy hoax újjáéledése, avagy mennyire sebezhetőek az iskolás gyerekek az álhírekkel szemben?

Általános iskolás; Használók képzése -iskolában; Információs műveltség; Iskolai könyvtár; Online információkezelés

Jelen tanulmány célja egy új, információs műveltséggel kapcsolatos megközelítés bemutatása, annak érdekében, hogy jobban megértsük a fiatalok álhírfelismerő képességét. A tárgyalt kutatás egy egyesült államokbeli empirikus vizsgálat Hollandiában végzett megisméltése, amely arra irányult, képesek-e az iskoláskorú gyerekek a „Mentsük meg az északnyugat-amerikai fakúszó polipot!” nevű félrevezető weboldalt hamisként azonosítani. Hollandiában 27 általános iskolás diákból mindössze 2 (7%) ismerte fel, hogy a weboldal hoax [kacsa, átverés]; az eredmény még rosszabb volt, mint a 2007-es amerikai kutatásé, amelyben a weboldalt 53-ból alig több mint 6 tanuló ítélte megbízhatatlannak (11%). Annak eldöntésére, hogy az Egyesült Államokban és Hollandiában tapasztalt trendek valóban szignifikánsak-e, hasonló, de nagy léptékű kvantitatív empirikus kutatást kellene folytatni több ország részvételével. Fontos, hogy a gyerekeket korán megtanítsuk az online információk kritikai értékelésére. A digitális információ vélt megbízhatósága forró téma, tekintve az álhírek terje-

désének gyorsaságát. Az, ha képesek vagyunk kritikusan értékelni a digitális információkat, hozzásegíthet ahhoz, hogy megbízható információforrásokhoz férjünk hozzá. Ahelyett, hogy a tényellenőrzés (*fact checking*) technológiai megoldásait alkalmazzunk a Google, a Facebook és a Twitter jóvoltából, jelen tanulmány egy új információs műveltségi megközelítés bevezetését javasolja, a fiatalok azon képességére összpontosítva, hogy felismerjék az álhíreket.

(*Autoref.*)

57/2019

MILLER, Sara D.: Diving deep : reflective questions for identifying tacit disciplinary information literacy knowledge practices, dispositions, and values through the ACRL Framework for Information Literacy. – Bibliogr. In: *The journal of academic librarianship*. – 44. (2018) 3., p. 412-418.

Mélyfúrások: kísérletek az egyes tudományterületek információs műveltséggel kapcsolatos hallgatólagos tudásának, gyakorlatainak, alapvetéseinek és értékeinek meghatározására

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tudományos kutatás

Az ACRL *Információs műveltségi keretrendszerének (Framework for Information Literacy for Higher Education)* és az Indiana Egyetem (Bloomington) *Decoding the Disciplines* elnevezésű modelljének (<http://decodingthedisciplines.org/>) együttes alkalmazása lehetővé teszi, hogy kritikai reflexió útján ismerjük meg az egy-egy tudományterület szakértői által vallott tacit (hallgatólagos) feltételezések természetét és azoknak az információs műveltséghez kapcsolódó értékeit.

A szűk keresztmetszetek, a *Keretrendszerben* is fontos szerepet betöltő küszöbfogalmak és a szakterület-specifikus gondolkodás akadályozni tudják a hallgatók eredményes tanulását. E kérdések tágabb kontextusban történő vizsgálata, továbbá az a megközelítés, mellyel a tanulásnak a kogníción túlterjedő dimenzióját a szakterületi gyakorlat szemüvegén át nézzük, hatékony módjai annak, hogy megküzdjünk ezzel a problémával. Ha a hallgatók elől rejtve maradt eszmékre és az oktatók gyakran ki nem mondott elvárásainak azonosítására fókuszálunk, lehetővé válik, hogy a tanulási folyamat nehézségeinek megfigyelé-

se útján felderítsük a hallgatólagos feltételezéseket. Az oktatók ugyanis olyan elvárásokat visznek be a tanterembe, amelyekről feltételezik, hogy bizonyos (tudattalan) cselekvések felszólítás nélküli végrehajtásához vezetnek. Az ilyen folyamatok azonban láthatatlanok, és így a szűk keresztmetszetek okozói. Azonosításukra – a *Keretrendszer* küszöbfogalmaira koncentrálnak – kérdéseket tehetünk fel. A „tudományos kutatás párbeszéd” esetében például megkérdezhetjük, hogy hol, hogyan és kik között zajlik ez a párbeszéd. Az „információ létrehozása folyamat” kapcsán rákérdezhetünk az adott szakterületen használt olyan specifikus formákra, mint a szabadalmak, vagy azt firtathatjuk, hogy mit fogadnak el bizonyítéknak. Az „információkeresés stratégiai felfedezés” felveti annak kérdését, hogy miként méri az adott kutatás hatását, és milyen szerepet tölt be abban a nyílt hozzáférés.

A könyvtárosok és az egyetemi oktatók együttműködve dekonstruálhatják a hallgatólagos tudást a szakterületi sajátosságok, íratlan szabályok feltárásával, megkönnyítve ezzel azt, hogy a hallgatók sikeresen végezzék tanulmányaikat és bekapcsolódhassanak a tudományos közösségbe. A további kutatások a szakterületi kultúra és az információs műveltség összefüggéseire is rávilágíthatnak.

(Koltay Tibor)

58/2019

RAPCHAK, Marcia E.: Collaborative learning in an information literacy course : the impact of online versus face-to-face instruction on social metacognitive awareness. – Bibliogr. In: *The journal of academic librarianship*. – 44. (2018) 3., p. 383-390.

Kollaboratív tanulás egy információs műveltségi kurzuson: az online és a szemtől szembeni oktatás hatása a közösségi metakognitív tudatosságra

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A metakogníció (gondolkodás a gondolkodásról) és a csoportos tanulást szabályzó közösségi metakogníció fontos részei az információs műveltségnek és az online, illetve a kollaboratív tanulásnak. Jelen kutatás során azt vizsgálták, hogy az elsőéves egyetemi hallgatók hogyan ítélték meg metakognitív és közösségi metakognitív tudatosságuk szintjét, ha

online formában, vagy ha hagyományosan (szemtől szemben) végeztek el egy információs műveltségi kurzust, amelyen egymással együttműködve gyűjtöttek és értékelték forrásokat egy adott kérdés megválaszolására.

A felméréshez ötfokú Likert-skálán kellett értékelni olyan állításokat, mint „Tisztában vagyok a szellemi erősségeimmel és gyengeségeimmel”, vagy „A csoportom megbizonyosodott arról, hogy minden tényezőt figyelembe vettünk egy probléma megoldása során”. Az egyéni metakognitív vizsgálatára Schraw és Dennison (1994) kérdéssort használták fel, s ez alapján állították össze a csoportos metakognitív irányuló kérdéssort. A teljes kérdőívet 309 hallgató töltötte ki, közülük 261-en hagyományos formában, 48-an online végezték az információs műveltségi kurzust.

A kapott eredmények ellentmondanak azoknak a kutatásoknak, amelyek szerint az online és a szemtől szembeni oktatás azonos hatással van a tanulási eredményekre; az online kurzuson rész vett hallgatók teljesítménye rosszabbnak bizonyult, körükben nagyobb volt a lemorzsolódók aránya is. A hallgatók ugyan mindkét forma esetén hasonlóan ítélték meg metakognitív tudatosságuk szintjét, viszont a kurzus osztálytermi foglalkozásainak hatására magasabbnak találták a közösségi metakognitív szintjét. Aszinkron jellegénél fogva az online kurzus nem kínált lehetőséget brainstromingra, ezért a jövőben e kurzusokba is érdemes lenne ilyen típusú feladatokat vagy szinkron megbeszéléseket illeszteni.

(Koltay Tibor)

59/2019

SCHULTE, Jurgen [et al.]: Shaping the future of academic libraries : authentic learning for the next generation. – Bibliogr. In: *College & research libraries*. – 79. (2018) 5., p. 685-696.

A jövő felsőoktatási könyvtárai az új generáció autentikus tanulásáért

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tervezés

A „beépített” könyvtárosság azt hozza magával, hogy a könyvtárosok egyre nagyobb mértékben vonódnak be az egyetemek életébe, ami új pedagógiai megközelítéseket követel meg tőlük. Ennél fogva az

egyetemi könyvtárakban egyre nagyobb teret kap azoknak a készségeknek és képességének az oktatása, amelyek a hallgatók majdani munkahelyén való sikeres helytálláshoz szükségesek. A könyvtárosok ennek a küldetésnek a megvalósításában támaszkodhatnak a saját információkezelési, digitális írástudási és technológiai, valamint a tudományos kommunikáció terén meglévő készségeikre. Együttal építhetnek a hallgatók autentikus tapasztalataira is.

Ezt példázza a Sydney-i Műszaki Egyetem „Energiatudomány és technológia” (*Energy Science and Technology*) elnevezésű, a fizika szakon a harmadik szemeszterben kínált elméleti kurzusának megújítása. A hallgatóktól az egész egyetemen elvárt jellemzőket felsoroló mátrixban már korábban is szerepelt az információtechnológiai jártasság, az etikus és kulturális szemlélet, valamint a közösség iránti elkötelezettség. Egy közelmúltbeli reformmal ezek mellé számos olyan új szempont került be (kritikai és önálló gondolkodás, kezdeményezőképeség, innováció, csoportban való együttműködés, a tudományos munka kontextusainak ismerete stb.), amelynek eredményes oktatása érdekében a könyvtár munkatársaihoz fordultak. Emellett a könyvtár szerepet kapott a tankönyvekre alapozott oktatás helyett a kihívást jelentő és a bevonódást elősegítő élményekre épülő oktatás megteremtésében. (Eközben nem akarták szem elől téveszteni a szakmai tartalmakat sem, mivel ezeknek

a természet- és műszaki tudományos képzésben központi szerepük van.) A döntést az is motiválta, hogy az oktatók többnyire nem rendelkeznek formális oktatási és értékelési képzettséggel az információs műveltség terén, míg a könyvtárosoknak régóta van tapasztalatuk az információkeresési és -értékelési készségek fejlesztésében.

A kurzusért felelős oktató szerint a könyvtárosok bevonása olyan új készségekkel gazdagíthatja az oktatást, mint a digitális és tudományos publikációs írástudás. A könyvtár marketinggel és kommunikációval foglalkozó munkatársainak kiterjedt tapasztalata jól hasznosíthatónak bizonyult az írásbeli kommunikáció, a rendezvényszervezés, továbbá a grafikai tervezés során is. A könyvtárosok segítségével a hallgatók irodalomkutatást végeztek, statisztikai workshopokon vettek részt, és kipróbálhatták, hogy milyen lektorált cikkeket írni és minikonferencián előadásokat tartani. A kurzus gyümölcseként a hallgatók elindítottak egy nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratot *PAM Review: Energy Science and Technology* címmel, belekóstolva a tudományos munka gyakorlati oldalába. Ebben segítségükre volt az egyetem kiadója, az ePRESS is, amely a könyvtárhoz tartozik.

(Koltay Tibor)

Lásd még 17, 23, 53

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

60/2019

HUG, Marius – MATHIEU, Christian: Das bewegte Buch : ein Konzept zur Digitalisierung dynamischer Buchobjekte
In: Bibliotheks-Magazin. – (2018) 1., p. 12-16.

Mesekönyvek mozgásban: a dinamikus könyvobjektumok digitalizálásának koncepciója

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Információtechnológia; Játék; Különböző típusú dokumentum; Tervezés

Az első félig könyv, félig játék alkotást 1878-ban az illusztrátor és karikaturista *Lothar Meggendorff* gyermekei kapták meg karácsonyi ajándékként. A következő évben Meggendorff és kiadója piacra dobták az első mozgatható, „élő” képeket tartalmazó mesekönyvet. Harminc év leforgása alatt a *Lebende Bilder* tizennégy kiadást ért meg, és több mint egymillió példányban kelt el. Meggendorff munkássága során

nem egy plasztikus könyvet tervezett és kivitelezett. Mozgatható figurákat tartalmazó árnyjátékkönyvek, felállítható térbeli mesekönyvek, illetve azok a könyvek, melyeknek oldalai több részre vannak darabolva, amik egymásba lapozhatók – ezek azok a plasztikus könyvobjektumok, amelyek a mai kor digitalizálójának feladják a leckét.

Az ilyen és ehhez hasonló, a porosz kulturális örökség részét képező könyveknek a *BeWeb-3D* projekt keretében tűzték ki a digitalizálását. A cél az, hogy a papírkönyvek adta élményt visszaadó, háromdimenziós másolatok jöjjenek létre. A projektet a Szövetségi Oktatási és Kulturális Minisztérium finanszírozta, és a Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz*, SBB), valamint Berlini Állami Múzeumok együttműködésében valósult meg. A digitalizálandó anyag az SBB 17–19. századi játékképeskönyveinek több mint 300 címet számláló gyűjteménye, de a későbbiekben hasonló elvek alapján kerülhetnek digitalizálásra például iratkeercsek, papírszínház készletek vagy művészkönyvek is. A kezdeményezéshez a lökést az SBB gyermek- és ifjúsági könyvtárosának, *Carola Pohlmann*-nak az előadása adta, aki sikeresen hívta fel a figyelmet a könyvtárak és a kutatás párbeszédének fontosságára. *Nem gyerekjáték*, ahogy a könyvtárosnő fogalmazott – a megjegyzés nemcsak a dinamikus könyvek igényességére utal, hanem azt a hatalmas méretű feladatot is leírja, amely az együttműködő intézmények előtt áll. A plasztikus könyvek hatásának, a mozgathatóságnak a visszaadása 3D-ben jelentős informatikai infrastruktúrát és szoftverparkot igényel. Annak érdekében, hogy élethűek legyenek a digitális másolatok, az úttörő képi és audiovizuális technológiák mellett a Múzeumok Digitális Kulturális Örökségének Központja (*Zentrum für Digitale Kulturgüter in Museen*, ZEDIKUM) segítségével felhasználták a számítógépes játékok animálásának tapasztalatait is.

A digitalizálás technikai részleteiről lásd bővebben: <https://blog.sbb.berlin/das-bewegte-buch/>; <https://zenodo.org/record/1246738#.XIDqK1RKjRY>.

(Horváth Adrienn)

Lásd még 10, 15, 16, 19, 67, 68

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 35

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

61/2019

RODRIGUES, Charles – GODOY VIERA, Angel Freddy: Criteria for adoption of e-books in libraries in the context of the paradigm of cloud computing. – Bibliogr. In: Information discovery and delivery. – 46. (2018) 3., p. 161-172.

Az e-könyvek bevezetésének feltételei a könyvtárakban a felhőalapú technológiák tükrében

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Felmérés; Információtechnológia; Kölcsönzés; Tervezés

A felhőalapú számítástechnika alapjaiban változtat meg az olvasást, írást, az adattárolást és az adatátvitelt, így a használó és a könyvtár közti kapcsolatot is. A legfontosabb igény a távoli elérés és az adatszinkronizáció; a felhőalapú szolgáltatások segítségével lehetségessé vált, hogy bárholonnan, bármilyen eszközről hozzáférjünk a minket érdeklő információkhoz, anélkül, hogy a rendszerek üzemeltetése miatt aggódnunk kellene. A technológiának számos előnye mellett azonban hátrányai is vannak, mint például az adatvédelem, az adatbiztonság, vagy a nemzetközi és nemzeti szintű jogi környezet rendezetlensége.

A kérdést a szerzők az e-könyvek könyvtári bevezetése vonatkozásában vizsgálták. Itt a felhőalapú technológiai platformot, amelyen keresztül a használók hozzáférnek a tartalomhoz, harmadik szereplőként kell számításba venni a könyvtár mint vevő és a forgalmazó mint eladó mellett. Az e-könyvek kezelése a jelenben meglehetősen komplex munkát ad a könyvtárosoknak. A tanulmány célja, hogy áttekintse és rendszerezze az e-könyvek könyvtári szolgáltatásával kapcsolatos szempontokat és lehetőségeket, annak érdekében, hogy a könyvtárak (és a kiadók, terjesztők, szolgáltatók) újragondolhassák az e-könyvekkel kapcsolatos gyakorlatukat. A szakirodalom és bizonyos intézményi dokumentumok (irányelvek, útmutatók, szabványok) feldolgozása mellett a szerzők kérdőíves felmérést végeztek Brazíliában 2016 júliusa és decembere között öt könyvtárvezetőnek és öt e-könyv-forgalmazó vállalat vezetőjének a részvételével. Az eredmények alapján összeállították az e-könyves ökoszisztéma szempontrendszerét egy kipipálható lista (*checklist*) formájában, melyet mellékletben adnak közre.

Az e-könyvek könyvtári bevezetésének és szolgáltatásának kritériumait három csoportba oszthatjuk. A technológiai platformhoz hét indikátor tartozik: a használók személyes adatainak védelme, az adatbiztonság, a szolgáltatások megbízható elérhetősége, az információ akadálymentes hozzáférhetősége (pl. felolvasó szoftverek integrálásával), a technológiai platformok együttműködése (interoperabilitása), a digitális megőrzés biztosítása és az e-könyvek hordozhatósága különböző hardver- és szoftverkörnyezetek között. A szerzők minden indikátor esetében kitérnek a felhőalapú technológia jelentette lehetőségekre és kihívásokra is.

Az e-könyvek beszerzésének három ismérve van: a forgalmazás formája, a beszerzés formája és az e-könyvek címeinek kiválasztása. A forgalmazás lehet direkt (kiadón keresztül) vagy indirekt (közvetítőn keresztül történő), illetve örökre szóló vagy előfizetéses. A beszerzés legelterjedtebb formái a *Demand Driven Acquisition*, a *Pay-Per-View*, a konzorciumi megállapodások, a szerzővel való szerződés-kötés (*Self-publishing*), a nyílt hozzáférés, valamint a csak online olvasást lehetővé tevő *Streaming Reading*. Ami az e-könyvek címeinek kiválasztását illeti, ennek két útja a csomagban és a címenként történő beszerzés. A kérdőív tanúsága szerint nincs általános norma az e-könyvek árképzéséről: döntő szerep jut az eseti tárgyalásoknak a könyvtár(ak) és a kiadók/terjesztők között. Kiderült továbbá, hogy az e-könyvek csomagban való beszerzése az uralkodó.

Az e-könyvek kölcsönzése kétféle lehet: megkülönböztetjük a korlátlan és a korlátozott használatot. A korlátozott felhasználás során az engedélyezésnek 11 szintje lehetséges, az alábbi szempontok szerint: rendelkezésre álló kölcsönözhető példányok száma, kölcsönzési lehetőségek száma egy licenc alatt, a licenc időtartama, könyvtárközi kölcsönzés, csak digitális formában történő olvashatóság (a nyomtatás lehetősége nélkül), online olvasás streaming szolgáltatáson keresztül (a letöltés lehetősége nélkül), letöltés az előfizető eszközére, a tartalom nyomtathatósága, kölcsönzés a használó személyazonossága alapján, félretétel és hosszabbítás. A kutatás rámutatott, hogy noha ezeket a lehetőségeket a könyvtárak és az e-könyvek szolgáltatói közötti szerződések fektetik le, ám ez a terület még kiforratlan, és további szakmai diskurzusra van szükség a kölcsönzés (használat) megfelelő szabályozásához.

(Kovács Gergő)

62/2019

SMITH, Caylin – COOKE, Ian: *Emerging Formats : complex digital media and its impact on the UK Legal Deposit Libraries.* – Bibliogr. In: *Alexandria.* – 27. (2017) 3., p. 175-187.

Újszerű formátumok: a komplex digitális média hatása a digitális kötelezpéldányokat gyűjtő könyvtárakra az Egyesült Királyságban

Együttműködés -belföldi; Formátum -gépi; Információ-technológia; Kötelezpéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Web

Nagy-Britanniában a kötelezpéldány-gyűjtési joggal felruházott könyvtárak (*British Library, National Library of Scotland, National Library of Wales, Bodleian Libraries at the University of Oxford, Cambridge University Library, Trinity College Dublin*) már 2013 óta archiválják és a jogi feltételeknek megfelelően szolgáltatják az e-könyveket, e-folyóiratokat, valamint a weboldalakat. A gyűjtemény 2018 márciusáig közel 280 000 e-könyvet, 2,8 millió e-folyóiratcikket és összesen 470 TB archivált weboldalt (több mint 10 millió weboldalt és 6 milliárd fájl) foglalt magába.

Új kihívást jelentenek azonban az olyan komplex digitális dokumentumok, melyek formátuma hardveres és szoftveres kötöttségekkel is együtt jár. Ilyenek például a mobilalkalmazásként közzétett e-könyvek, a webalapú interaktív történetek, valamint a strukturált formában publikált adategyüttesek. Közös bennük, hogy digitálisan jöttek létre, és nem is reprodukálhatók nyomtatott formában, mivel nem lineárisak, sokszor multimediális elemeket tartalmaznak, és nagymértékben építenek a használó aktivitására. Ezen újszerű formátumok hosszú távú megőrzését a részt vevő könyvtárak az *Emerging Formats* nevű projekt keretében vizsgálják.

A nem nyomtatott dokumentumokra vonatkozó 2013-as kötelezpéldány-rendelet értelmében a kötelezpéldányokat őrző intézményeknek ezeket az állományokat is be kell gyűjteniük, ám először a szükséges módszereket kell feltérképezni. Az világosnak tűnik, hogy itt a végponttól végpontig terjedő teljes dokumentumforgalmazási láncot kell valahogy megragadni és archiválni a tartalommal együtt. Az *alkalmazások formájában publikált e-könyvek* olyan mobil eszközökre készült, az eszköz kínálta lehetőségeket (érintőképernyő, giroszkóp stb.) kiaknázó dokumentumok, amelyekkel a használó változatos

interakciókba léphet. (Például a *Goldilocks and Little Bear [Aranyfürtöcske és a kis medve]* című gyerek-könyv-applikációban a táblagép elforgatásával egy másik szereplő nézőpontjából folytathatjuk a történetet.) A nehézséget itt többek között a szoftverkörnyezet és a multimediális tartalom megőrzése jelenti. A *webalapú interaktív történetek* az olvasó bevonásán alapulnak, részben a cselekmény folytatásának kiválasztását adva a kezébe – akár csak az előképnek tekinthető kalandjáték-könyveknél –, részben a történet formálására, azaz magára az írásra teremtve lehetőséget. Így az a helyzet áll elő, hogy többszerzős, a kombinációk végtelen tárházát megnyitó történetek keletkeznek, melyek archiválása a szerzőség megálapítása és a lezáratlanság szempontjából is nehéz feladat. A *nagyméretű digitális adategyütteseknél* a kötelempéldány-gyűjtő könyvtárak a tudományos publikációkhoz tartozó, strukturált adatokra fókuszálnak. Az adategyüttesek lehetnek statikusak vagy dinamikusak; esetükben, különösen, ha egymáshoz kapcsolatosan kerültek publikálásra egy linked data platformon, elég nehéz meghatározni, hogy hol húzódnak a határok, egyáltalán miként ragadható meg egy dokumentumegység.

További probléma, hogy a legtöbb ilyen dokumentumtípusnak nincsenek általánosan elterjedt és elfogadott publikációs formátumai. Sokszor erőteljesen hozzá vannak kötve egy bizonyos digitális ökoszisztémához, digitális piactérhez, ezért az egész ökoszisztémát kellene archiválni, illetve emulálni a későbbiekben. Nem lehet ezeket a típusú dokumentumokat egy meghatározott fájlformátummal sem társítani, így a szabványos metaadatokkal történő leírás nem megvalósítható. Nem határolható be sokszor a kiadó sem; úgy találták, esetükben helyesebb inkább tartalom-előállító(k)ról beszélni. A szerző, illetve a fejlesztő akár kontinensnyi távolságra is lehet egymástól, ami a gyűjtőkör szempontjából vet fel kérdéseket. Külön problémát jelent a digitális másolásvédelmi eljárások alkalmazása is.

Egyelőre nem állnak rendelkezésre azok a módszerek, melyek segítségével e dokumentumtípusokat könyvtári környezetben archiválni lehetne. A felhasználói viselkedést a weben emuláló webarchiváló programok (pl. a Webrecorder), illetve a hardver- és szoftver-emulációs technológiák újabb generációja nyújthat reményt a jövőre nézve. Ha sikerül lépést tartani az új technológiákkal, valamint a könyvkiadói és szoftverfejlesztői piac változásaival, akkor a brit kötelempéldány-gyűjtő könyvtárak a jelen kul-

turális termékeinek valódi 21. századi megőrzőivé válhatnak.

(Németh Márton)

Lásd még 8, 26, 32, 35, 40, 54

Információ- és kommunikációs technológia

63/2019

O'BRIEN, Patrick [et al.]: Protecting privacy on the web : a study of HTTPS and Google Analytics implementation in academic library websites. – Bibliogr. In: Online information review. – 42. (2018) 6., p. 734-751.

A magánszféra védelme a weben: hogyan alkalmazzák a HTTPS-t és a Google Analyticst a felsőoktatási könyvtári honlapok?

Adatvédelem; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Honlap; Statisztika; Web

Jelen cikk célja annak vizsgálata, milyen mértékben alkalmazzák a HTTPS titkosítást és a Google Analytics szolgáltatásait a felsőoktatási könyvtárak honlapjai, arra is kitérve, hogy a használók webes nyomon követését bevezető ingyenes szolgáltatások milyen, a magánszférát (*privacyt*) érintő vonatkozásokkal bírnak.

279 felsőoktatási könyvtár honlapját elemezték a HTTPS, a Google Analytics szolgáltatások és a személyes adatok védelmét szolgáló funkciók meglétét vizsgálva.

Az eredmények azt mutatják, hogy a HTTPS bevezetése a könyvtári honlapokon nem túl elterjedt, emellett számos könyvtár továbbra is nem biztonságos kapcsolatot kínál, a biztonságos kapcsolatra való automatikus átirányítás nélkül. Továbbá a kutatás során vizsgált könyvtári honlapoknak ugyan elsősorban többsége implementálta a Google Analyticst és/vagy a Google Tag Managert, ám csak nagyon kevesen kapcsolódnak biztonságosan a Google-hez HTTPS-en keresztül, vagy alkalmazzák a Google Analytics IP-anonimizáló funkcióját.

A könyvtárosoknak érdemes lenne növelniük a tudatosságukat ebben a témakörben, és összehangolt és következetes lépéseket kellene tenniük öt összefüggő területen: biztonságos webes kapcsolatok

alkalmazása (HTTPS), használóképzés, privacy irányelvek, beleegyező nyilatkozatok és kockázat/előny elemzések.

Noha a használók harmadik fél általi nyomon követése gyakori a weben, csak kevés kutatás foglalkozott

a jelenség elterjedtségével és következményeivel a felsőoktatási könyvtári honlapok szempontjából.

(Autoref.)

Lásd még 2, 19, 23, 25, 35, 39, 54, 61, 62

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

64/2019

LETNES, Odd: New York på Jylland In: Bok og bibliotek. – 85. (2018) 3., p. 41-43.

New York-i stílus Jütlandon

Enteriőr; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -közművelődési; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A dániai Észak-Jütlandon található Herning városában egy 1969-ben épített, ám a 2000-es évek végére jelentősen leromlott állapotú négyszintes bevásárlóközpontból varázsoltak új központi városi könyvtárat. Itt a pincszinten találjuk a könyvek 90%-át szabadpolcos elrendezésben, könnyen áttekinthető, látványos és bejárható terekben. A földszinten kapnak helyet a könyvtár közösségi, kultúráközvetítő terei a kölcsönző részleggel, tájékoztató szolgáltatásokkal, továbbá színpaddal, iskolások házi feladat-megoldását segítő központokkal, gyermekkönyvtárral, önkiszolgáló kávézóval, valamint ún. *makerspace* téréggel, amely a kreatív, művészi önkifejezés kibontakozására ad lehetőséget. Az első és a második emeleten rendezvénytereket és irodákat alakítottak ki.

A felújítási program elnyerte a Dánia legjobb renoválási projektjének járó díjat. Ebben az is szerepet játszott, hogy az átalakítás során a környezetvédelmi szempontokra is fokozott figyelmet fordítottak. Az iparosított környezet itt a rekonstrukcióhoz használt csúcstechnológiával társul, teljesen egyedi jelleget kölcsönözve így az épületnek, illetve a könyvtár intézményének. Az egész földszint legfontosabb funkciója az, hogy nonprofit közösségi tér legyen, ahol a kultúra kincseit és a könyvtári állományban rejlő tudást az emberek szabadon megoszthatják egymással. A design és a szakmai szolgáltatási koncepció

kialakításában a *New York Public Library* példája lebegett a döntéshozók szeme előtt, természetesen a helyi igények lehető legszélesebb körű kiszolgálása mellett.

Az épületből felkapott találkozóhely, a városi identitás jelképe lett, ahol találkozik a New York-i stílus és a régi iparosított környezet hagyománya, hidat képezve a múlt és a jelen között. A könyvtár modern, vonzó szolgáltatási térrel bír, ahol a látogató rögtön a földszintre belépve a szolgáltatások széles kínálatával, tematikus könyvkiállításokkal, újság- és folyóirat-böngésző téréggel szembesülhet, s olyan helyen érezheti magát, ahová jó bemenni, ahol lehetőség nyílik társalogni, segítséget kérni, ismereteket szerezni, vagy akár elmélyülni bizonyos témákban, miközben nyitva áll az út a művészi önkifejezés kibontakozása előtt is.

(Németh Márton)

Lásd még 66

Számítógépes könyvtári rendszerek

65/2019

D'AMATO, Kristin – ERB, Rachel A.: The road from Millennium to Alma : two tracks, one destination. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 74. (2018) 1-4., p. 217-223.

A Millenniumtól az Almáig: két út, egy cél

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -szakterületi; Elektronikus dokumentum; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Szoftverválasztás

A cikk egy kutatókönyvtár (a Coloradói Állami Egyetem könyvtára, CSU) és egy felsőoktatási intézményi könyvtárakból álló konzorcium (Connecticuti

Állami Főiskolák és Egyetemek, CSCU) esetében követi nyomon, mivel jár az adatok migrációja egy új könyvtári rendszer bevezetésekor. A kiinduló rendszerkörnyezet mindkét esetben az *Innovative Interfaces* cég *Millennium* IKR-e volt, a bevezetésre került termék pedig – ugyancsak mindkét esetben – az *Ex Libris* (utóbb *Proquest*) *Alma* elnevezésű könyvtári szolgáltatási platformja.

A projekteket az *Ex Libris* munkatársai vezették, a mindkét esetben hat hónapig tartó implementáció ütemezése három fázist foglalt magában: migráció, konfiguráció és tesztelés. A migrációt adattisztítás előzte meg, amelynek része volt egy *Print to Electronic* (P2E) állomány létrehozása, amire az e-folyóirat-csomagok, e-könyvek és adatbázisok bibliográfiai rekordjainak migrálásához van szükség. Az elektronikus források kezelése ugyanis az *Almában* eltér a nyomtatott forrásokétól, nem egyetlen munkafolyamat fedí le a kettőt.

Az adatátvitelt megelőzte az ún. migrációs űrlapok kitöltése. Ezek közül az első az adatstruktúrát meghatározó excel-űrlap volt, ami a *Millennium* és *Alma* rendszerek közötti mező-megfeleltetést tartalmazta, külön munkalapokon térve ki a beszerzés, kölcsönzés és forráskezelés során használatos adatmezőkre. Az űrlap kitöltése során megállapítást nyert, hogy az *Alma* jóval több mezőt tartalmaz, mint a *Millennium*. A következő űrlap az adatkonverzió előkészítését célozta. Ennek kitöltése során jelölni kellett, hogy mely adat az, ami érvényes, az *Almába* betölthető. (Fontos volt figyelembe venni, hogy az adat érvényessége nem mindenképp jelenti azt, hogy az *Almában* ugyanúgy viselkedik majd, mint a *Millenniumban*.) A konfigurációs űrlap kitöltésére azért volt szükség, hogy a rendszer az elejétől kezdve megfeleljen az intézményi elvárásoknak. Ezúttal is egy excel-állomány különböző munkalapjain kellett jelölni a beállításokat, például az egyes licencelt tartalmakra vonatkozó szabványos hozzáférési információk megjelenési sorrendjét. A konzorcium azon tagjai, amelyek előzőleg nem az *Ex Libris* linkfeloldóját (SFX) használták, egy további excel-táblát kaptak kitöltésre, hogy elektronikusan hozzáférhető tartalmaik elérési, az e-folyóirat-csomagjaikban található címekhez elvezető linkek bekerüljenek az *Alma* katalógusába. A *CSU* emellett külön munkamenetet dolgozott ki a *Millennium* IKR kiegészítéseként használt elektronikusforrás-kezelő rendszerben tárolt adatoknak az *Alma* adatmezőivel való megfeleltetésére. Az eljárás magában foglalta az SFX linkfeloldóból származó el-

érési információk, szállítói- és licencadatok átadását .XSD fájlok formájában.

Az adattisztítás jelentős részére a rendszer átadása, „élesítése” után kerülhetett csak sor. Ekkor derült fény arra, hogy mennyi adat veszett el, esetleg duplikálódott az áttöltés során. Az előbbi probléma egy, a példányadatokra vonatkozó hibás döntés következménye volt, míg az utóbbi a linkfeloldók szinkronizálásának volt betudható. Az élesítést követően indulhatott el a munkafolyamatok újtervezése is, amit a *CSU* esetében hátráltatott a további adattisztítási munkálatok elvégzése.

A felmerült problémák nagy része megelőzhető lett volna hatékonyabb kommunikációval: a projektek egyik tanulsága, hogy sokkal több közvetlen együttműködésre lett volna szükség az *Ex Libris* projektvezetése és a migráláson dolgozó projektszemélyzet között. A különböző szűrők beépítése a problémamegoldások főlegesen elhúzódásához vezetett. Stresszt jelentett a projektcsapat tagjai számára, hogy össze kellett hangolniuk a napi munkájukat a projektfeladatok elvégzésével, miközben a határidő újratárgyalására, kitolására nem volt mód. Fontos volt ugyanakkor, hogy megértsék, a rendszer élessé válása, nyilvánosságnak való publikálása nem jelenti azt, hogy a projekt egészében lezárult: nem kell és nem is lehet minden problémát a rendszer átadása előtt megoldani.

Mindent összevetve az *Almát* mindkét projekt megvalósítói jó választásként értékelik. Előnyei között említhető a statisztikai modul testreszabhatósága, a hatékony licenckelzés, illetve a források központi, a munkafolyamatok erőforrás-kímélő összehangolását lehetővé tevő kezelése.

(*Dancs Szabolcs*)

Lásd még 30, 31

Számítógép-hardver

Lásd 50

Számítógép-szoftver

66/2019

SHEN, Yaqi: Library space information model based on GIS : a case study of Shanghai Jiao Tong University. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 37. (2018) 3., p. 99-110.

Könyvtári tér és térinformatika: esettanulmány a Shanghai Jiao Tong Egyetemről

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Enteriőr; Integrált gépi rendszer; Online katalógus; Rádiófrekvenciás azonosítás; Szabadpolc

A tanulmány egy térinformaikai rendszeren (GIS) alapuló, könyvtári terekkel kapcsolatos információs modellt (*library-space information model*, LSIM) mutat be, amelyet arra a célra alakítottak ki, hogy vizuálisan megjelenítse minden könyv polcon elfoglalt helyét a különböző terminálok kijelzőfelületein. A Shanghai Jiao Tong Egyetem könyvtárában példának okáért mind a térbeli információkat, mind az attribútumokkal kapcsolatos információkat belefoglalták a modellbe. Ami a térbeli információkat illeti, az olvasóterem elrendezését, a polcokat, a tájékoztató pultokat és egyéb objektumokat különböző jellemzők szerint képezték le. A polcok fő attribútuma a „könyvespolcszint” volt, és minden könyvet egy adott polchoz rendeltek hozzá. A keresőrendszer „könyvespolcszint” mezőjén keresztül minden könyv összekapcsolható az LSIM „könyvespolcszint” információjával. E modell segítségével az olvasók vizuálisan is kereshetnek könyveket a katalógusban, ahol megtalálhatják a könyv pontos lelőhelyét. A modellt a különgyűjtemények forrásainak keresésére is lehet használni. Emellett arra is szolgál, hogy a könyvtárosok elemezhesék a könyvek kölcsönzési státuszát, és hasonló témájú, gyakran kölcsönzött könyveket ajánlhasanak az olvasóknak. A könyvtár ingóságait (székeket, asztalokat stb.) is lehet vizuálisan menedzselni a modellben. A tanulmány a GIS eszközt arra használta, hogy megoldja a pontos térbeli tájékozódás problémáját, ezzel egy időben pedig jobb szolgáltatásokat nyújtson az olvasóknak, és megvalósítsa a könyvek vizuális kezelését a könyvtárosok számára.

(Autoref.)

Lásd még 7, 34, 39, 68

Elektronikus könyvtár

67/2019

BARYŠEVA, Ekaterina Aleksandrovna: Nacional'naâ cifraoâ biblioteka Kitaâ : na puti formirovaniâ edinogo kul'urnogo i informacionnogo prostranstva strany. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2018) 2., p. 189-196.

Res. angol nyelven

Kína Nemzeti Digitális Könyvtára: egy egységes kulturális és információs tér kialakítása felé

Digitalizálás; Együtműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika; Nemzeti könyvtár

A digitális könyvtárak rendszere Kínában a 21. század elején indult fejlődésnek. A létrehozásukra irányuló projektek állami támogatást kapnak, szerepelnek az ötéves tervekben, és bőséges finanszírozásban részesülnek.

Az 1909-ben Pekingben alapított Kínai Nemzeti Könyvtár az ország legnagyobb tárolókönyvtára; állományát tekintve a világon az ötödik, alapterületét tekintve a harmadik helyen áll. Állománya 2016 végén 36,46 millió egység volt, ebből 12 millió idegen nyelvű. A kincsek között található jóslócsontok a Sang-dinasztia (i.e. 1600–1027) idejéből, továbbá ősi matricák rajzoláshoz (némelyik teknőspáncélon), bambuszlemezekre írt könyvek, a Tunhuangi kéziratok, a Tangut Birodalom (1038–1277) ritka dokumentumai. A könyvtár olvasótermeiben 3000 férőhely van. 2016-ban a látogatók száma 5,6 millió volt, a munkatársaké 1529. A 2016–2020-ra szóló ötéves tervben a nemzeti irodalom stratégiai tartalmának létrehozása, új raktár építése, a régi kínai könyvek megőrzése szerepel. A könyvtár honlapján a fő menüpontok angolul is megtalálhatók; 2016-ban a honlapot 1,3 milliárdan keresték fel, ebből 17,7 millióan mobilkészülékről.

A CDLP (*China Digital Library Project*) előkészítése az 1990-es évek közepén indult. 1996-ban a nemzeti könyvtár öt nagykönyvtárral együtt kísérleti projekt megvalósításába kezdett, amelyet a Kulturális Minisztérium az amerikai Kongresszusi Könyvtár segítségével dolgozott ki. Ennek továbbfejlesztése lett 2002-ben a CDLP, ekkor készült el a könyvtár új épülete és a CDLP nemzeti tárolókönyvtárának projektje. A Kínai Nemzeti Könyvtár feladata lett a

digitális könyvtárakra vonatkozó országos szabványok kidolgozása, tematikus adatbázisok építése, a regionális könyvtárak módszertani segítése, az elektronikus források gyűjtése és feldolgozása. A digitális gyűjtemény kialakításakor a hálózaton szabadon terjeszthető, szerzői joggal nem védett és a lakosság körében legnépszerűbb források kaptak elsőbbséget.

2011-re elkészült a 10 GB kapacitású hálózat, megoldották a kínai írásjelek feldolgozását is. Ebben az évben indult a nemzeti könyvtár irányításával a DLPP (*Digital Library Promotion Project*), amelynek célja egy egységes információs-könyvtári tér kialakítása, a több mint 3 ezer vidéki és városi közkönyvtár digitális forrásainak egyesítése, valamint a források elérhetővé tétele a nemzeti könyvtár honlapján az ország bármely közkönyvtárából (mobilkészüléken is). Ekkor már a vidéki könyvtárak 90%-ának és a városi könyvtárak 53%-ának volt saját digitális gyűjteménye, több mint 40 ezer e-olvasóterem működött. A DLPP alatt felszámolták a regionális könyvtárakban lévő források duplumait, és egységes szabványokat dolgoztak ki. A projekt fő programjai:

- a közkönyvtárak közös e-katalógusának kialakítása;
- a metaadatok egységes modelljének kidolgozása, tárolásuk megoldása; a könyvtárak helyi forrásainak keresésére a Wen Jin Search rendszer kifejlesztése;
- speciális szoftver a résztvevőknek az URL egyes forrásokhoz való rendeléséhez;
- segítség a helyi könyvtáraknak állományuk digitalizálásában;
- webarchívum létrehozása több mint 400 könyvtár részvételével;
- a vidéki könyvtárak támogatása tematikus adatbázisok építésében;
- nyílt (online) előadás-sorozat a könyvtárosok továbbképzésére.

A DLPP keretében a könyvtárak közösen veszik meg az adatbázisokat, elsősorban a művelődéssel kapcsolatosakat. 2015 végén a részt vevő könyvtárak 26 teljes szövegű adatbázishoz fértek hozzá, amelyek 1,53 millió könyvet és 450 időszak kiadványt tartalmaztak kínai és más nyelveken, valamint több mint 400 kínai nyelvű hírlapot, 140 ezres képanyagot, 70 ezer iskolai tankönyvet és 5 ezer videokazettát kínáltak. A DLPP-ben 448 közkönyvtár és 74 gyermekkönyvtár vett részt. 2016 végén a digitális források összesített állománya 140 TB volt, ebből 180 GB a nemzeti kisebbségek nyelvén. A DLPP révén a regionális

könyvtárak unikális forrásai az egész világ számára elérhetőek lettek.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

68/2019

KNAPP, Jeffrey A. [et al.]: The Pennsylvania Newspaper Archive : harnessing an open-source platform to host digitized collections online. – Bibliogr. In: IFLA Journal. – 44. (2018) 2., p. 143-153.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A Pennsylvaniai Hírlaparchívum: egy nyílt forráskódú platform használata a digitalizált gyűjtemény közzétételére

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény; Szoftver

A történeti értékű hírlapok online hozzáférhetővé tétele sok könyvtár számára stratégiai jelentőségű feladat. A Pennsylvaniai Állami Egyetem már az 1990-es években megkezdte saját hírlapállományának digitalizálását, és az elsők között hozott létre intézményi hírlap-repozitóriumot; ez az online gyűjtemény azóta jelentősen bővült. Idővel új rendszerekre van szükség a korábbiak elavulása, a szállítók részéről történő rendszertelen frissítés és karbantartás, valamint a használói igények miatt. Ez volt a helyzet az egyetem könyvtárának esetében is, amikor a nyílt forráskódú „Open ONI” platform alkalmazása mellett döntöttek a Pennsylvaniai Hírlaparchívum (<http://panewsarchive.psu.edu>) kialakításakor, kiváltva az elavult Olive Software ActivePaper Archive rendszert. Ez a tanulmány bemutatja a projekt tervezési és megvalósítási fázisait, az „Agile Scrum” nevű projektmenedzsment keretrendszer bevezetését, valamint azt a migrációs folyamatot, amelynek során 450 ezer oldalnyi történeti értékű hírlaptartalmat egy kereskedelmi rendszerből egy házon belül kezelt, nyílt forráskódú rendszerbe emeltek át.

(*Autoref. alapján*)

69/2019

SERRANO-VICENTE, Rocio – MELERO, Remedios – ABADAL, Ernest: Evaluation of Spanish institutional repositories based on criteria related to technology, procedures, content, marketing and personnel. – Bibliogr. In: Data technologies and applications. – 52. (2018) 3., p. 384-404.

A spanyolországi intézményi repozitóriumok értékelése a technológia, az eljárások, a tartalom, a marketing és a személyzet szempontjából

Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

A tanulmány célja az volt, hogy mutatók (indikátorok) egy csoportja segítségével áttekinthesse a spanyol intézményi repozitóriumok működési módjait, továbbá azokat a szolgáltatásokat, melyeket a hozzájuk tartozó intézmények és más használók számára nyújtanak. A kiválasztott jellemzők a technológiával, az eljárásokkal, a tartalommal, a marketinggel és a repozitóriumok kezeléséért felelős személyzettel kapcsolatos szempontokon alapultak.

A mutatók összeállítása érdekében alapos szakirodalmi kutatást végeztek, hogy azonosítsák a repozitóriumok értékelésére használt, már meglévő mutatókat. Ezeket öt kategóriába sorolták (technológia, eljárások, tartalom, marketing és személyzet), és összesen 48 összetevőt különböztettek meg. Ezután online felmérést végeztek 66 spanyol kutatóintézeti repozitórium vezetőinek körében, hogy meg tudják határozni a kiválasztott mutatók teljesülésének a mértékét.

A felmérésre 46 válasz érkezett, ami 69%-os válaszadási rátát jelent. Ezek közül 44 válasz egyetemekről, 2 kutatóközpontokból származott. A repozitóriumoknak összesen 65%-a képes adatokat importálni és exportálni más egyetemi rendszerek felé, elsősorban a Kurrens Kutatási Információs Rendszer számára (CRIS; 32%). A legtöbb repozitóriumnak (83%) lé-

tezik eljárása a metaadatok és a digitális objektumok nagy volumenű importjára és exportjára. Az alternatív metrikákat (*altmetrics*) széles körben (44%) használják. A repozitóriumokba a leggyakrabban a szerzők és a könyvtárosok helyezik el az anyagokat (37%, illetve 32%) annak ellenére, hogy a repozitóriumok 44%-a nem rendelkezik teljes munkaidőben foglalkoztatott munkatárssal. A repozitóriumok több mint 80%-ában az elhelyezett anyagok 90–100%-a teljes szövegű dokumentum. Ami a repozitóriumok intézményen belüli népszerűsítésének eszközeit illeti, ez elsősorban helyi képzéseket jelent (82%), ezeket a segédanyagok, például kézikönyvek és súgóoldalak (65%) követik. A felsőoktatási vezetők az esetek 56%-ában ösztönzik a nyílt hozzáférést a kutatók körében, ami a repozitóriumok marketingjének fontos eleme.

A cikk egy öt dimenzióra és 48 mutatóra épülő modellt kínál az intézményi repozitóriumok értékelésére. Ezt a megközelítést alkalmazták a spanyol intézményi repozitóriumokra, hogy naprakész információkat nyerjenek a menedzsment-eljárásaikról, a népszerűsítési módszereikről, valamint a szerzőknek és az egyetemi közösségnek kínált szolgáltatásaikról. A spanyol repozitóriumok jelen áttekintése bepillantást enged abba, hogyan változtak az utóbbi években a repozitóriumok, egyúttal lehetővé teszi a potenciális fejlesztési irányok azonosítását a legfejlettebb repozitóriumok alapján. Ez a modell kiterjeszthető más országok intézményi repozitóriumainak értékelésére is.

(Autoref.)

Lásd még 19

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 10, 15, 46

Kiadói tevékenység

70/2019

WANG, Xianwen [et al.]: The state and evolution of Gold open access : a country and discipline level analysis. –

Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 70. (2018) 5., p. 573-584.

A nyílt hozzáférés arany útjának fejlődése és aktuális helyzete: országok és tudományterületek szerinti elemzés

Hozzáférhetőség; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogyan változott az arany úton történő nyílt hozzáférés (OA) aránya a különböző országokban és tudományterü-

leteken, emellett fel kívánták tární a kérdést befolyásoló tényezőket is.

A kutatás során a szerzők a Web of Science (WoS) OA-szűrési lehetőségét alkalmazva nagy léptékű vizsgálatot folytattak a különböző országok és tudományterületek szerint az OA helyzetének felmérésére 1990 és 2016 között. Közelebbről, a szerzők nemcsak az arany OA szakirodalom abszolút mennyiségét vették figyelembe, hanem az egész szakirodalmon belüli arányát is.

A jelen állás szerint a WoS-en lévő cikkek egynegyede arany OA tanulmány. A legaktívabb ország az OA publikálás terén Brazília; ezzel szemben Oroszország, India és Kína rendelkezik a legalacsonyabb OA arányszámokkal. Az OA százalékos aránya Brazíliában az utóbbi években drasztikusan csökkent, míg Kína, az Egyesült Királyság, valamint Hollandia OA arányszámai növekedtek. Az OA hányadát tekintve a különböző témakörök szerint is óriási különbségek tapasztalhatók. Az OA cikkek aránya a biológia, az élettudományok és az egészségtudomány területén

magasnak bizonyult, míg a fizikai és kémiai témakörökben az OA úton publikált cikkek aránya nagyon alacsony volt.

A WoS-en elérhető nagy mennyiségű adatnak köszönhetően ez a kutatás a világon elsőként végezte el az arany OA helyzetének összehasonlító elemzését a főbb országok tekintetében. Az OA arányszámok változásait a kutatási területek tükrében is megvizsgálták. Végezetül a különböző országok és finanszírozó szervezetek OA irányelvei is hatással vannak az OA fejlődésére.

(Autoref.)

Lásd még 59

Határtudományok

Lásd 46, 70

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	38. (2018) 3.
AIB studi (IT)	58. (2018) 2.
Alexandria (GB)	27. (2017) 3.
American libraries (US)	49. (2018) 1/2., 7/8.
Aslib journal of information management (GB)	70. (2018) 5.
Bibliotekovedenie (RU)	(2018) 2.
Bibliothek (DE)	42. (2018) 2.
Bibliotheks-Magazin (DE)	(2018) 1.
Bibliotheksdiens (DE)	52. (2018) 7., 8., 9.
Bok og bibliotek (NO)	85. (2018) 3.
BuB (DE)	70. (2018) 7., 8-9.
Cataloging & classification quarterly (US)	56. (2018) 2-3.
College & research libraries (US)	79. (2018) 5., 6.
Čtenář (CZ)	70. (2018) 4.
Danmarks biblioteker (DK)	22. (2018) 6.
Data technologies and applications (GB)	52. (2018) 3.
The electronic library (I)	36. (2018) 5.

IFLA journal (I)	44. (2018) 2.
Information and learning science (GB)	119. (2018) 9/10.
Information discovery and delivery (GB)	46. (2018) 3.
Information technology and libraries (US)	37. (2018) 2., 3.
ITlib (SK)	22. (2018) 1.
The journal of academic librarianship (US)	44. (2018) 3.
Journal of access services (US)	15. (2018) 1.
Journal of documentation (GB)	74. (2018) 4., 5.
Journal of electronic resources librarianship (US)	30. (2018) 3.
Journal of hospital librarianship (US)	18. (2018) 3.
Journal of information science (GB)	44. (2018) 5.
Journal of library administration (US)	58. (2018) 3.
Knižnica (SK)	19. (2018) 2.
LIBER quarterly (I)	28. (2018) 1.
Library hi tech (US)	36. (2018) 3.
The library quarterly (US)	88. (2018) 3.
Libri (I)	68. (2018) 3.
Medical reference services quarterly (US)	37. (2018) 3.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2018) 5.
Online information review (I)	42. (2018) 6.
Public library quarterly (US)	37. (2018) 3.
The reference librarian (US)	59. (2018) 1.
Reference services review (US)	46. (2018) 3.
Reference & user services quarterly (US)	58. (2018) 1.
Science & technology libraries (US)	37. (2018) 3.
The serials librarian (US)	74. (2018) 1-4.
Technical services quarterly (US)	35. (2018) 3.
Vestnik BAE (Fx)	(2018) 1., 2.